

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ БАНКІВСЬКОГО БІЗНЕСУ
КАФЕДРА БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ**

АНТОНЮК Сніжана Вікторівна

**РОЛЬ І МІСЦЕ КРЕДИТНИХ ОПЕРАЦІЙ У СТРУКТУРІ АКТИВІВ
БАНКІВ**

Спеціальність: 8.03050802 – Банківська справа
магістерська програма – Організація банківської справи

Дипломна робота за освітньо-кваліфікаційним рівнем «магістр»

Студент групи БСзм – 51
С.В. Антонюк

(підпис)

Науковий керівник:
к.е.н., доцент Г.Р. Балянт

(підпис)

Дипломну роботу допущено
до захисту:

«__»_____2013 р.

Завідуючий кафедрою банківської справи,
доктор економічних наук, професор
О.В. Дзюблюк

(підпис)

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ АКТИВІВ БАНКУ	
1.1. Сутність та види активних операцій комерційного банку.....	6
1.2. Місце кредитних операцій у структурі банківських активів.....	12
1.3. Кредитна політика як основа організації кредитних операцій банків.....	18
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1.....	29
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ДІЮЧОЇ ПРАКТИКИ ОРГАНІЗАЦІЇ КРЕДИТНИХ ОПЕРАЦІЙ ВІТЧИЗНЯНИХ БАНКІВ	
2.1. Практичні аспекти реалізації кредитного процесу банків України.....	31
2.2. Аналіз кредитних операцій вітчизняних банків: стан та тенденції змін.....	46
2.3. Впровадження нових кредитних продуктів та технологій в контексті їх впливу на кредитну діяльність вітчизняних банків.....	52
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2.....	64
РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ КРЕДИТНИХ ОПЕРАЦІЙ УКРАЇНСЬКИХ БАНКІВ В СУЧАСНИХ УМОВАХ	
3.1. Перспективи розвитку іпотечного кредитування в Україні.....	66
3.2. Управління проблемними кредитами як необхідна умова підвищення якості активів банку.....	76
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3.....	88
ВИСНОВКИ.....	90
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	97

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. В сучасних умовах сталий та поступальний розвиток економіки є неможливим без додаткового залучення суб'єктами господарювання ресурсів для становлення, стабілізації та зростання реального сектору економіки. Акумуляція необхідних вкладень для стабілізації і забезпечення стійкого зростання економіки неможливе без активізації кредитної діяльності банків. Таким чином, зростання економіки в значній мірі визначається активною участю банківської системи в інвестиційних процесах. З іншого боку, кризові явища в банківському секторі України не подолані на сьогоднішній день в повній мірі. Банки стикаються з цілим рядом проблем пов'язаних труднощами в оцінці ризиків, прорахунками в системі банківського менеджменту, низькою якістю активів і, як наслідок, зниженням показників прибутковості банків.

Зазначені аспекти діяльності вітчизняних банків та їх вплив на стан економічної системи, загалом, визначають актуальність дослідження проблем місце та ролі кредитних операцій в структурі активів банку, аналізу їх сучасного стану та визначення перспективних напрямів розвитку в умовах нестабільності фінансових ринків.

Огляд літератури з теми дослідження. Питання управління активами банків і, зокрема, їх кредитними операціями знайшли відображення в низці публікацій вітчизняних та зарубіжних науковців і практиків. Значний внесок у дослідження даної проблематики зробили О. Дзюблюк, Г. Карчева, В. Крилова, Л.Примостка, В. Міщенко, А. Мороз, О. Пернарівський, І. Нідзельська, Х. Мінські, О. Лаврушин, М. Савлук, В. Сусіденко та інші вчені. Проте, як показали дослідження наукових джерел та аналіз сучасної практики банківського менеджменту, питання організації та управління кредитними операціями банків ще не вирішені повною мірою. Недостатня увага приділена комплексному вивченню порядку організації та здійснення кредитних операцій банків в умовах конкуренції та нестабільності фінансових ринків, що зумовлює необхідність подальших наукових досліджень і розробок в даному напрямку.

Мета і завдання дослідження. Метою дипломної роботи є обґрунтування теоретичних основ організації кредитних операцій банків, визначення їх місця та ролі в структурі активів установи та напрямів розвитку в сучасних умовах.

Для досягнення поставленої мети передбачено постановку, формулювання і розв'язання наступних наукових і практичних завдань:

- дослідити сутність та види активних операцій комерційних банків;
- визначити теоретичні аспекти організації кредитних операцій банку та їх місце в структурі активів установи;
- визначити сутність кредитної політики банку та принципи її формування;
- охарактеризувати практичні аспекти реалізації кредитного процесу в банках України;
- здійснити аналіз стану кредитних операцій вітчизняних банків та визначити тенденції їх змін;
- на основі узагальнення зарубіжного досвіду визначити можливість застосування нових кредитних продуктів та технологій в банківській практиці України;
- обґрунтувати методи управління проблемними кредитами в сучасних умовах.

Об'єкт і предмет дослідження. Об'єктом дослідження є економічні відносини між банками та суб'єктами ринку з приводу формування активів установи, зокрема, шляхом здійснення кредитних операцій банку.

Предметом дослідження є діяльність вітчизняних банків щодо здійснення кредитних операцій як важливої складової їх активів.

Методи дослідження. В процесі дослідження діючої практики організації кредитних операцій вітчизняних банків та визначення напрямів їх розвитку в сучасних умовах використані статистичні, математичні методи, метод аналізу і синтезу та спостереження. На основі діалектичного методу пізнання досліджено теоретико-методичні засади формування активів банку.

Інформаційна база роботи. Фактологічну основу дослідження складають закони України, інструкції, правила, положення Національного банку України,

внутрішньобанківські нормативні акти, дані фінансово-банківської статистики та фактичні дані діяльності окремих банківських установ.

Наукова новизна роботи полягає у теоретичному обґрунтуванні та практичному вирішенні комплексу питань, пов'язаних з удосконаленням організації кредитних операцій банків та управління ними. В процесі дослідження одержано такі наукові результати:

- дістало подальший розвиток визначення суті кредитної політики як основи, на якій ґрунтується організації кредитних операцій банку. Запропоновано визначити кредитну політику як стратегію і тактику банку в сфері кредитування та порядок організації і технологію кредитної діяльності установи;

- доповнено та конкретизовано перелік нових кредитних продуктів та технологій, використання яких є перспективним для українських банків. У цьому контексті вказано на переваги та перспективи розвитку консорціумного та іпотечного кредитування в Україні;

- удосконалено окремі методичні аспекти управління проблемними кредитами банку. Зокрема, обґрунтовано доцільність для мінімізації обсягів проблемних кредитів поєднання двох методів: проведення рекапіталізації банку після попередньої мінімізації обсягів проблемних кредитів на балансі фінансової установи. З метою передачі проблемних кредитів з балансів банків аргументовано доцільність створення окремого санаційного або госпітального банку як механізму роботи з проблемною заборгованістю.

Практичне значення роботи полягає у тому, що результати дослідження можуть використовуватися у процесі вдосконалення кредитних операцій вітчизняних банків при визначенні перспективних напрямів їх розвитку та удосконалення процедур управління проблемними активами банків.

Структура роботи. Дипломна робота складається із вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел. Повний обсяг дипломної роботи – 107 сторінок, у тому числі на 12 із них розміщено 5 таблиць та 9 ілюстрацій, список використаних джерел із 119 найменувань.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ АКТИВІВ БАНКУ

1.1. Сутність та види активних операцій комерційного банку

Активи банку є частиною бухгалтерського балансу, що формується в результаті здійснення активних банківських операцій. З метою характеристики їх економічної сутності, складу та порядку формування вважаємо за доцільне охарактеризувати сутність та види операцій комерційного банку.

Банківські операції – це дії банку, спрямовані на реалізацію економічних завдань банку як суб'єкта ринкових відносин, предметом яких є рух грошових коштів, цінних паперів, дорогоцінних металів або зобов'язань з їхнього переміщення, що здійснюється на підставі укладених договорів згідно з чинним законодавством.

В Енциклопедії банківської справи України банківські операції визначаються як сукупність різних видів і напрямів діяльності банку у сфері фінансово-кредитних відносин з метою одержання прибутку: залучення грошових коштів і їх розміщення; здійснення кредитування і розрахунків; емісійна діяльність; купівля і продаж цінних паперів і валютних цінностей; касове обслуговування юридичних і фізичних осіб; зберігання, купівля і продаж банківських металів тощо [31, с. 450]. На противагу цьому банківські послуги трактуються як певний набір дій банківської установи, які здійснюються на замовлення та в інтересах клієнтів у сфері грошово-кредитних відносин без залучення додаткових резервів. Надання послуг, як правило, оформляється угодою між банком та клієнтом і приносить банкові дохід.

В Економічній енциклопедії (том 1) згадується лише термін “банківські операції” – це операції, які здійснюють банки з метою залучення і розміщення грошових коштів, цінних паперів, здійснення розрахунків та ін. [30, с. 328].

У банківській практиці донині немає єдиного підходу до класифікації банківських операцій. Найбільш поширеним є підхід, за яким банківські операції класифікуються за такими ознаками:

1. Залежно від специфіки банківської діяльності:

- а) специфічні банківські операції (традиційні);
- б) неспецифічні банківські операції (нетрадиційні).

2. Залежно від порядку формування і розміщення фінансових ресурсів банку:

- а) активні;
- б) пасивні.

3. Залежно від суб'єктів здійснення операцій:

- а) для юридичних осіб;
- б) для фізичних осіб.

4. Залежно від руху матеріальних ресурсів:

- а) пов'язані з рухом матеріальних ресурсів;
- б) чисто банківські операції.

Ми поділяємо думку авторів, котрі пропонують усі банківські операції за економічним змістом та призначенням розділити на три основні групи: активні, пасивні та комісійно-посередницькі [4, с. 388].

Пасивні операції – це операції, за допомогою яких банки формують свої грошові ресурси для проведення кредитних, інвестиційних та інших активних операцій. При здійсненні пасивних операцій банки залучають тимчасово вільні грошові кошти для формування своїх ресурсів. Формування ресурсів здійснюється, як правило, шляхом проведення депозитних операцій через залучення коштів клієнтів на різні види депозитних рахунків. Усі вони можуть бути умовно поділені на дві групи: депозити до запитання та строкові депозити.

Депозити до запитання – це кошти клієнтів, що розміщуються на поточних рахунках в банку і призначені для здійснення розрахунків та платежів виробничого і споживчого характеру. На вимогу клієнта кошти з його поточного рахунка в будь-який час можуть вилучатися готівкою або використовуватися у безготівковій формі для оплати різних платіжних документів. Банківський процент за коштами на поточних рахунках або не виплачується зовсім, або виплачується у мінімальному розмірі.

Строкові депозити – це кошти клієнта, які розміщуються на рахунку в банку на певний визначений договором термін і які можуть бути зняті з цього рахунка тільки після закінчення даного терміну або після попереднього повідомлення банку. За такими депозитами сплачується вищий процент, рівень якого диференціюється залежно від терміну розміщення коштів, суми внеску, а також загальної динаміки кон'юнктури грошового ринку.

Позичені ресурси банку – це грошові кошти, акумульовані банком шляхом отримання кредитів від інших комерційних банків, центрального банку, а також розміщення позик на грошовому ринку, тобто через випуск власних боргових цінних паперів. Акумульовані у такий спосіб банківські ресурси дають змогу оперативно підтримувати ліквідність банку в разі неможливості отримання належних обсягів коштів у результаті здійснення інших видів пасивних операцій.

Активні операції це операції, у процесі здійснення яких банки розміщують наявні у них власні, залучені і позичені ресурси у різні види активів з метою отримання прибутку і забезпечення необхідного рівня ліквідності. Таким чином, активні операції - це операції з розміщення банками сформованих ресурсів з метою отримання прибутку.

Усі види цінностей (об'єкти), в які вкладаються банківські ресурси, називають активами банку. Усі активи можна поділити на чотири основні групи:

- каса і прирівняні до неї кошти – це вкладення банку у високоліквідні активи, що охоплюють залишок касової готівки в самому банку, що забезпечує його платежі в готівковій формі; залишки коштів на кореспондентському рахунку в центральному банку та кореспондентських рахунках в інших комерційних банках, що забезпечують його платежі у безготівковій формі;
- кредитний портфель, що охоплює сукупність усіх наданих комерційним банком позичок з метою задоволення виробничих і невиробничих потреб клієнтів. Як правило, кредитний портфель є джерелом основної частки доходів банку;
- інвестиції – це вкладення ресурсів банку в різні види цінних паперів з метою отримання доходу у формі дивідендів та забезпечення належного рівня платоспроможності шляхом вкладення коштів у високоліквідні цінні папери;

- інші активи; являють собою вкладення банківських ресурсів у необоротні активи - земельні ділянки, приміщення, споруди та обладнання, необхідні для функціонування банку. Ці види вкладень здійснюються, як правило, за рахунок власного банківського капіталу.

Залежно від рівня ліквідності, активи банку можна класифікувати ще й у такий спосіб:

- первинні резерви, тобто каса і прирівняні до неї кошти, що є джерелом ресурсів для підтримання ліквідності банку;
- вторинні резерви, тобто високоліквідні цінні папери і позички до запитання, що є джерелом оперативного поповнення первинних резервів;
- банківські кредити як основне джерело доходів банку;
- інвестиції як джерело доходів або засіб підтримання ліквідності залежно від строків цінних паперів.

Загальна класифікація активних і пасивних операцій банку представлена в табл. 1.1 [5, с. 78].

Комісійно-посередницькі операції – це операції, що проводяться банком за певну плату у вигляді комісії і супроводжуються не формуванням чи розміщенням ресурсів, а переміщенням уже наявних у банку коштів клієнта за його розпорядженням. До цих операцій належать також усі банківські операції, що здійснюються за дорученням клієнтів, не пов'язані з рухом коштів - позабалансові операції. Основними видами комісійно-посередницьких операцій банку є - розрахунково-касові; трастові; консультаційні та інші.

Розрахунково-касові операції - це операції банків з обслуговування платіжного обороту клієнтів у готівковій та безготівковій формах. Здійснюючи цей вид операцій, банк бере на себе зобов'язання проводити різні види розрахунків за дорученням клієнтів, забезпечувати збереження усіх грошових коштів, що надходять на рахунки, та їхнє повернення на першу вимогу клієнта, приймати від нього готівку, зараховувати її на банківські рахунки та видавати за вимогою клієнта.

Таблиця 1.1

Активні й пасивні операції банку

Активні операції		Пасивні операції	
Грошові кошти	Акумулявання коштів на кореспондентському рахунку в НБУ. Акумулявання коштів у касі. Розміщення коштів на кореспондентських рахунках в інших банках (рахунки ностро).	Власні ресурси	Формування статутного капіталу. Формування резервного фонду. Формування інших фондів спеціального призначення. Формування і розподіл прибутку.
Кредитний портфель	Надання кредитів юридичним особам у національній та іноземній валютах (у тому числі прострочені). Надання кредитів у національній валюті фізичним особам (у тому числі прострочені). Надання міжбанківських кредитів у національній та іноземній валютах (у тому числі прострочені). Розміщення коштів на депозити в інших банках.	Залучені ресурси	Мобілізація коштів вкладників (юридичних та фізичних осіб) на рахунки на вимогу (поточні, бюджетні). Мобілізація коштів банків-кореспондентів на кореспондентські рахунки, відкриті в інших банках (рахунки лоро). Мобілізація коштів вкладників (юридичних та фізичних осіб) на строкові депозитні рахунки.
Цінні папери на продаж	Вкладення в державні та корпоративні цінні папери на продаж.	Позичені ресурси	Отримання кредитів від інших комерційних банків. Отримання кредитів НБУ. Емісія та розміщення власних боргових цінних паперів банку. Мобілізація коштів інших банків на строкові депозитні рахунки
Інвестиційний портфель	Вкладення в державні та корпоративні цінні папери до погашення. Вкладення в статутні капітали підприємств та організацій.		
Майно та нематеріальні активи	Вкладення в основні засоби. Вкладення в товарно-матеріальні цінності. Вкладення в нематеріальні активи		

Трастові операції – це операції банків, пов'язані з управлінням майном та виконанням інших послуг за дорученням і в інтересах клієнта на правах його довіреної особи. Вони можуть здійснюватися як з фізичними, так і з юридичними особами та включають управління майном клієнта за довіреністю; розпорядження спадщиною на основі заповіту; агентські послуги, при яких управління майном клієнта здійснюється відповідно до вказівок клієнта; обслуговування випуску і погашення облігацій та сплати процентів, зберігання різних цінностей; тимчасове управління справами підприємства в разі його реорганізації чи банкрутства.

Інформаційно-консультаційні та інші види операцій є сукупністю банківських операцій, до складу яких можна зарахувати:

а) консультування клієнтів з питань організації і ведення бухгалтерського обліку, застосування законодавчих актів, здійснення операцій з іноземною валютою та цінними паперами;

б) підготовка і правова експертиза господарських договорів, зовнішньоекономічних контрактів, установчих документів, бізнес-планів;

в) надання інформації про поточну ринкову кон'юнктуру, обмінні курси іноземних валют, стан ринку цінних паперів, новітні законодавчі і нормативні акти;

г) гарантійні послуги, що передбачають видачу банком поручительств, гарантій та інших зобов'язань, що виконуються у грошовій формі;

д) аудиторські послуги, що передбачають перевірку фінансово-господарської діяльності клієнтів;

є) маркетингові послуги, що передбачають пошук відповідних ринків для клієнта й оптимізацію його збутової політики;

ж) інженерно-економічна експертиза, що передбачає перевірку проектно-кошторисної документації і контроль за реалізацією відповідних проектів та ін.

З огляду на специфіку основних функцій банку всі його операції можна поділити також на базові й додаткові. Базові операції пов'язані з реалізацією банком своїх функцій посередництва у кредиті та посередництва в платежах, що знаходять відображення у проведенні депозитних, кредитних та розрахунково-касових операцій. Окремі з них можуть здійснюватись іншими фінансовими установами (наприклад, прийом вкладів і видача кредитів - спеціалізованими фінансово-кредитними інститутами). Однак у своїй сукупності ці операції проводяться лише банками, визначаючи їхнє місце і роль в економічній системі, а тому є базовими. Усі інші операції, що здійснюються банком відповідно до потреб клієнтів у різних послугах і не визначають фундаментальні аспекти суті комерційного банку, можна вважати додатковими (хоча у деяких спеціалізованих банках їм може належати доволі значна і навіть пріоритетна частка операцій). До

складу додаткових належать валютні операції, операції з цінними паперами, трастові, факторингові, лізингові, консультаційні та деякі інші.

Залежно від суб'єктів одержання банківські операції поділяються на два види: операції, що здійснюються для юридичних осіб, та операції, що здійснюються для фізичних осіб. За конкретним змістом ці операції можуть і не відрізнятися між собою (за винятком деяких нюансів, що вводяться законодавством або самими банками). Головна відмінність полягає у масштабах здійснюваних операцій (обсяги розрахунків, величина коштів, розміщених на депозитних рахунках, сума наданих позик та ін.).

Основною властивістю операцій комерційних банків є їхній продуктивний характер. Акумуляуючи тимчасово вільні від обороту кошти, банки перетворюють їх на капітал, тобто «непрацюючі» ресурси примушують працювати на користь як окремих суб'єктів ринку, так і економіки загалом. Використання банківських кредитів у виробництві є необхідною умовою процесу розширеного відтворення, а позички, видані на споживчі цілі, збільшують платоспроможний попит, що також сприяє економічному зростанню. Організація і своєчасне проведення банками розрахункових операцій забезпечують умови неперервного товарообороту та створюють можливості для ефективного переливу капіталів у господарстві. Реалізація інших банківських операцій також створює умови для нормальної господарської діяльності у різних галузях і секторах економіки. Зростання конкуренції у банківській справі, опанування сучасних технологій і винайдення нових банківських продуктів призводять до постійного розширення складу операцій комерційних банків та зростання їх обсягів на фінансових ринках.

1.2. Місце кредитних операцій у структурі банківських активів

Кредитування традиційно вважається одним із основних видів діяльності банку. Кредитна операція – це активна банківська операція пов'язана з наданням позики або наданням зобов'язання (гарантії, поручительства, авалю), яке у разі його виконання, призведе до фактичної передачі коштів на кредитній основі.

Кредити становлять близько 50 % усіх активів банку і забезпечують $\frac{2}{3}$ усіх доходів [72, с. 45]. Вони є найбільш прибутковою, але й найбільш ризиковою частиною банківських активів. У вітчизняній банківській практиці кредитний портфель зазвичай складає найбільшу питому вагу в структурі активів комерційного банку.

Відображенням суті кредиту в системі економічних відносин між банком і позичальником є принципи кредитування. У відповідності до принципів кредитування здійснюється сам процес кредитування (визначається об'єм, мета і термін надання позичкових коштів, метод, а також порядок їх видачі і погашення, організація контролю за використанням позик боржниками). Для застосування в банківській практиці принципів та умов кредитування, їх зміст приводився у відповідність з тим рівнем економічних відносин в народному господарстві, який складався у визначений період часу, що не завжди відповідало об'єктивній природі їх існування.

Основними принципами банківського кредитування, на наш погляд, є строковість, цільовий характер, забезпеченість, поверненість та платність.

Умовами надання позик виступають: договірний характер кредитних відносин, видача позик в межах наявних кредитних ресурсів, здійснення кредитних операцій за умови дотримання кредитної дисципліни як зі сторони банку, так і зі сторони позичальника, дотримання певних пріоритетів на основі виробленої кредитної політики.

Згідно з Законом України “Про банки і банківську діяльність”, банком можуть надаватися такі види кредитів:

- кредити юридичним та фізичним особам у національній та іноземній валютах;
- міжбанківські кредити, тобто кредити, які одержує (або надає) сам банк для формування своїх ресурсів [75, с. 8].

Сукупність кредитів, наданих банком на певну дату, складає його кредитний портфель.

Банківські кредити класифікують за різними ознаками (табл. 1.2).

Таблиця 1.2

Класифікація банківських кредитів

№ п/п	Ознаки класифікації	Види кредитів
1.	За строком користування	а) короткострокові (до 1 року); б) середньострокові (до 3 років); в) довгострокові (понад 3 роки)
2.	За забезпеченням	а) забезпечені: заставою майна, майнових прав, гаран-тіями, поручительствами тощо; б) незабезпечені (бланкові)
3.	За ступенем ризику	а) стандартні; б) нестандартні (з підвищеним ризиком – під контро-лем, субстандартні, сумнівні, безнадійні)
4.	За методом надання	а) одноразові; б) перманентні; в) гарантовані
5.	За способом повернення	а) водночас; б) поступово (у розстрочку) (рівномірними частинами впродовж користування позикою); в) відповідно до особливих умов, передбачених у кредитних угодах; г) за вимогою кредитора; г) з регресію платежів;
6.	За станом кредитної дисципліни	а) строкові; б) безстрокові(на вимогу); в) прострочені; г) відстрочені(продлонговані)
7.	За характером визначення процентів	а) з фіксованою процентною ставкою; б) з плаваючою процентною ставкою
8.	За способом сплати процентів	а) з виплатою процентів у міру використання позичко-вих коштів (звичайний кредит); б) з виплатою процента одночасно з одержанням позич-кових коштів (дисконтний кредит)
9.	За кількістю банків-кредиторів	а) звичайні банківські; б) синдикувані (консорціумні); в) паралельні
10.	За критеріями суб'єктного й об'єктного призначення	а) до кредитів суб'єктного призначення належать позич-ки: торговельно- промисловим підприємцям; сільсько-господарським підприємцям; міжбанківські; не банків-ським фінансово-кредитним установам; органам влади; б) серед позичок об'єктного призначення розрізняють кредити: іпотечний; споживчий; контокорентний; під цінні папери; пов'язані з вексельним обігом
11.	За сферами спрямування	а) кредити, спрямовані у сферу обігу, - поточні кредити; б) кредити, спрямовані у сферу виробництва (інвести-ційну діяльність), - інвестиційні кредити

Банківські кредити надаються всім суб'єктам господарювання незалежно від форми власності за умови, що позичальник є юридичною особою або фізичною особою, зареєстрованою як суб'єкт підприємства. Кредит надається у тимчасове користування на умовах, передбачених кредитним договором.

Кредити юридичним особам поділяють на дві групи:

- 1) кредити в поточну діяльність;
- 2) кредити в інвестиційну діяльність.

Кредити в поточну діяльність - це кредити, надані позичальникам на задоволення їх тимчасової потреби в коштах на придбання поточних активів у разі розриву між часом надходження коштів та здійснення витрат. Вони включають усі кредити, надані на купівлю сировини та інших виробничих запасів, на сезонні витрати та інші цілі. До кредитів у поточну діяльність відносять: операції РЕПО, ураховані векселі, факторинговані операції, кредити за внутрішніми торговельними операціями, кредити за експортно-імпортними операціями.

Кредити в інвестиційну діяльність – це кредити, надані позичальникам на задоволення їх тимчасової потреби в коштах при здійсненні інвестицій. До них відносять: кредити на будівництво та освоєння землі, кредити на купівлю будівель, споруд, обладнання та землі, фінансовий лізинг.

Кредитування здійснюється в межах параметрів, визначених кредитною політикою банку, які включають: пріоритетні напрями в кредитуванні; обсяги кредитів та структуру кредитного портфеля; граничні розміри кредиту на одного позичальника; методику оцінки фінансового стану та кредитоспроможності позичальника; рівень процентної ставки тощо. Кредити надаються тільки на комерційних засадах із додержанням таких умов:

- оцінки банком кредитоспроможності позичальника, його фінансової стабільності, ліквідності та рентабельності діяльності;
- кредитуються тільки ті види діяльності позичальника, які передбачені його статутом;
- позичальник повинен мати власне майно та брати участь у фінансуванні об'єкта, що кредитується, певною сумою власного капіталу.

Банки не можуть надавати кредити на покриття збитків господарської діяльності позичальника; на формування та збільшення статутного капіталу клієнта; на внесення клієнтом платежів у бюджет і позабюджетні фонди (за

винятком кредитування за контокорентним рахунком); підприємствам, проти яких порушено справу про банкрутство; підприємствам, у контрактах яких не передбачено страхування можливих втрат від непоставок товарно - матеріальних цінностей; підприємствам, які мають прострочену заборгованість за раніше отриманими позичками та несплаченими процентами. Кредитування позичальників має здійснюватися з додержанням банком економічних нормативів регулювання банківської діяльності та вимог НБУ щодо формування обов'язкових страхових і резервних фондів. Кредити надаються тільки в межах наявних ресурсів, що знаходяться в розпорядженні банку. Про кожний випадок надання позичальнику кредиту в розмірі, що перевищує 10% власного капіталу (великі кредити), банк зобов'язаний повідомити Національний банк України. Сукупна заборгованість за кредитами, врахованими векселями та 100% суми позабалансових зобов'язань, виданих одному позичальнику, не може перевищувати 25% власних коштів банку. Загальний розмір кредитів, наданих банком, стосовно всіх позичальників, з урахуванням 100% позабалансових зобов'язань банку, не може перевищувати восьмикратного розміру власних коштів банку.

Кредити надають на підставі укладеної між банком і позичальником кредитної угоди (договору). До укладення кредитного договору банк повинен:

- ретельно проаналізувати кредитоспроможність позичальника;
- здійснити експертизу проекту чи господарської операції, що пропонується для кредитування;
- визначити ступінь ризику для банку;
- визначити структуру майбутнього кредиту (сума, строк, процентна ставка тощо).

Споживчий кредит – кредит, який надається як у національній, так і в іноземній валютах фізичним особам - резидентам України на придбання споживчих товарів тривалого користування та послуг і повертається в розстрочку, якщо інше не передбачено умовами кредитного договору. Суб'єктами споживчого кредитування є фізичні особи (позичальники), а в особі кредитора виступають

банки, інші кредитні установи (ломбарди, пункти прокату, тощо). Між банком та населенням може існувати й посередник, наприклад, торговельна організація, однак при цьому зміст споживчого кредиту не змінюється.

Об'єктом кредитування є витрати, пов'язані з задоволенням поточного попиту населення, в тому числі придбання товарів в особисту власність, а також витрати капітального (інвестиційного) характеру на будівництво та підтримання нерухомого майна. Споживчий кредит має багато специфічних рис, пов'язаних із особливостями сфери особистого споживання громадян.

По-перше, цей вид кредиту відображає відносини між кредитором і позичальником, сенс яких полягає у кредитуванні кінцевого споживання, на відміну від позик, які надають суб'єктам господарювання для виробничих цілей або для придбання активів, що породжують рух вартості (акцій, облігацій тощо). По-друге, на відміну від інших видів кредиту, якими користуються переважно суб'єкти господарювання, споживчі кредити одержують, як правило, фізичні особи. По-третє, споживчий кредит є засобом задоволення споживчих потреб населення, тобто особистих, індивідуальних потреб людини. Така позика прискорює отримання певних благ (товарів, послуг), які вони могли б придбати лише у майбутньому, накопичивши кошти, необхідні для купівлі цих товарно-матеріальних цінностей або послуг, будівництва, тощо. По-четверте, всі види споживчого кредиту мають соціальний характер, оскільки вони сприяють вирішенню суспільних проблем – підвищенню життєвого рівня населення. Залежно від цільового призначення споживчі кредити поділяють на:

- інвестиційні;
- для купівлі товарів та сплати послуг;
- на розвиток підсобного господарства;
- цільові кредити окремим соціальним групам;
- на нецільові споживчі потреби;
- чекові;
- банківські кредитні картки.

Надання позичок як основний вид активних операцій банків може бути здійснене у вигляді таких форм банківських кредитів:

- окремі цільові кредити, що мають разовий характер і видаються на конкретні цілі;
- кредитна лінія, що передбачає надання кредитів протягом певного періоду часу в межах заздалегідь встановленого ліміту;
- контокорентний кредит, що надається з єдиного контокорентного рахунка у разі розриву в платіжному обороті клієнта;
- кредитування за овердрафтом, при якому в разі виникнення в клієнта потреби, банком допускається наявність дебетового сальдо на поточному рахунку;
- операції РЕПО – придбання у клієнта цінних паперів з обов'язковим їх зворотнім викупом;
- врахування (дисконтування) векселів – дострокова оплата держателю векселя належної за цим векселем суми боргу з подальшим її стягненням з боржника;
- іпотечний кредит, що надається під заставу нерухомого майна;
- бланкові кредити, що надаються без забезпечення;
- споживчі кредити, що надаються населенню на задоволення споживчих потреб.

Концептуальні питання стратегії і тактики діяльності банку на ринку кредитування юридичних та фізичних осіб визначаються в процесі розробки кредитної політики установи.

1.3. Кредитна політика як основа організації кредитних операцій банків

Розглядаючи проблему організації кредитних операцій вітчизняних банків як доволі актуальну, яка торкається різних сторін діяльності українського банківського середовища, вважаємо за необхідне розкрити значення та роль кредитної політики банку у контексті цієї проблеми.

У сучасній економічній літературі утвердився певний підхід щодо питання про змістовну сторону кредитної політики банку. У дослідженні окремих складових даної проблематики взяли участь вітчизняні вчені – В.В.Вітлінський, І.С.Гуцал, О.В.Дзюблюк, О.Д.Заруба, О.В.Кириченко та ін. [12; 20; 22; 33; 5].

З метою дослідження ролі кредитної політики, принципів та порядку її формування щодо організації кредитних операцій банків, звернемося до її сутнісної характеристики, так як без глибокого вивчення сутності будь-якого економічного явища неможливо зрозуміти і його роль.

Поняття кредитної політики банку, яке є найбільш традиційним і загальноприйнятим, зводиться до розгорнутої відповіді на питання, як банк може найбільш прибутково використати свої кредитні ресурси на прийнятному для даного банку кредитному ринку, беручи до уваги вимоги надійності і ліквідності.

Відмінності у визначенні даної дефініції проявляються, в основному, в тому, де проводиться межа між кредитною політикою і практичними кредитними технологіями, тобто, чим обмежується поняття кредитної політики.

В теорії і на практиці можна зустріти трактування кредитної політики, яке обмежується питаннями регламенту надання кредитів, вимогами до структури і якості кредитного портфеля, повноваженнями кредитних менеджерів і кредитних комітетів, лімітами кредитування тощо. За рамками цього поняття опиняються кредитні технології і процедури, що застосовуються на практиці, методи здійснення кредитного аналізу і кредитного контролю, а також усі питання організації кредитної роботи в банку, які можуть вважатися більш другорядними.

Інше розуміння кредитної політики банку включає всі елементи кредитного процесу, в тому числі, кредитні технології [33, с. 22]. Цього ж підходу дотримується в практичній діяльності і значна кількість великих зарубіжних банків.

Можна сказати, що в другому підході питання цілей та технологій кредитної діяльності об'єднанні в рамках кредитної політики, а в першому – технології кредитування виведені за ці рамки. Зрештою, різниця між цими підходами не принципова, оскільки кредитні технології є практичним вираженням

кредитної політики, способом її застосування на практиці і їх можна вважати як частиною самої кредитної політики, так і розглядати окремо, як необхідне доповнення до кредитної політики.

У зарубіжній науковій літературі кредитна політика трактується як “...документально оформлена схема організації і контролю кредитної діяльності банку” [85, с. 246].

Узагальнюючи численні теоретичні підходи та конкретизуючи просторові межі дослідження, доходимо висновку - розуміння терміну “кредитна політика” може різнитися.

На нашу думку, поняття кредитної політики банку є найбільш загальним і повинно включати як стратегію і тактику, так і порядок організації і технологію кредитної діяльності. При формуванні практичної кредитної політики таке розуміння є найбільш прийнятним, оскільки в цьому випадку буде забезпечено відповідність кредитних технологій, які використовуються банком, його кредитній політиці.

Розглядаючи кредитну політику банку як елемент банківської політики, зауважимо, що цілі кредитної політики знаходяться в органічному зв'язку з загальними стратегічними цілями банку. Виходячи з цього, метою кредитної політики є створення умов для ефективного розміщення залучених коштів, забезпечення стабільного росту прибутку банку. Вирішення стратегічних і тактичних питань кредитування клієнтів визначають роль кредитної політики у розвитку банку.

Досвід розвинутих країн, які мають стабільну банківську систему, однозначно свідчить, що обов'язковою умовою стабільного існування банку в довгостроковій перспективі є наявність у нього продуманої кредитної політики. В умовах сучасних українських реалій - нестабільності, гострої конкуренції і т. д. банки повинні не лише мати кредитну політику, але і постійно слідкувати за її відповідністю умовам, що змінюються. Для цього потрібно чітко уявляти, на яких принципах повинна базуватися кредитна політика, за яким алгоритмом вона повинна будуватися і змінюватися, які її структурні розділи є найбільш

важливими. Базуючись на загальних підходах, які ми пропонуємо далі, кожен банк зможе розробити власну кредитну політику, яка найбільш точно відповідає саме його цілям і можливостям.

Основою кредитної політики банку повинно слугувати вивчення того кредитного ринку, до якого банк має потенційний доступ, за такими напрямками: вивчення кредитного попиту; вивчення пропозиції і конкуренції на кредитному ринку; аналіз власних кредитних можливостей банку; аналіз можливих чинників кредитного ризику. Сформулюємо базові принципи, які повинні лежати в основі ефективної кредитної політики і розкриємо їх зміст. Слід зауважити, що вказані принципи стосуються кредитної політики банку загалом.

У вітчизняній і зарубіжній економічній літературі слід виокремити дослідження, в якому питання принципів, на яких повинна базуватися кредитна політика банку, чітко розкривається. На думку Г.С.Панової [61, с. 58], доцільно виділити шість принципів кредитної політики: 1) наукова обґрунтованість; 2) оптимальність; 3) ефективність; 4) єдність, нерозривний зв'язок елементів кредитної політики; 5) прибутковість; 6) надійність. На нашу думку, запропоновані Г. С. Пановою принципи кредитної політики банку, загалом відображають зміст даного поняття.

На основі проведеного аналізу існуючих в літературі намагань формулювання принципів кредитної політики, вважаємо за необхідне конкретизувати їх та дати характеристику базових принципів кредитної політики банку.

На нашу думку при визначенні принципів кредитної політики, слід виходити, перш за все, з базових вимог, які можна пред'явити до діяльності будь-якого банку. До них належать: 1) прибутковість; 2) надійність; 3) ліквідність. Наведені базові вимоги до діяльності банку, є основою для вироблення політики банку в цілому і кредитної політики як її складової.

Сформулюємо ті принципи, дотримання яких в процесі формування кредитної політики приведе, на нашу думку, до забезпечення базових вимог до діяльності банку. Слід підкреслити, що сформульовані нижче принципи кредитної

політики, існують у взаємозв'язку і не можуть використовуватися у відриві один від одного.

1. Адекватність кредитної політики банку кредитному попиту

Кредитна політика банку повинна орієнтуватися на задоволення попиту на кредитному ринку, який доступний банку. Дана умова продиктована, в першу чергу, вимогою прибутковості і, частково, вимогою надійності. Дотримуючись принципу адекватності кредитної політики існуючому попиту на кредити банк виділяє ті типи або групи позичальників, які пред'являють попит на кредити, і визначає фактичні параметри даного попиту: загальний об'єм, розміри кредитів, строки кредитування, стабільність попиту, прийнятний рівень відсоткових ставок і т.д.; визначаються сегменти кредитного ринку, на яких банк планує працювати, попередні кредитні ліміти тощо.

2. Орієнтованість на клієнта і активний маркетинг

Проведення банком активного маркетингу і максимальне врахування інтересів клієнта є природнім продовженням реалізації попереднього принципу. В основі даного принципу також лежить вимога прибутковості і, певною мірою, вимога надійності.

Практичне дотримання даного принципу реалізується через активне просування на ринку кредитних послуг банку, комплексне обслуговування клієнтів, планомірне вивчення їх потреб, намагання надати клієнтам послуги на рівні не нижчому, а по можливості, вищому, ніж рівень послуг конкурентів, орієнтацію на розробку послуг, які не входять до стандартного пакета, прагнення розширити коло своїх клієнтів на основі організації регулярних семінарів та ін.

Реалізуючи принцип активного маркетингу та орієнтації на комплексне задоволення потреб клієнта, банк визначає маркетингову політику щодо обраних типів (груп) позичальників. Дана політика може включати проведення прямих рекламних акцій; індивідуальну роботу з існуючими і потенційними клієнтами; орієнтацію на кредитування визначених проектів під типові бізнес-плани та інше. Методи і ступінь активності здійснення маркетингової програми банку будуть

корегуватися в процесі її здійснення, залежно від результатів і можливостей банку.

3. Відповідність кредитної політики кредитним можливостям банку

Даний принцип є наслідком вимог ліквідності і надійності. Під кредитними можливостями банку розуміють сукупність чинників, які визначають принципову можливість для банку надавати кредити (за сумами, строками, територіями, цінами і т.д.). Основними з вказаних чинників є: наявність ресурсів; резервні потреби; розмір витрат банку; територіальні можливості; кваліфікація персоналу; наявність і якість технологій, що застосовуються банком.

Принцип відповідності кредитної політики ресурсам, що є в наявності, означає необхідність виконати вимогу ліквідності. Принцип відповідності територіальним, кадровим і технологічним можливостям банку означає, що банк повинен надавати тільки ті кредити, які він в стані ефективно контролювати, обслуговувати і зможе забезпечити їх повернення, що є наслідком вимоги надійності. Оскільки кредитні технології банку повинні будуватися згідно з його кредитними можливостями, банк вносить доповнення і поправки в початково визначені цілі і маркетингову політику, коректує встановлені ліміти, визначає попередню цінову політику.

4. Гнучкість

Принцип гнучкості кредитної політики є наслідком всіх трьох базових вимог до діяльності банку. Він полягає в тому, що кредитна політика банку повинна своєчасно переглядатися, щоб відповідати умовам, які постійно змінюються. Перегляд і коригування положень кредитної політики повинні бути старанно підготовлені і всебічно зважені.

Реалізуючи принцип гнучкості, банк переглядає кредитну політику відповідно до змін умов функціонування позичальників. Постійний контроль за станом ринку дає можливість банківським експертам не пропустити істотних змін у зовнішньому середовищі і своєчасно дати рекомендації щодо внесення необхідних змін в кредитну політику.

5. Технологічність

Зміст даного принципу полягає в тому, що для оптимізації витрат, знаходження оптимального варіанту ризиковості і підвищення рівня обслуговування клієнтів, банк повинен приділяти постійну увагу удосконаленню кредитних технологій і процедур. Сформульований принцип зумовлений вимогами прибутковості (з точки зору зниження витрат) і надійності. Досягти цілей технологічності можна за рахунок розподілу кредитного процесу на визначені етапи і стандартизації процедур, технологій, звітних форм кредитування тощо. Застосування в роботі кредитних відділів типового переліку документів, необхідних для початкового розгляду кредитної заявки позичальника, допоможе значно скоротити робочий час і підвищити надійність оцінок на початковій стадії роботи з кредитом. Проведення формального фінансового аналізу за даними фінансової звітності також легко стандартизується. Повинні бути стандартизовані форми документів, у яких фіксується робота з кредитом і результати кредитного аналізу: висновки, рекомендації тощо.

Етапи роботи, що потребують індивідуального підходу та не піддаються стандартизації (наприклад, оцінка фінансового прогнозу або визначення шляхів роботи з проблемним кредитом) повинні бути організаційно відокремлені. Їх вирішення доручається найбільш кваліфікованим працівникам, в той час як формальні етапи аналізу можуть провести менш кваліфіковані і більш “дешеві” працівники. Таким чином, відбувається економія робочого часу і, відповідно, зниження витрат.

6. Комплексне управління ризиком

Наявність даного принципу кредитної політики зумовлена базовою вимогою надійності. Вона означає, що процедура управління кредитним ризиком і оптимізації ризиковості механізму кредитування повинна відобразитися у всіх розділах кредитної політики, починаючи від визначення мети та ринків кредитування і закінчуючи простими поточними операціями кредитного відділу.

На етапі кредитного аналізу комплексне управління кредитним ризиком буде проявлятися, як уже згадувалося, в максимальній стандартизації процедур, формалізації результатів оцінки і аналізу і в зниженні за рахунок цього

суб'єктивізму в оцінках. На етапі супроводження кредиту і у випадку роботи з проблемними кредитами зниження кредитного ризику досягається за рахунок визначення мінімально необхідного переліку дій по моніторингу кредиту, чіткого контролю за їх виконанням, а також за рахунок визначення конкретного індивідуального плану дій по кожному проблемному кредиту і організації контролю за його здійсненням на кожному з етапів.

7. Зворотній зв'язок

Принцип наявності зворотного зв'язку є продовженням принципу гнучкості і також є наслідком усіх трьох базових вимог до діяльності банку. Його зміст полягає в необхідності вивчення результатів застосування кредитної політики на практиці і підготовці на даній основі пропозицій щодо внесення змін або доповнень до кредитної політики банку. Принцип зворотного зв'язку проявляється в тому, що банк простежує результати кредитної роботи: доходи, витрати, їх структуру; наявність проблемних кредитів з врахуванням характеру проблем і причин їх виникнення; динаміку зміни параметрів кредитного портфеля та ін. На основі аналізу формуються пропозиції щодо зміни кредитної політики.

8. Повнота.

Даний принцип є наслідком вимоги надійності і означає, що всі аспекти кредитної діяльності банку, включаючи опис кредитних технологій і процедур, повинні бути письмово зафіксовані в документах, що містять зміст кредитної політики.

Взаємозв'язок базових вимог до діяльності банку і принципів, які повинні лежати в основі кредитної політики, показано на рис. 1.1 [95, с. 128].

Розробка кредитної політики повинна починатися із визначення цільових груп споживачів (суб'єкти господарювання, приватні підприємці, фізичні особи та ін.), цілей кредитування, умов кредитування (зазначаються конкретні умови надання кредитів), видів забезпечення (застава рухомого і нерухомого майна, майнових прав, товарів в обороті і переробці, цінних паперів; гарантія; порука тощо), суми забезпечення, періодичності погашення (щомісяця, щокварталу) та валюти кредиту.

Окрім наведених ключових атрибутів розробки кредитної політики при її розробці визначають також особливі умови кредитування окремих категорій позичальників, технологію кредитного процесу при застосуванні окремих форм кредитування, умови нарахування та періодичність сплати процентів за кредитами, процедури роботи банку з простроченою заборгованістю тощо.

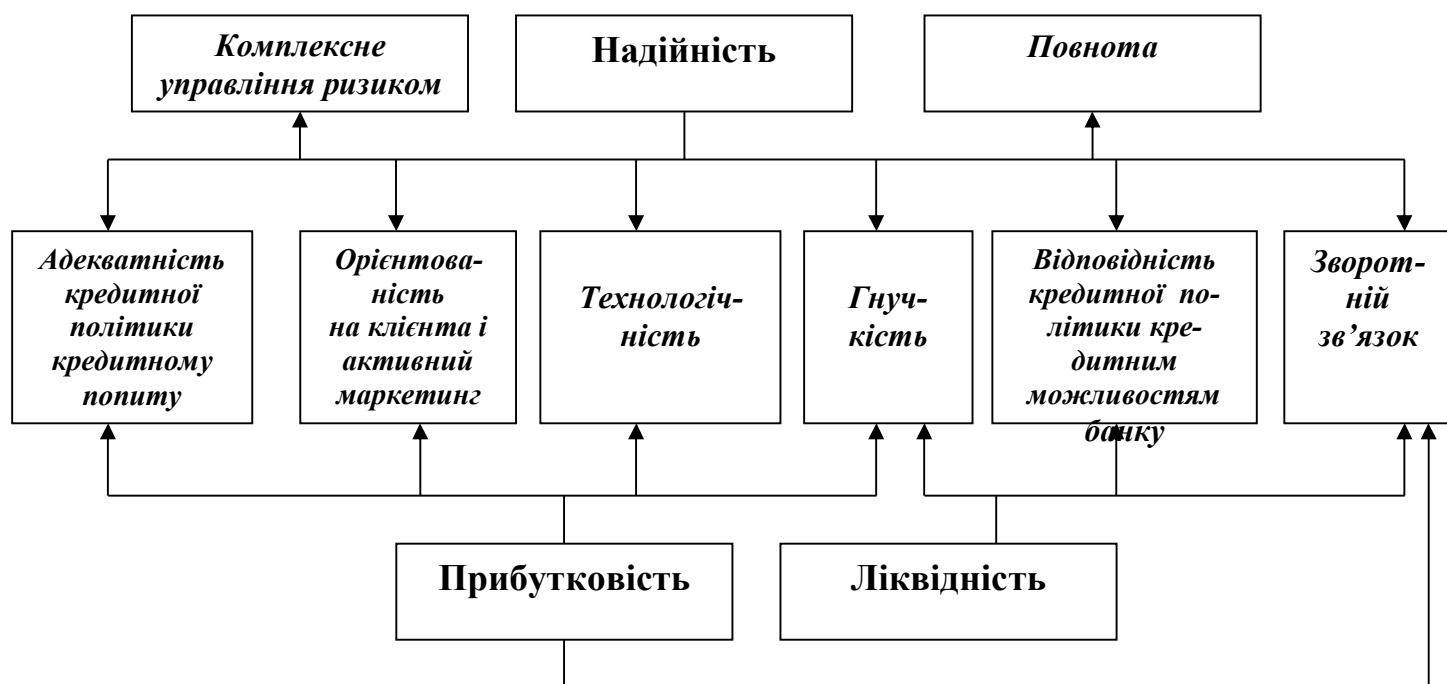

Рис. 1.1. Взаємозв'язок базових вимог до діяльності банку і принципів кредитної політики

Основні концепції кредитної політики втілюються в технологічних картах. Основне призначення їх полягає в деталізації етапів кредитування, головних напрямів кредитної роботи банку, а також завдань, обов'язків та відповідальності окремих осіб, які забезпечують реалізацію конкретних етапів кредитування.

На базі узагальнення досвіду практичної роботи банків України з розробки кредитної політики, пропонується наступний порядок формування кредитної політики банку (рис 1.2).

Він включає такі етапи:

1. Аналіз попиту на ринку кредитування. Вивчається попит на доступному для банку ринку кредитування і визначаються цільові сегменти. Вивчаються причини змін попиту і розробляються прогнози.

2. Аналіз пропозиції і конкуренції на ринку кредитування. Вивчається пропозиція на ринку кредитування, дії конкурентів і стратегії, що застосовуються ними.

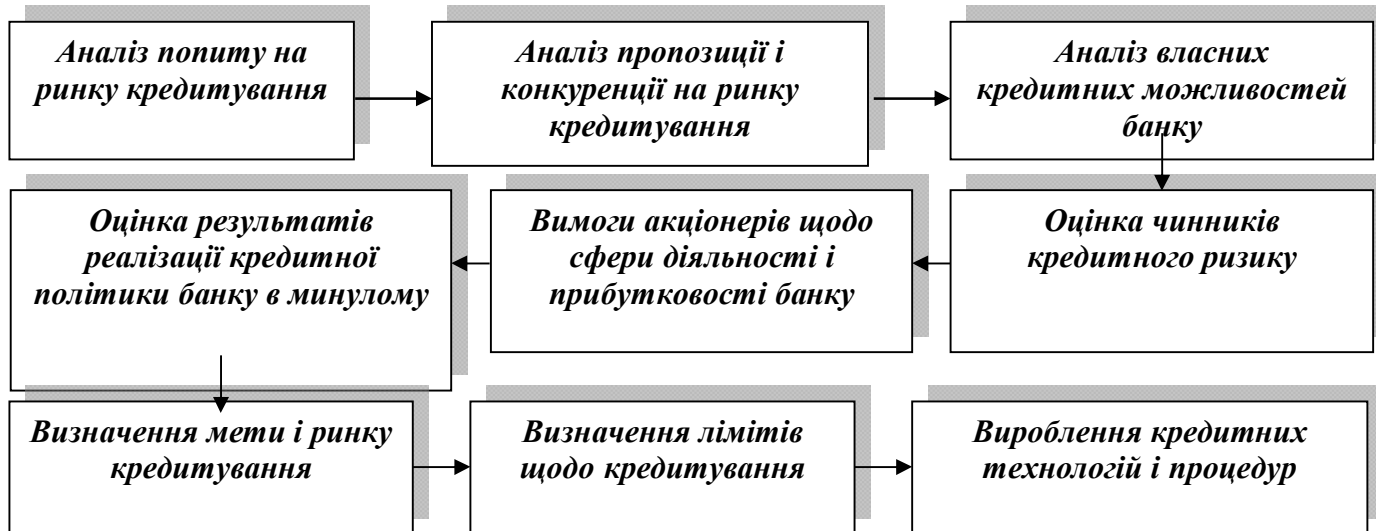

Рис. 1.2. Порядок формування кредитної політики банку

3. Аналіз власних кредитних можливостей банку. Аналізуються власні кредитні можливості банку з урахуванням обмежень, накладених законодавчими і нормативними актами.

4. Оцінка чинників кредитного ризику. При цьому важливо врахувати дію регіональних чинників кредитного ризику. Визначаються доступні банку можливості зниження кредитного ризику.

5. Вимоги акціонерів щодо сфери діяльності і прибутковості банку. Беруться до уваги вимоги акціонерів щодо сфери діяльності банку і його прибутковості. Враховуючи специфіку кредитування важливо, щоб кредитні проекти задовольняли зазначені вимоги.

6. Оцінка результатів реалізації кредитної політики в минулому. Беруться до уваги практичні результати здійснення кредитної політики в минулому і оцінюються її позитивні та негативні сторони. Якщо подібна практика кредитування є для банку новою, даний етап формування кредитної політики не береться до уваги.

7. Визначення мети і ринку кредитування. Формулюються цілі кредитної політики і визначаються сегменти кредитного ринку.

8. Визначення лімітів кредитування. Встановлюються кредитні ліміти (обмеження) щодо кредитування окремих груп позичальників.

9. Вироблення кредитних технологій і процедур. Виробляються і затверджуються порядок та правила кредитування, кредитні технології та процедури, які будуть використовуватися банком.

Структура кредитної політики, загалом, не має принципового значення. Проте, вона повинна бути такою, щоб використання кредитної політики в роботі банку було максимально зручним і ефективним. Необхідно забезпечити детальне ознайомлення працівників банку з тими розділами кредитної політики, які мають відношення до їх роботи. На нашу думку, за змістом кредитна політика повинна складатися з двох основних частин: в першій формулюються її цілі і в другій - практичні методи їх реалізації. При цьому, не має принципового значення форма представлення основних положень кредитної політики. Важливо, щоб кредитна політика була повною, письмово зафіксованою і представляла собою єдине взаємозв'язане ціле.

У першій частині повинні знайти відображення: 1) обґрунтовано сформульовані цілі; 2) опис стратегії банку; 3) обрані ринки; 4) види лімітів і методи їх визначення; 5) загальні вимоги до організації кредитної діяльності банку тощо.

Друга частина кредитної політики має включати: 1) опис організаційної структури підрозділу, що здійснює кредитний процес; 2) розподіл повноважень; 3) процедуру прийняття рішення щодо кредитування; 4) процедуру оцінки кредитних заявок щодо груп позичальників і видів кредитів; 5) процедуру оцінки кредитного ризику і критерії розподілу позичальників за групами ризику; 6) опис прийняттого забезпечення і методів його оцінки; 7) порядок супроводження кредитів; 8) порядок ведення документації і кредитних справ; 9) порядок роботи з проблемними кредитами; 10) порядок погашення кредитів і сплати процентів; 11) порядок створення і розмір резерву за можливими втратами за позиками;

12) порядок списання безнадійної заборгованості; 13) відповідальність кредитних менеджерів і працівників; 14) процедуру можливих відхилень від стандартних вимог.

Широкий комплекс можливостей при регулюванні кредитних зв'язків також висуває проблему вибору оптимального варіанту кредитної політики та прийняття банком рівня оптимального кредитного ризику.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1

Дослідження теоретико-методичних аспектів формування активів комерційного банку дає підстави зробити наступні висновки:

1. Банківські операції – це дії, що реалізуються банком з метою залучення і розміщення грошових коштів, цінних паперів, здійснення розрахунків та ін. Існують різні підходи щодо визначення сутності та видів операцій комерційного банку. Так, за економічним змістом виділяють активні, пасивні та комісійно-посередницькі операції. Активні операції – це операції з розміщення банками сформованих ресурсів з метою отримання прибутку.

2. Кредитування традиційно вважається одним із основних видів діяльності банку. Кредитні операції займають центральне місце в структурі банківських активів. Кредити надають на підставі укладеної між банком і позичальником кредитної угоди. До укладання кредитної угоди банк повинен: ретельно проаналізувати кредитоспроможність позичальника; здійснити експертизу проекту чи господарської операції, що пропонується для кредитування; визначити ступінь кредитного ризику; структурувати позику (визначити її суму, термін, процентну ставку тощо).

3. Досвід розвинутих країн, які мають стабільну банківську систему, свідчить, що обов'язковою умовою ефективного існування банку в довгостроковій перспективі є наявність у нього продуманої кредитної політики. В умовах сучасних українських реалій - нестабільності, гострої конкуренції і т. д. банки повинні не лише мати кредитну політику, але і постійно слідкувати за її відповідністю умовам, що змінюються. Для цього потрібно чітко уявляти, на яких

принципах повинна базуватися кредитна політика, за яким алгоритмом вона повинна будуватися і змінюватися, які її структурні розділи є найбільш важливими.

4. Основою кредитної політики банку повинно слугувати вивчення того кредитного ринку, до якого банк має потенційний доступ, за такими напрямками: вивчення кредитного попиту; вивчення пропозиції і конкуренції на кредитному ринку; аналіз власних кредитних можливостей банку; аналіз можливих чинників кредитного ризику.

5. Структура кредитної політики, загалом, не має принципового значення. Проте, вона повинна бути такою, щоб використання кредитної політики в роботі банку було максимально зручним і ефективним. Необхідно забезпечити детальне ознайомлення працівників банку з тими розділами кредитної політики, які мають відношення до їх роботи. На нашу думку, за змістом кредитна політика повинна складатися з двох основних частин: в першій формулюються її цілі і в другій - практичні методи їх реалізації. При цьому, не має принципового значення форма представлення основних положень кредитної політики. Важливо, щоб кредитна політика була повною, письмово зафіксованою і представляла собою єдине взаємозв'язане ціле.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ ДІЮЧОЇ ПРАКТИКИ ОРГАНІЗАЦІЇ КРЕДИТНИХ ОПЕРАЦІЙ ВІТЧИЗНЯНИХ БАНКІВ

2.1. Практичні аспекти реалізації кредитного процесу банків України

Рациональна організація кредитних операцій банку має вирішальний вплив як на склад, структура та динаміку активів установи, так і на фінансові результати її діяльності. З іншого боку, існуюча система кредитування справляє відчутний вплив на фінансове забезпечення діяльності усіх суб'єктів ринку в Україні. В сучасних умовах основними макроекономічними завданнями кредитування банками підприємницької діяльності є: забезпечення фінансових ресурсів для здійснення процесу розширеного відтворення; сприяння раціоналізації виробництва і збуту; збільшення обсягів необхідної на ринку продукції.

Для оптимізації взаємовідносин комерційних банків з позичальниками важливим є вирішення наступних завдань: вивчення загальних аспектів організації та практичної реалізації кредитного процесу в банках України, формування якісно нової системи кредитування, пов'язаної із становленням повноцінних партнерських відносин між учасниками кредитної угоди, розробка нових форм та методів кредитування, вдосконалення технологій видачі та погашення банківських позичок. Вирішення вказаних завдань по суті передбачає методологічну розробку такого порядку організації кредитного процесу, який би належним чином регламентував діяльність комерційного банку з приводу реалізації кредитної політики як складової механізму кредитного забезпечення суб'єктів ринку. Вочевидь стосовно діяльності банку у сфері організації кредитних відносин йдеться про визначення основних етапів організації кредитного процесу банку. Процес банківського кредитування можна охарактеризувати як комплекс дій, пов'язаних з оформленням, видачею, обслуговуванням та погашенням кредиту. Його умовно доцільно поділити на кілька етапів, кожний з яких забезпечує розв'язання конкретних завдань, а всі вони в сукупності спрямовані на досягнення мети банківського кредитування - отримання прибутку (рис. 2.1) [20, с. 144].

Рис. 2.1. Етапи процесу банківського кредитування

Загальна кількість указаних етапів може бути різною в залежності від організаційних особливостей роботи кредитних підрозділів банку.

Розробка кредитної політики, деталізована у Положенні про кредитну політику, на мікроекономічному рівні є особливо важливою в умовах адаптування банків до складних і постійно змінних умов економіки. Основна концепція кредитної політики банку, як правило, має складатися із двох частин: перша частина охоплює прийняття рішень щодо надання стандартних кредитів, а друга - перелік процедур по сумнівних та безнадійних кредитах, а також питаннях управління кредитними ризиками. Так, концепції стандартних кредитів охоплюють послідовну роботу банку щодо практичної реалізації усіх етапів кредитного процесу, а саме: розгляд заявки на кредит; аналітична оцінка фінансового стану клієнта; ухвалення рішення про надання кредиту; порядок нагляду та контролю за використанням кредиту; погашення кредиту. Концепції сумнівних та безнадійних кредитів передбачають провадження банком оцінки стану непогашених кредитів, роботи з проблемними кредитами, вибір форм реструктуризації кредиту, управління кредитним ризиком та роботу банків із сумнівними та безнадійними кредитами.

Слід зазначити, що вітчизняна практика формування комерційними банками відповідних документів з кредитної політики, як правило, не передбачає виділення і розмежування саме цих двох структурних частин, що, на наш погляд, слід розцінювати як негативне явище з огляду хоча б на істотні обсяги позичок поганої якості у кредитних портфелях. У цьому зв'язку є досить важливим питання розробки на рівні окремого комерційного банку Положення про кредитну політику, до основних напрямів реалізації якої, з нашої точки зору, слід віднести: загальні принципи організації кредитної політики, структуру кредитного портфеля та управління кредитними ризиками (рис. 2.2).

Разом із тим, у розрізі питання встановлення рівноправних партнерських відносин у системі "підприємство-банк", доцільним є, з нашої точки зору, при розробці кредитної політики враховувати також кредитні потреби господарюючих суб'єктів.

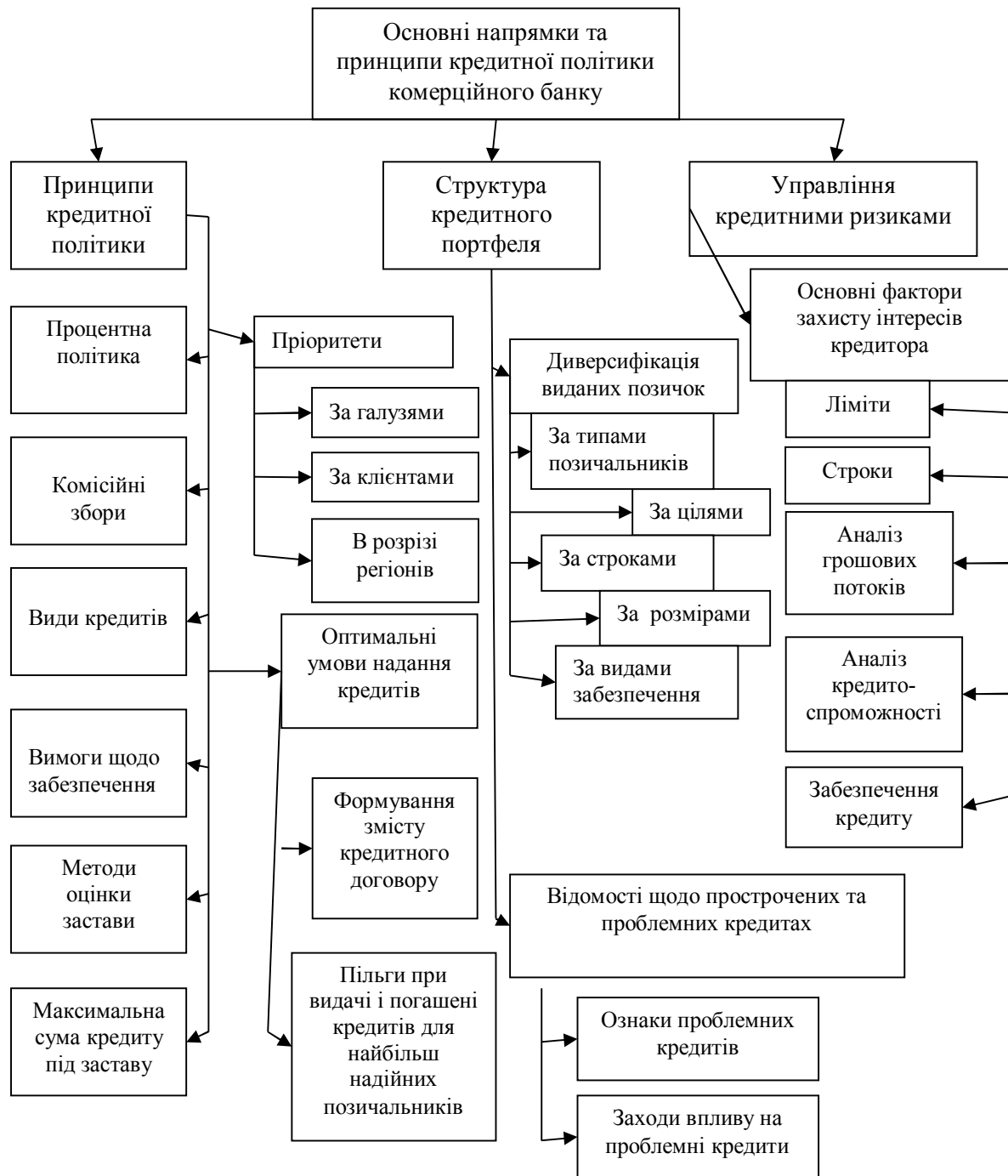

Рис. 2. 2. Структурна схема Положення про кредитну політику банку

Врахування потреб кредитного забезпечення клієнтів у вітчизняній практиці кредитування повинно зводитись до розуміння ситуації клієнта; наближеності клієнта до банку; прийнятності розробленої ним програми кредитування (розміри кредиту, плата за процент, строки кредиту, умови надання та погашення); врахуванні особливостей бізнесу клієнта, умов та результатів його виробничої діяльності; оперативному розгляді заяв та клопотань клієнта; простоті та

зрозумілості для клієнтів банківських процедур щодо оформлення, надання та погашення кредиту; прозорості прийняття та обґрунтованості висновків щодо надання чи відмови клієнту в одержанні кредиту.

Слід зазначити, що метою попереднього аналізу пакету документів, перелік яких вимагається банком, є з'ясування основних даних як про самого потенційного позичальника, так і про той проект, для реалізації якого необхідним є додаткове залучення грошових ресурсів у формі банківського кредиту. Як правило, основний набір документів, що вимагаються комерційними банками для розгляду питання про видачу кредиту, включає, зокрема, такі як:

- 1) копії установчих документів: статутів, положень, реєстраційних посвідчень, включаючи ті документи, що підтверджують повноваження осіб на укладення кредитного договору з банком;
- 2) техніко-економічне обґрунтування заходу, що кредитується, строків його окупності з указанням джерел, за рахунок яких передбачається погасити позику;
- 3) документи, що підтверджують право власності на майно, яке може бути передане в заставу, а також його вартісна оцінка;
- 4) бухгалтерська та статистична звітність про фінансові результати діяльності, а також матеріали аудиторських перевірок;
- 5) дані про кредити, отримані в інших банках;
- 6) бізнес-плани для підприємств, що починають свою діяльність і не мають фінансових звітів [44, с. 35].

Крім того, банки можуть вимагати також іншу документацію, яка містить додаткову інформацію про особливості фінансово-господарської діяльності позичальника.

Слід зазначити, що практична реалізація кредитного процесу пов'язана передусім із якістю документів, що подаються до розгляду комерційних банків суб'єктами господарювання. Так, уже на цьому етапі у банку виникають труднощі щодо перевірки достовірності інформації, наданої клієнтом, а для потенційного позичальника збір документації, що вимагається банком, супроводжується додатковими матеріальними видатками (наприклад, оцінка вартості застави та її

нотаріальне оформлення). Тому чітке розмежування повноважень різних структурних підрозділів банку повинно сприяти підвищенню відповідальності окремих відділів щодо прийняття рішень про доцільність та можливість видачі кредиту конкретному позичальнику

За умови прийняття позитивного рішення щодо видачі кредиту укладається кредитна угода між банком і позичальником, яка є базовим документом на підставі якого здійснюється видача, супровід та погашення кредиту.

З нашої точки зору, у процесі укладання кредитної угоди можна виокремити чотири основних принципи, на яких має базуватися кожен кредитний договір: 1) міцна правова основа; 2) добровільність вступу в угоду; 3) взаємна зацікавленість кожної із сторін один в одному; 4) узгодженість умов угоди.

Правову основу кредитної угоди складають закони та інші юридичні, а також нормативні акти загальногосподарського значення, які відносяться до сфери банківської діяльності. Реалізація даного базового принципу укладання кредитного договору у діючій практиці відбувається не у повній мірі, позаяк українське законодавство потребує удосконалення, а саме у питаннях захисту прав кредиторів, посилення юридичної та економічної відповідальності за порушення умов кредитної угоди.

Добровільність укладання кредитного договору виражається у свободі вибору банку, до якого звертається клієнт за позикою, а також вирішення банком питання про можливість вступу в кредитні відносини з даним клієнтом. Обидві сторони вступають в договірні відносини на засадах вільного вибору. На практиці даний принцип укладання кредитних угод також реалізується не в повній мірі, позаяк дуже часто суб'єкти підприємницької діяльності вимушені звертатися у різні банківські установи з проханням про видачу кредиту. Така ситуація пов'язана із рядом причин, а саме: неузгодженість між банком і позичальником умов кредитування; відсутність у клієнта високоліквідної застави; незадовільна для суб'єктів господарювання процентна політика банку; обмеженість термінів користування кредитом тощо.

Головне, чим мають керуватися сторони при вступі в договірні відносини, полягає у взаємній зацікавленості їх один в одному. Позичальнику необхідна на термін певна сума коштів, яку готовий надати банк, переслідуючи мету отримати дохід на розміщені грошові кошти. Взаємна зацікавленість сторін один в одному обумовлює можливість узгодження умов кредитної угоди, в процесі якого кожна із сторін прагне знайти оптимальний варіант задоволення власних інтересів. Принцип взаємної зацікавленості кожної із сторін один в одному, дотримується у практичній діяльності банківських установ у повній мірі, позаяк для комерційних банків - це отримання прибутку від розміщення коштів у вигляді процентів, а для підприємницьких структур - задоволення потреб у додаткових грошових ресурсах для здійснення виробничої діяльності.

Аналіз вітчизняної практики укладання кредитних договорів між банками та суб'єктами господарювання свідчить більшою мірою про ігнорування виділених нами принципів, що у багатьох випадках виглядає як нав'язування банком клієнту стандартного вигляду договору та його умов і що слід розцінювати як негативне явище, яке суперечить рівноправним, партнерським засадам взаємовідносин банків із підприємствами. Чітке формування у кредитній політиці та неухильне дотримання банками вказаних принципів повинно, з нашої точки зору, стати однією із ключових методологічних засад побудови механізму кредитного забезпечення суб'єктів ринку в Україні.

У правовому відношенні кредитний договір має ряд особливостей. Насамперед він об'єднує наміри сторін та виконання цих намірів. В частині намірів кредитний договір відображає згоду банку надати позичку на певних умовах та готовність позичальника повернути її на протязі визначеного періоду часу. Як виконання намірів кредитний договір передбачає конкретні дії щодо видачі та погашення позики. Реальні зобов'язання клієнта щодо повернення позики виникають лише після її отримання, хоча підписання угоди здійснюється раніше.

Інша особливість кредитного договору впливає з того, що кредитні операції банку носять довірчий характер. Позитивне рішення банку про видачу

позики базується на вивченні кредитоспроможності конкретного позичальника. Укладення кредитної угоди виключає можливість цесії, тобто уступки клієнтом третім особам права на отримання кредиту.

Власне в кредитному договорі в повній мірі відображаються усі етапи кредитного процесу, що повинні бути деталізовані та чітко розписані за алгоритмом у Регламенті роботи комерційного банку щодо кредитного забезпечення суб'єктів ринку. Так, оформлення і розгляд заяви клієнта на видачу йому кредиту, по суті, дублює етап формування змісту кредитного договору, позаяк основним завданням даного етапу кредитування є підготовка попереднього висновку щодо принципової можливості надання клієнтові кредиту з огляду на основні параметри представленої для кредитування проекту - в плані окупності здійснених витрат і реальності отримання прибутку, а також відповідності взаємин із даним позичальником стратегічним цілям кредитної політики банку.

Слід зазначити, що етапи укладання кредитної угоди та етапи реалізації кредитного процесу взаємопов'язані та обумовлюють один одного. Відтак процес укладання кредитного договору можна вважати одним із ключових елементів досліджуваного нами процесу банківського кредитування.

До особливостей кредитного договору слід віднести визнання по суті однієї сторони (банку) в якості сильнішої при формальній юридичній рівноправності обох сторін. Мова йде не про умови, що захищають банк від ризику, а про умови, що створюють певні вигоди для банку. Так, для банку такими вигодами можуть бути умови дострокового погашення позики або ж встановлення диференційованих підходів у провадженні процентної політики.

Кредитний договір регулює і економічні умови угоди, які обумовлені специфікою позичальника та видом позики. За допомогою диференціації економічних умов забезпечується, з однієї сторони, більш повне врахування потреб клієнта, а з іншої сторони - адекватний механізм захисту банку від кредитного ризику.

Під умовами кредитування розуміють свого роду вимоги, які виставляються до базових елементів кредитування - суб'єктів, об'єктів та забезпечення кредиту.

Це означає, що банк не може кредитувати будь-якого клієнта. Виявлення майбутніх ризиків, правильність оцінки їх рівня, а також розробка методики управління цими ризиками займають особливе місце при врахуванні об'єктивних результатів функціонування механізму кредитного забезпечення підприємницької діяльності. Банк вступає в кредитні відносини з позичальником на основі оцінки його кредитоспроможності, ліквідності його балансу, вивчення ринку продукції товаровиробника, рівня його менеджменту, минулого досвіду роботи з ним.

Як відомо, окрім принципів та методів кредитування, на яких базується організація кредитних відносин комерційних банків з суб'єктами ринку, не менш важливим є також виокремлення об'єкту кредитування, з приводу якого виникають ці відносини. В науковій літературі чітко не конкретизуються об'єкти кредитування, а зазначається, що "об'єкт кредитування до деякої міри виводиться у кредитному процесі на задній план, що іноді виражається у покритті за рахунок позики виробничих потреб підприємств у широкому розумінні" [91, с. 134]. Останнім часом вважається, що комерційні банки відійшли від пооб'єктного кредитування, а більш широко застосовують практику посуб'єктного підходу щодо видачі кредитів. Однак, як уже зазначалося, у відповідності до виробничих потреб підприємницьких структур прийнято розрізняти: кредити в поточну діяльність та кредити в інвестиційну діяльність.

Безпосереднє спрямування банківських кредитів визначається особливостями руху оборотного та основного капіталу підприємства, для формування окремих елементів яких є необхідним залучення кредитних коштів, що в кінцевому підсумку зумовлює спрямування кредитного забезпечення поточної або інвестиційної діяльності господарюючих суб'єктів. В Україні розподіл кредитних вкладень комерційних банків за вказаними напрямками відображає об'єктивні труднощі спрямування кредитного забезпечення на інвестиційні цілі, позаяк значно нижчі темпи оборотності основного капіталу, а відтак і більші строки окупності розміщених коштів зумовлюють більший ризик для банку, що в кризових умовах виступає антистимулом до кредитного забезпечення інвестиційних потреб підприємств.

Як показує досвід, чим різноманітніший інструментарій, який застосовується конкретним банком, тим повніше враховуються інтереси клієнта. Специфіка кредитного інструментарію обумовлена сферою розміщення коштів (виробництво, обіг, споживання, інвестиції), строками окупності об'єкта (короткострокові, довгострокові), ступенем концентрації витрат, що формують об'єкт (сукупний, окремий), систематичністю кредитних зв'язків з банком (постійні, разові). Відповідно, існує система кредитних інструментів, які відображають специфіку потреб клієнта, наприклад для кредитування поточних потреб ("овердрафт", кредит на поповнення оборотних коштів) або проектне кредитування.

Правильне визначення усіх умов кредитного договору - цілей, суми, строку кредиту, розміру плати та видів забезпечення - є основою ефективної організації позичкових операцій банку та фактором, від якого вирішальною мірою залежить дотримання усіх принципів банківського кредитування.

За допомогою диференціації економічних умов кредитної угоди банк забезпечує механізм захисту від кредитного ризику. Відомо, що позичальники відрізняються за своєю кредитоспроможністю, ступенем інформованості банку про них, постійністю кредитних зв'язків з банком. Тому банк застосовує різноманітні способи захисту від кредитних ризиків, які закріплені відповідними пунктами кредитного договору. До найбільш розповсюджених способів захисту від ризику відносяться: встановлення підвищеної плати за кредит у випадку недотримання позичальником умов договору, використання гарантій для повернення кредиту (застава, гарантії, поручительства, страхування), організація поточного та наступного контролю за фінансовим станом позичальника і заставленим майном, а також фінансовим станом гарантів та поручителів.

В умовах нестабільності фінансових ринків, інфляційних очікувань та високої ймовірності виникнення кредитних ризиків, комерційні банки особливо ретельно повинні підходити до оцінки здатності позичальника ефективно використати отриманий в банку кредит та своєчасно і в повному обсязі погасити його. За таких обставин, основним завданням банківського аналізу

кредитоспроможності клієнтів є визначення факторів, які можуть спричинити неповернення позики або навпаки, забезпечують її своєчасне погашення.

На практиці оцінка кредитоспроможності клієнта може бути здійснена за напрямками, що загалом характеризують:

- 1) репутацію позичальника, яка охоплює своєчасність і повноту розрахунків, компетентність керівництва, достовірність представленої банку звітності;
- 2) наявність матеріального забезпечення позики, його ліквідності і достатності для покриття витрат банку;
- 3) здатність позичальника отримувати дохід, достатній для погашення позики, або ж спроможність оперативно мобілізувати для цієї мети грошові ресурси з інших джерел [23, с. 148].

До основних показників, які покладені в основу методики діагностики кредитоспроможності підприємства, відносяться такі індикатори: ліквідності, платоспроможності і оборотності. При цьому одним із основних показників оцінки симптомів некредитоспроможності позичальника є, з нашої точки зору, значна питома вага зобов'язань перед бюджетом та позабюджетними фондами у загальній величині заборгованості. Вагомим аргументом на користь цього твердження є те, що у відповідності до черговості платежів в першу чергу здійснюються платежі в бюджет та позабюджетні фонди, а потім уже усі інші платежі. Тому, насамперед, банк повинен звертати увагу на обсяги заборгованості, її структуру, кредиторів та можливість її вчасного погашення. Також до основних індикаторів визначення ступеня некредитоспроможності відносяться коефіцієнти покриття (співвідношення оборотних коштів і зобов'язань) та розмір недостатності фінансових ресурсів.

У процесі внутрішньої діагностики кредитоспроможності суб'єктів господарювання велике значення необхідно приділяти вивченню ефективності прийняття інвестиційно-фінансових рішень. Слід зазначити, що при діагностиці ефективності прийняття рішень інвестиційно-фінансового характеру необхідно виходити із того, на якій стадії розвитку знаходиться підприємство і яка його галузева приналежність. Основні види фінансового становища об'єкта діагностики

до і після прийняття рішень інвестиційно-фінансового характеру можна згрупувати за типами стійкого, задовільного і складного фінансового становища.

Організація кредитного процесу банку має за мету, в першу чергу, мінімізацію кредитних ризиків банку. При цьому управління кредитними ризиками здійснюється як на рівні кожної окремої позики, так і на рівні кредитного портфеля в цілому. Слід зазначити, що оскільки механізм управління ризиком кредитування достатньо складний, то є доцільним проводити розмежування кредитного портфеля банку на сектори ризику. Таким чином, з нашої точки зору, можна виокремити наступні сектори ризику кредитування та технологію їх визначення, а саме:

1. Безризиковий сектор характеризується певним мінімальним за імовірністю виникнення розміром втрат;
2. Сектор мінімального ризику характеризується затримкою поступлень процентів за кредитами, виникненням перебоїв із платежами за позиною. Із позицій банку це буде означати виникнення фактору, який впливає на його ліквідність в цілому. Перебої із поступленням фінансових ресурсів ведуть до порушення технологічного режиму роботи банку, недоотримання прибутків;
3. Сектор підвищеного ризику характеризується тривалими затримками у поступленні платежів за позиною при зниженні загальної ліквідності кредитного портфеля;
4. Сектор критичного ризику характеризується непогашенням до 50% загального обсягу виданих кредитних ресурсів за тим чи іншим видом кредитування;
5. Сектор неприйняттого ризику характеризується непогашенням до 75% загального обсягу виданих кредитних ресурсів, зниженням загальної ліквідності кредитного портфеля (у частині того чи іншого виду кредитування) до 10% при умові, що дана частина портфеля в цілому займає до 30% [18, с.9].

На основі отриманих результатів процесу діагностування кредитного ризику досить важливо для банку визначитись із політикою управління ризиком кредитування. При цьому політика управління ризиком кредитування в цілому

повинна включати: управління ліквідністю банку; управління ліквідністю кредитного портфеля; управління кредитним ризиком.

Для підвищення ефективності операцій кредитування доцільно у процесі діагностики кредитного ризику використовувати додаткову систему показників у відповідності до конкретного виду кредиту. Зокрема, можна використовувати наступну систему показників: 1) частка того чи іншого виду кредитів у загальному обсязі виданих позик; 2) відношення наданих кредитів конкретного виду (за строками, галузям економіки) до загального обсягу залучених фінансових ресурсів; 3) відстеження в динаміці показника розміру непогашених кредитів; 4) відношення величини резерву до суми наданих кредитів у розрізі строків, галузей економіки; 5) показники структури кредитного портфеля; 6) група показників ліквідності банку; 7) група показників ліквідності кредитного портфеля.

Основними аспектами управління кредитним ризиком у даному контексті безумовно повинні бути:

- 1) регулярні перевірки цільового використання кредиту;
- 2) систематичний аналіз фінансового стану клієнта;
- 3) регулярні зустрічі із позичальником і формування на цій основі бази даних про підприємство;
- 4) аналіз ринку та поточного стану галузі;
- 5) своєчасність формування резервів за позиками у відповідності до діючих інструктивних матеріалів.

Саме ретельне виконання банком указаних завдань може бути основою мінімізації кредитного ризику. У цьому полягає важливість функцій поточного контролю, що забезпечують у кінцевому підсумку своєчасне погашення кредиту.

За порушення умов кредитного договору передбачається відповідальність сторін, в тому числі майнова. Так, банк за порушення позичальником взятих на себе зобов'язань може призупинити подальшу видачу кредиту, підвищити процентну ставку за ним, почати нарахування пені тощо. Позичальник може вимагати від банку компенсації збитків, що виникли внаслідок невиконання йому зовсім чи надання в неповному обсязі позики передбаченої кредитною угодою.

Проведення контрольних заходів за використанням позичальником наданого йому кредиту може здійснюватись банком на основі наступної інформації: а) отриманої від позичальника (баланси, звіти про прибутки і збитки, бізнес-плани, податкові декларації тощо); б) отриманої в самому банку (рух коштів на поточному рахунку, стан розрахунків між позичальником та його контрагентами, пов'язаними із заходом, що кредитується); в) отриманої в результаті перевірок на місцях. Метою такого контролю є недопущення витрачання коштів на непередбачені в кредитній угоді цілі, наприклад, кошти призначені для кредитування торгових операцій використовуються на вкладення в нерухомість; кошти спрямовані на кредитне забезпечення виробничого процесу - на фінансування капітальних вкладень чи оплату податків та платежів в бюджет тощо.

У випадку погіршення фінансово-господарського стану позичальника, використання кредиту не за цільовим призначенням, ухилення від контролю банку, недостовірності звітності, або її приховування, а також у випадку, коли наданий кредит виявляється незабезпеченим, банк має право пред'явити вимогу про дострокове стягнення кредиту і відсотків по ньому. Важлива увага при цьому має приділятися виявленню чинників, котрі можуть негативно позначитися на дотриманні принципу повернення виданих позик (зниження обсягів виробництва і реалізації продукції, виникнення збитків, збільшення кредиторської заборгованості, погіршення показників фінансового стану та інших параметрів господарської діяльності). Відповідно до результатів контрольних заходів, що виявляють рівень виконання позичальником своїх зобов'язань за кредитним договором, банком приймаються рішення про продовження чи призупинення подальших кредитних взаємин із даним клієнтом - аж до вимоги дострокового погашення кредиту чи звернення стягнення на заставне майно.

Загалом аналіз основних методологічних засад реалізації кредитного процесу у вітчизняних банках дозволяє зробити певні висновки.

По-перше, основні засади, на яких ґрунтується існуюча система кредитування загалом відповідають ринковим принципам підприємницької

діяльності, включаючи і банківський бізнес, ефективне провадження якого у сфері надання кредитних послуг створює базову передумову забезпечення господарюючих суб'єктів необхідними грошовими ресурсами.

По-друге, хоча діюча практика організації кредитних відносин вітчизняних комерційних банків з підприємствами не засновується на єдиній методології провадження позичкових операцій, вона все ж охоплює сукупність певних спільних елементів, які визначають загальний порядок дій банку в процесі надання кредитних послуг.

По-третє, особливості організації кредитних відносин в кризових умовах характеризуються цілим рядом проблем, наявність яких не сприяє вирішенню завдань оптимального забезпечення необхідними ресурсами суб'єктів господарювання. Серед основних проблем такого роду необхідно, з нашої точки зору, виділити наступні:

- недосконалість технологічної схеми організації кредитного процесу і насамперед аналітичної роботи з оцінки кредитоспроможності клієнта, що часто має формальний характер, а використовувані системи показників недостатньою мірою охоплюють усі різноманітні аспекти діяльності позичальника;
- обмежене застосування практики диференціації основних структурних параметрів кредиту відповідно до результатів оцінки кредитоспроможності позичальника, що не дозволяє належною мірою оптимізувати кредитний процес через встановлення адекватних умов реалізації кредитної угоди;
- відсутність ґрунтовних розрахунків економічної ефективності для банку здійснюваних кредитних операцій, перспектив їх окупності та підтримання належного рівня рентабельності банківських установ;
- недостатньо широкий асортимент кредитних послуг, за якого основним видом кредитування є надання разових короткострокових позик на окремі строго визначені цілі, що загалом не сприяє належному задоволенню потреб різних груп клієнтів та зміцненню конкурентних позицій банку на ринку;
- відсутність у процесі структурування кредиту належно обґрунтованої процентної політики, реалізація якої могла б дозволити оптимальним чином

врахувати вплив макро- і мікроекономічних факторів при формуванні ціни на кредитні послуги банку. Разом з тим, необхідно підкреслити, що вирішення таких проблем як розширення асортименту кредитних послуг безпосередньо пов'язане із необхідністю ґрунтовної розробки відповідних напрямів кредитної політики банку, адекватної потребам тих клієнтів, на обслуговування яких спрямовує свою діяльність комерційний банк, а що стосується диференціації банківськими установами умов кредитування, то її практична реалізація можлива у разі застосування діагностики кредитоспроможності позичальника за усіма можливими аспектами його фінансово-господарської діяльності.

Загалом, розглянуті вище проблеми провадження всіх етапів організації кредитного процесу, з нашої точки зору, можна розв'язати за допомогою чітко розписаного та деталізованого алгоритму кредитування. Це дозволить якісно організувати взаємодію банків із потенційними позичальниками та максимально врахувати їхні інтереси в процесі здійснення кредитних операцій.

2.2. Аналіз кредитних операцій вітчизняних банків: стан та тенденції змін

Кредитні операції займають центральне місце в структурі активів вітчизняних банків, що засвідчує питома вага наданих кредитів в структурі чистих активів банківської системи України за станом на 01.01.2013 р. (рис. 2.3).

У 2012 році чисті активи банківських установ збільшились на 6,9% (до 1137,3 млрд. грн.). Близько 40% активів банківських установ номіновано в іноземній валюті. Ліквідні активи на початок 2013 року формували 22% активів банківської системи України та покривали понад 90% поточних зобов'язань. Зміна порядку формування обов'язкових резервів (була зменшена частка коштів, які в обов'язковому порядку зберігаються на спеціальному рахунку), сприяла вивільненню частини ресурсів банківських установ. Питома вага високоліквідних активів без врахування ОВДП (кошти на коррахунках в НБУ та інших банках, готівка в касі та банківських металах) станом на 01.01.2013 складала 11,5% [10, с. 24] .

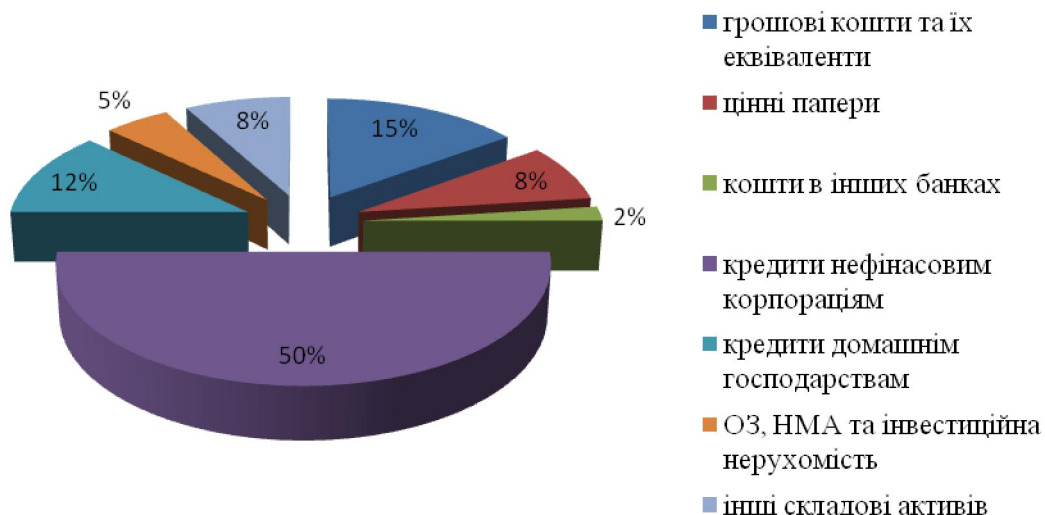

Рис. 2.3. Чисті активи банківської системи України за станом на 01.01.2013 р.
[59]

Оснoву доходних активів банківської системи України складає кредитний портфель. Структура кредитного портфеля вітчизняних банків за секторами економіки представлена в табл. 2.1.

Таблиця 2.1

Кредити за секторами економіки за станом на 01.01.2013 р. [10, с. 31]

Показники	залишки, млрд. грн.	зміна в річному обчисленні, %	частка в загальному обсязі кредитів, %
Нефінансові корпорації:	605.4	5.2	74.3
до 1 року	296.5	18.0	36.4
від 1 до 5 років	235.2	-3.8	28.9
більше 5 років	73.7	-7.7	9.0
Домашні господарства:	187.6	-6.8	23.0
до 1 року	38.6	7.5	4.7
від 1 до 5 років	47.4	10.1	5.8
більше 5 років	101.6	-16.9	12.5
Інші фінансові корпорації	16.2	-1.3	2.0
Сектор загального державного управління	5.8	-32.0	0.7
Некомерційні організації, що обслуговують домашні господарства	0.1	-16.0	0.0
Усього	815.1	1.7	100.0

Серед кредитів, наданих нефінансовим корпораціям (74.3% в структурі кредитного портфеля банків) найвищі темпи приросту в річному обчисленні залишалися за короткостроковими кредитами – 18.0%. У розрізі видів економічної діяльності значну кредитну підтримку, як і раніше, отримували корпорації промисловості – 27.0% від залишків кредитної заборгованості нефінансових корпорацій (у тому числі переробної промисловості – 20.9%, оптової та роздрібною торгівлі – 22.2%, будівництва – 7.7%, сільського, лісного та рибного господарства – 5.7%).

Залишки за кредитами, наданими сектору домашніх господарств, зменшилися за 2012 рік на 6.8%, і за станом на 01.01.2013 становили 187.6 млрд. грн. Низхідну динаміку кредитів сектору домашніх господарств формувало триваюче скорочення залишків за кредитами в іноземній валюті, переважно довгострокових. Відповідно тривало зменшення частки кредитів в іноземній валюті в загальному обсязі кредитів, наданих домашнім господарствам, що знижувало ступень валютного ризику для банків. За станом на 01.01.2013 вона становила – 45.3%, тоді як на кінець 2011 року – 56.9%, 2010 року – 69.1%, 2009 року – 72.4%. Натомість в умовах заборони споживчого кредитування в іноземній валюті продовжували зростати залишки кредитів, наданих домашнім господарствам у гривнях на термін до 1 року та від 1 до 5 років. Кредити в національній валюті отримувалися переважно на споживання. У річному обчисленні залишки за кредитами, наданими сектору домашніх господарств у національній валюті збільшилися до 19.3%, в іноземній валюті – скоротилися на 25.4%. Серед кредитів, наданих домашнім господарствам у національній валюті, найвищими темпами зросли кредити від 1 до 5 років – на 30.9% [10, с. 33].

Залишки за кредитами, наданими іншим фінансовим корпораціям, зменшилися протягом 2012 року на 1.3%, сектору загального державного управління – на 32% та некомерційним організаціям, що обслуговують домашні господарства – на 16%.

Загальний обсяг нових кредитів на кінець 2012 року за 12-місячними кумулятивними даними зріс на 0.5%. Переважна частка договорів (85.6%)

укладалася з нефінансовими корпораціями. Водночас обсяг нових кредитів сектору домашніх господарств за 12-місячними кумулятивними даними збільшився на 2.8%.

Загалом, за 2012 рік портфель корпоративних кредитів банківської системи зріс на 5,2%. Значна частина корпоративного кредитного портфеля (близько 35%) сформована короткостроковою заборгованістю в національній валюті (рис. 2.4, 2.5).

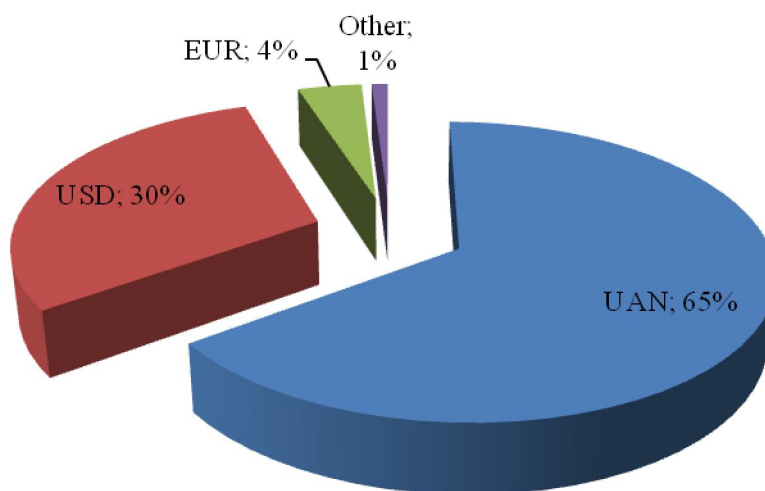

Рис. 2.4. Структура кредитів нефінансових корпорацій за валютами на 01.01.2013 [59]

Заборгованість населення за банківськими кредитами скоротилась протягом року на 6,8%, та станом на 01.01.2013 року формувала менше 20% загального кредитного портфеля банківської системи. При цьому валютні кредити все ще формують майже половину роздрібного кредитного портфеля, хоча їх питома вага поступово скорочується. У 2012 році банки надавали переважно короткострокові споживчі кредити (в тому числі карткові) та автокредити. Реалізація державної цільової програми підтримки іпотечного кредитування знаходилась на початковій стадії та мала обмежений вплив на розвиток іпотечного кредитування (державними банками було надано понад 1,2 тис. кредитів за програмою “Доступне житло”).

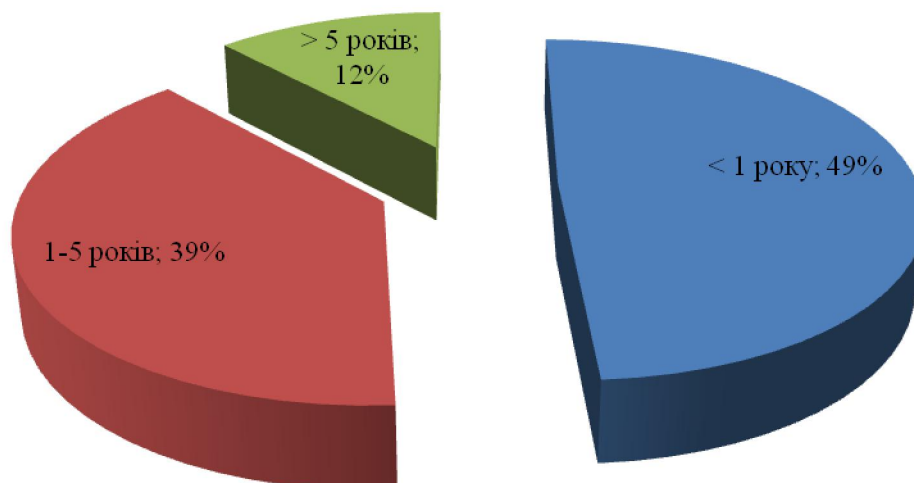

Рис. 2.5. Структура кредитів нефінансових корпорацій за термінами погашення на 01.01.2013 [59]

Завдяки активній роботі банків з проблемною заборгованістю, рівень простроченої заборгованості дещо знизився, і на початок 2013 року склав 8,9% (проти 9,61% станом на 01.01.2012) (рис. 2.6). Разом з цим, на початок 2013

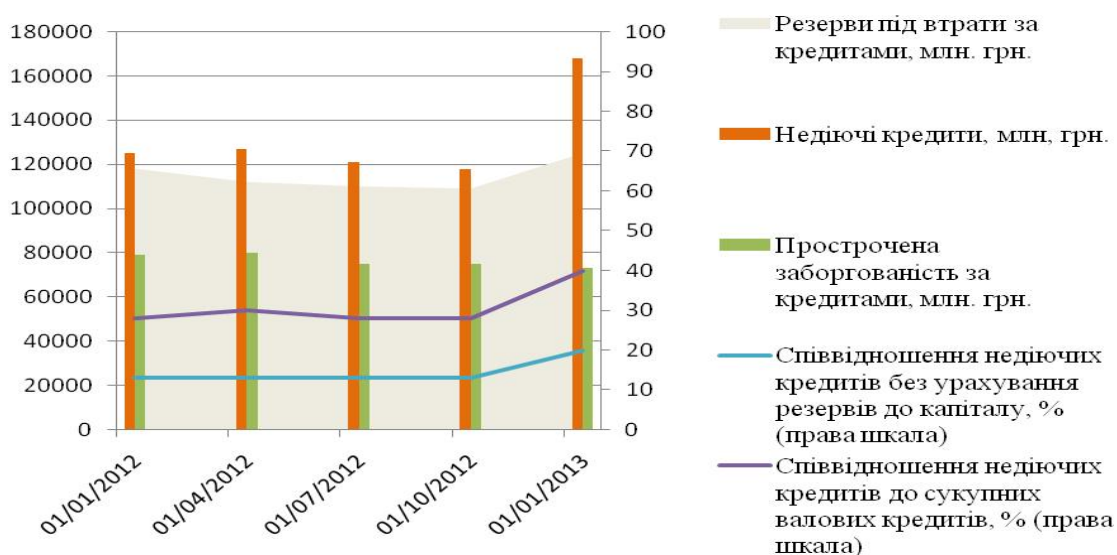

Рис. 2.6. Основні показники якості кредитного портфеля банківської системи України за станом на 01.01.2013 [9]

року спостерігалось зростання частки недіючих кредитів, зумовлене зміною принципів класифікації, які почали застосовуватись зі звітності станом на 01.01.2013. Рівень резервування кредитного портфеля на початок року складав 15%.

Слід зауважити, що враховуючи негативні тенденції, які мали місце в структурі кредитного портфеля банків України до 2012 року, Національний банк змушений був виправляти помилки своєї діяльності, зумовлені дією чинних нормативних актів. Так, основним документом, який регулював майже 12 років механізм формування резервів під можливі втрати за кредитними операціями банків України, було Положення про порядок формування та використання резерву для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями банків, затверджене постановою Правління НБУ № 279 від 6 липня 2000 р. Недолік цього документа полягав у тому, що при оцінюванні кредитного ризику не враховувалися самі проекти і заходи, в які вкладалися отримані позики, а також не здійснювалася комплексна оцінка кредитних рейтингів потенційних позичальників.

З огляду на це, за нагальною вимогою часу Національний банк України, орієнтуючись на вимоги Міжнародних стандартів фінансової звітності та принципи Базельського комітету з банківського нагляду, затвердив нове Положення про порядок формування та використання банками України резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями у січні 2012 року [67]. Згаданий нормативний документ набрав чинності з 1 січня 2013 р. Норми цього Положення передбачають застосування єдиних підходів до оцінювання активу цілісно, а не за окремими його складовими. Доцільно вказати, що до цього часу питання формування і використання банками резервів за окремими портфелями активів – кредитами, цінними паперами та дебіторською заборгованістю регулювалися окремими Положеннями. Відповідно, з дати набрання чинності нового Положення втратили чинність попередні Положення про порядок формування та використання резервів за окремими статтями активів.

Згідно з вимогами Положення про порядок формування та використання банками України резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями:

- вдосконалено методологію оцінки фінансового стану позичальників - юридичних осіб шляхом застосування математичної моделі для розрахунку показника їхньої платоспроможності, що ґрунтується на фінансовій звітності й враховує вид економічної діяльності позичальників;
- збережено діючі підходи до розрахунку резервів на підставі аналізу фінансового стану боржника, своєчасності та повноти погашення ним боргу, наявності й ліквідності забезпечення;
- підвищено вплив стану обслуговування боргу на класифікацію активу, змінено підходи до врахування вартості забезпечення при розрахунку резерву [67, с. 14].

Слід зауважити, що платоспроможний попит на банківське кредитування з боку реального сектору економіки поки що низький. Однією з тенденцій 2012 року було зростання активності установ в сегменті споживчих кредитів. На вітчизняному ринку зберігаються обережні підходи при оцінці якості позичальників, тому на думку Українського кредитно-рейтингового агентства, в подальшому чутливість банків до кредитного ризику знижуватиметься по мірі погашення старих боргів [59]. В той же час, враховуючи поточну валютну структуру активів та зобов'язань банківської системи України, суттєва девальвація гривні може спричинити втрати банківських установ через погіршення платоспроможності значної частини позичальників та зниження показників адекватності капіталу.

2.3. Впровадження нових кредитних продуктів та технологій в контексті їх впливу на кредитну діяльність вітчизняних банків

Виникнення нових банківських кредитних продуктів зумовлене в основному трьома причинами:

- розвитком підприємництва і посиленням конкуренції на ринку;

- кризовими явищами (або загальними, або приватного характеру) у банківській сфері, що є стимулом до підвищення фінансової стійкості та конкурентоспроможності банку;
- функціонуванням фінансового ринку в зарубіжних країнах, що дає інформацію про банківські нововведення закордоном.

Розробка нових кредитних продуктів в сучасних умовах залишається актуальною і для банків розвинених країн. Фінансова криза і нестача кредитування реального сектору економіки стимулює зарубіжні банки розробляти цілий ряд нових кредитних продуктів призначених для малих і середніх підприємств. Так, наприклад, ще наприкінці 2008 року банк Іспанії «Банк Популар» з Конфедерацією підприємців Іспанії (СЕОЕ) створили кредитну лінію в розмірі до 3 тис. євро для малих і середніх підприємств. Банк «Банесто» спільно з Конфедерацією індивідуального та малого підприємництва Іспанії надає безвідсоткові позики по лінії Інституту державного кредитування (ІСО) на інноваційні проекти в області високих технологій і комунікацій. Банк «BBVA» розробив цілу серію фінансових продуктів для індивідуальних підприємців в області депозитів та іпотечного кредитування. Комерційний банк «Каха Канаріас» збільшив строки погашення позик малим і середнім підприємствам, здійснюючи реструктуризацію їхніх платежів. Банк «Банкаха» випустив бонусну кредитну карту для малих і середніх підприємств та індивідуальних підприємців, що передбачає страхування від нещасних випадків у сумі до 300 тис. євро. «Барклайс» відкриває для даної категорії підприємців без комісійного рахунку з поверненням 3% від вартості платежів по рахунку [3, с. 234].

Слід зазначити, що до нових кредитних банківських продуктів не можуть відноситися незначні зміни часткового характеру, які не змінюють змісту і суті банківського продукту або технології. Наприклад, зміна відсоткових ставок за кредитами, страхування та ін. З урахуванням цього, новий кредитний продукт за змістом включає:

- новий кредитний банківський продукт, який уперше з'явився на вітчизняному фінансовому ринку, тобто тільки в одному банку;

– новий для України зарубіжний кредитний банківський продукт, тобто новий банківський продукт, що з'явився на фінансовому ринку, але, який вже давно реалізовується на фінансових ринках інших країн у відповідності до конкретних умов і юрисдикції;

– нові кредитні технології.

Рівень корисності нового кредитного продукту й ступінь його новизни визначається рівнем попиту на цей продукт. Кредитний продукт характеризується набором важливих для позичальника характеристик, а саме, такими показниками, як «ціна» і «якість». Ціна кредитного продукту – це процентна ставка за кредитом, а поняття «якість» включає решту його параметрів: кількісні (термін, розмір кредиту), забезпечення, рівень відповідності потребам позичальника, певні пільги для позичальника. Нові кредитні продукти повинні якнайкраще забезпечувати досягнення певної мети, – наприклад, заданого рівня рентабельності і ризику, повноти і якості охоплення сегментів ринку (частки ринку). Таким чином, кредитний продукт – це конкретний вид кредиту комерційного банку, який створюється, виходячи з кредитної політики банку і є підсистемою кредиту, що включає якісні і кількісні характеристики, які базуються на споживчих перевагах клієнтів [87, с. 116].

Реалії українського кредитного ринку вказують на його недосконалість і ті кредитні продукти, що реалізувалися до цього часу, враховуючи терміни залучення ресурсів банками, були цілком достатніми для споживчого кредитування, на яке в основному спрямовували свою діяльність банки. Однак, ситуація, що склалася на кредитному ринку зараз, спонукає банки до впровадження нових продуктів, нових технологій кредитування реального сектору. Оскільки реальний і банківський сектори взаємозалежні один від одного, без розвитку банківського сектору неможливий розвиток виробничого, а без зростання економіки неможливе зростання банківських активів. На фінансовому ринку України вже з'являються різноманітні нові банківські продукти і технології. Однак, варто зазначити, що впровадження нових кредитних продуктів для суб'єктів господарювання носить хаотичний характер.

Щоб підвищити ефективність впливу кредитних важелів на виробництво, підхід банків до розробки нових кредитних продуктів для виробництва повинен бути не як до ресурсу, який необхідно повернути з процентами, а як до складової, елементу, необхідного для втілення того чи іншого проекту, інвестиції.

Зараз при розробці будь-якого кредитного продукту банкам необхідно враховувати споживчі переваги і можливості його потенційних позичальників. Якщо для збільшення привабливості продукту для споживача не можна зменшити його ціну – процентну ставку за кредит, то банк може змінити інші його споживчі характеристики, включаючи саму процедуру кредитування і супроводу.

Для кожного позичальника можлива побудова декількох кредитних портретів залежно від параметрів кредиту: процентної ставки за кредитом, схеми виплати відсотків і основного боргу. Кредитний продукт повинен мати оптимальні параметри, як для кожного конкретного позичальника, що дозволить залучити більше надійних позичальників, так і оптимальні параметри щодо поворотності кредитів для банку, що дозволить йому збільшити активи. При цьому кожен банк повинен повною мірою враховувати, що його клієнтура не буває чимось єдиним, посереднім, а складається з різних сегментів і підсегментів, для кожного з яких потрібний окремий підхід.

На нашу думку, найбільший ефект від нового кредитного продукту досягатиметься через додаткові переваги для суб'єкта господарювання – пільги. Більший інтерес для суб'єктів господарювання має саме набір супутніх послуг і переваг, які забезпечують кредиту неповторність і цільовий характер, що відрізнятиме його від кредитів, наданих на загальних умовах. Надання певних пільг стимулюватиме зацікавленість суб'єктів господарювання в кредитах, зробивши їх доступнішими. Це сприятиме підвищенню ефективності впливу кредитних важелів на діяльність як суб'єктів господарювання, так і банків. Збільшення обсягів кредитування забезпечить виробничий сектор економіки необхідними ресурсами, що приведе до збільшення не тільки обсягів виробництва, а й до зростання прибутків банків, та сприятиме формуванню і збереженню тісних довгострокових відносин на взаємовигідних умовах суб'єктів

господарювання і банків. Відповідно, банкам потрібно звернути увагу на розробку не тільки масових нових кредитних продуктів, а й надавати поодинокі нові кредитні продукти, як це роблять, зокрема, банки Канади. Кредитні продукти вони розробляють під потреби, можливості конкретного клієнта.

Обслуговуючи клієнта, банк володіє достатньою інформацією, щоб визначити, який продукт зацікавить клієнта, що банк може запропонувати клієнту, на які поступки він може піти і в якій мірі. Часто такі кредити є поодинокі і банки йдуть на їх розробку, щоб якомога більше задовольнити потреби клієнта в фінансових ресурсах і цим зберегти тісні взаємовигідні довгострокові відносини з ним. Варто зазначити, що при розробці і наданні довгострокових продуктів зарубіжні банки дуже відповідально підходять до аналізу фінансового стану позичальника, його становища на ринку та роблять прогнози його діяльності на перспективу. Так, при наданні довгострокових кредитних продуктів банки Канади, зокрема банк RBCROYAL, бере до уваги всі зобов'язання позичальника, звертає увагу на зобов'язання із заробітної плати, а саме на її розмір, чи має підприємство можливість залучати кваліфікованих працівників, адже від кваліфікованого персоналу залежить прибутковість підприємства.

Таким чином, українські банки повинні головний акцент робити не на особливостях кредитного продукту (його опису), а на перевагах і цінностях, які матиме клієнт, якщо ним скористається, тобто на причині, по якій споживач віддасть перевагу саме цьому кредитному продукту, як це роблять зарубіжні банки.

Підсумовуючи вище сказане, зазначимо, що враховуючи нинішню ситуацію на кредитному ринку і в реальному секторі, для підвищення ефективності кредитного впливу на виробництво банкам варто зосередити увагу на розробці спеціальних цільових кредитних продуктів. Слід врахувати досвід зарубіжних банків в цьому плані. Для ефективної діяльності комерційних банків і суб'єктів господарювання перші повинні змінити свої традиційні загальні підходи до кредитування і застосовувати індивідуальний підхід до кожного позичальника,

врахувавши потреби кожного сектору економіки та можливості погашення для кожного позичальника. В цьому плані банкам варто звернути увагу на зарубіжні кредитні технології, які розробляють для кожного позичальника індивідуально, залежно від оцінки позичальника, його доходів, потреб в кредитних ресурсах та особливостей сфери його діяльності. Так, наприклад, банк Канади Alberta Treasury Branches (ATB Financial) пропонує окремі спеціальні кредитні продукти для підприємств таких галузей як енергетична, лісова, харчова та для сільського господарства. Для кредитування підприємств кожної галузі створено окремі підрозділи, які в свою чергу складаються з кількох груп, що спеціалізуються тільки на кредитуванні однієї галузі і займаються розробкою спеціальних кредитних продуктів для неї, враховуючи усі зміни як у галузі, так і на ринку загалом. Багато зарубіжних банків для зручності для клієнтів працюють і надають свої послуги цілодобово.

Зарубіжні банки дають позичальникам можливість вибору гнучких варіантів погашення кредитів. Так, дуже популярний за кордоном Balloonloan (у дослівному перекладі «позичка методом аеростата»). Схема погашення побудована таким чином, що повернення кредитів відбувається відносно невеликими частинами протягом кредитного періоду й більшою сумою після закінчення терміну погашення боргу.

Наприклад, за кредитом терміном на 7 – 10 років з процентною ставкою 5,25% перших п'ять років можна виплачувати тільки відсотки, після чого борг або рефінансується, або виплачується повністю. В деяких випадках при кредитуванні методом «аеростата» погашення всієї суми заборгованості проводиться тільки тоді, коли термін дії позики закінчується [3, с. 211].

Значну увагу в процесі кредитування зарубіжні банки приділяють процентним ставкам за кредитом. Вони використовують фіксовані та плаваючі процентні ставки. Видача кредитів за фіксованою процентною ставкою страхує позичальника від можливих втрат при підвищенні процентних ставок на кредитному ринку та підвищує ризик втрат для банку. При видачі кредитів за плаваючою процентною ставкою, кредитна ставка переглядається і

встановлюється відповідно до ринкової. Видача кредитів за такою ставкою мінімізує ризик втрат для банку, однак збільшує його для позичальника. Тому деякі зарубіжні банки пропонують комбіновану форму застосування процентних ставок. Наприклад, італійський банк Intesa Sanpaolo використовує поєднання обох ставок у певних процентних співвідношеннях залежно від умов конкретного позичальника і розміру кредиту. Процентні співвідношення фіксованих процентних ставок до плаваючої можуть бути 70:30; 60:40; 50:50; 30:70. Тобто частину терміну кредиту позичальник сплачує за фіксованою процентною ставкою, а частину - за плаваючою.

Банки Канади до певної суми кредити надають за плаваючою процентною ставкою, а ті, які перевищують встановлену суму – за фіксованою. Так, банк RBCROYAL кредити від 5000 дол. надає за плаваючими ставками, а починаючи з 10000 дол. – за фіксованими ставками.

Українським банкам для збалансування ризику втрат між банком і позичальником також варто використовувати комбіновану форму процентних ставок.

Отже, вітчизняним банкам потрібно звернути увагу на зарубіжний досвід індивідуального підходу до позичальників у плані погашення позик та застосування процентних ставок за кредитом, враховуючи ситуацію в окремих секторах економіки. На наш погляд, при цьому кожен внутрішньогалузевий продукт повинен складатися з двох частин:

- 1) вимог до позичальника – мінімально необхідні критерії для надання кредиту позичальникові, отримані шляхом аналізу ринку та статистики кредитування підприємств даної ніші. Наприклад, для ніші «виробництво продуктів харчування» – мінімальний термін роботи, максимальна частка найбільшого покупця і постачальника, наявність на ринку не менше одного альтернативного постачальника кожного виду сировини, максимальна частка закупівель сировини в імпортерів для переробки в готову продукцію тощо. В рамках «вимог до позичальника» продукти можуть відрізнятися як по набору вимог, так і щодо обмежень значень даних вимог;

2) умов кредитування – структура угоди, пропонована з урахуванням приналежності позичальника до конкретної підгалузі: термін кредиту (максимальний і мінімальний, а також в залежності від мети кредиту), форма надання та погашення (наприклад, разовий кредит, вид кредитної лінії, овердрафт), валюта кредиту, забезпечення (з урахуванням найбільш типового майна позичальників, які працюють у конкретних галузях), прибутковість та ін.

При цьому в міру нагромадження досвіду роботи банку з позичальниками і досвіду роботи зі специфічними видами забезпечення (накопичення практики реалізації видів майна, найбільш властивого підприємствам) виникає можливість приймати в заставу види майна, які стандартно вважаються менш ліквідними та надійними, не підвищуючи при цьому ризик. Дана можливість найбільш актуальна в сучасних умовах, коли число позичальників, які мають можливість надати в заставу банку достатній обсяг нерухомості та автотранспорту (з урахуванням дисконту і вимог до якості майна), значно скоротилося. Зокрема, з поля зору банків фактично виключили цілі галузі, наприклад, велика кількість галузевих ніш в сфері послуг, де більшість підприємств не має ліквідних і надійних основних засобів, що задовольняють вимоги банків до застав.

Наведений приклад побудови продуктової лінії банку для підприємств ґрунтується на глибокому аналізі внутрішньогалузевих тенденцій в економіці, виділенні пріоритетних галузей і ніш для кредитування і розробці продуктів, що дозволяють:

- на початковому етапі (у процесі залучення) проводити відсікання нецільових клієнтів з критичним рівнем кредитного ризику для банку (визначаються відповідно з першою частиною продукту «вимоги до позичальника»), а значить, знижувати число відмов за кредитними заявками, операційні витрати банку і підвищувати прибутковість кредитування;

- пропонувати клієнтам найбільш адаптований продукт (друга частина продукту «умови кредитування»), що мінімізує ризики банку (в т.ч. специфічні внутрішньогалузеві ризики позичальника) і задовольняє потреби клієнта [3, с. 325].

Отже, при актуалізації стратегії розвитку підприємницьких структур в умовах фінансової кризи необхідно приділяти істотну увагу питанням роботи банків щодо розширення продуктового ряду. Загалом мінімізація галузевих та інших ризиків позичальників можлива за рахунок розробки внутрішньогалузевих продуктів з урахуванням потреб і особливостей роботи компаній в окремих пріоритетних галузях, тобто побудови продуктового ряду в прив'язці до галузей і ніш економіки.

Варто зазначити, що бувають інвестиційні проекти, які потребують великого обсягу ресурсів, і для підвищення дієвості кредитного важеля варто передбачати великий обсяг кредитних ресурсів. Оскільки часто коштів у одного банку недостатньо, то вирішенням даної проблеми може слугувати мало поширений для кредитного ринку України такий кредитний продукт як консорціумний кредит. Як джерело фінансування, для банків він має ряд переваг порівняно з іншими кредитними продуктами. Консорціумне кредитування дозволяє банкам акумулювати ресурси для фінансування великих проектів. Для українських банків, які досить малі як за міжнародними мірками, так і в зіставленні з великими вітчизняними компаніями, це дуже важливо. Консорціум дозволяє банкам уникнути надмірної концентрації ризиків, розподіляючи їх між учасниками консорціуму. В цілому для банківської системи розвиток консорціумного кредитування сприяє підвищенню її стійкості. Основними обмежувачами розвитку кредитування реального сектора економіки є низька капіталізація банківської системи України і вимоги дотримання пруденційних норм. У цій ситуації ефективним інструментом розвитку кредитних відносин може стати саме консорціумне кредитування.

Суть консорціумного кредиту полягає в об'єднанні декількох банків для надання кредиту, що дозволяє акумулювати необхідний обсяг грошових ресурсів і розподілити ризики між всіма учасниками угоди. Дрібні банки матимуть можливість доступу до інвестиційних привабливих секторів економіки, набуваючи певної частки в кредитуванні. Еластичність даного кредитного

продукту дозволяє інвестувати кошти, отримувати вищі прибутки і збільшувати обсяги кредитування.

В Україні в основному поширений зовнішній ринок консорціумного кредитування [42, с. 139]. Основні позичальники – великі банки і великі компанії, кредиторами ж виступали, як правило, виключно зарубіжні банки. Кредити надавали в іноземній валюті, а лідируючі позиції з отримання таких кредитів в Україні займають іноземні банки. Однак, для реального сектору такі кредити вони не видавали. Серед вітчизняних банків створювали консорціум для кредитування суб'єктів господарювання Ощадбанк і Укресімбанк. Проте, в умовах кризи, вітчизняним банкам необхідно розвивати сегмент гривневого консорціумного кредитування суб'єктів господарювання. Консорціумне кредитування на сучасному етапі є одним з найперспективніших способів відновлення кредитування банками економіки, що посилить вплив кредитних важелів на виробництво. Розвиток консорціумного кредитування матиме позитивний ефект як для банків, так і для позичальників.

Для банків позитивні тенденції використання консорціумного кредитування полягають у:

- розширенні кредитної експансії в умовах обмеженості ресурсів;
- підвищенні конкурентоспроможності банків і збереженні пріоритетності на кредитному ринку;
- диверсифікації кредитних ризиків і їх мінімізації;
- поліпшенні якості кредитних портфелів учасників і оцінки позичальника.

Для регіональних позичальників залучення консорціумних кредитів також має переваги:

- ресурси, що залучаються таким чином, є «довшими» і «дешевшими» порівняно з традиційними кредитами через диверсифікацію джерел кредитування;
- позичальник створює кредитну історію у кількох кредиторів, що надалі сприятиме формуванню довгострокових відносин з цими банками.

Варто зазначити, що використання консорціумних кредитів вітчизняними банками пов'язане з рядом проблем:

1. Відсутність довіри між банками. Криза ліквідності в 2008–2009 рр. показала вразливість і фінансову нестійкість багатьох вітчизняних банків. Високий ризик пов'язаний і з можливістю відкликання у банку - партнера ліцензії в зв'язку з погіршенням його фінансового стану та порушенням ним пруденційних норм.

2. Недосконалість законодавчої і нормативної бази. У законодавчій і нормативній базі відсутні окремі документи, які б регулювали консорціумне кредитування. Складнощі полягають в тому, що в більшості законодавчих актів, таких як Цивільний кодекс, консорціуми згадуються побічно і для їх створення встановлені лише загальні правила. При цьому документи НБУ, що регулюють консорціумне кредитування, не відповідають стандартам, які застосовують іноземні організатори. Крім того, на ринку практично відсутні напрацьовані судові прецеденти [3, с. 340].

Запровадження консорціумного кредитування вітчизняними банками потребує розробки методологічного підходу до його розвитку. Необхідні загальні підходи і правила організації консорціумного кредитування.

Крім розширення асортименту кредитних продуктів для суб'єктів господарювання, банки повинні прагнути інтегрувати окремі банківські операції і пропонувати комплексні рішення своїм клієнтам, що дозволить враховувати весь спектр їхніх індивідуальних потреб. Комплексні пакети банківських продуктів дозволять банку збільшити обсяги комісійних доходів за рахунок зростання продаж, а клієнту – знизити вартість комплексного продукту порівняно з роздрібною ціною на окремі продукти і послуги, сприятиме його інтеграції в тіснішу багатопрофільну співпрацю з банком.

Однак варто зазначити, що надмірна кількість кредитних програм може негативно позначитися на ефективності кредитної пропозиції і роботі кредитних відділів банків. Тому кредитні продукти можуть бути об'єднані у великі блоки за

цілями кредитування і кредитними інструментами. З часом можливі варіації за ціною, сумами і термінами кредитування.

Впровадження нових кредитних продуктів українськими банками часто носить хаотичний характер, тим часом у світі давно існують і використовуються стандарти моделювання бізнес-процесів, які допомагають систематизувати цей процес, зробити його ефективнішим.

Виходячи з мінливості ринкових реалій і еволюції банківських продуктів, виділимо основні структурні зміни в роботі комерційних банків над своїми продуктами і способи їх доведення до потенційних споживачів: встановлення, формування і підтримка довготермінових відносин з клієнтами комерційного банку. У даному випадку мова йде про перехід від пасивної системи вибудовування відносин з банківськими клієнтами до активної. Під активною системою відносин комерційного банку з клієнтами, перш за все, варто розуміти чітко визначену за своєю структурою, але гнучку, з урахуванням індивідуальних особливостей кожного клієнта, систему управління відносинами між банком і його клієнтською базою. Тут варто зробити акцент саме на сукупності банківських продуктів, оскільки саме вона корінним чином змінює вектор відносин між банком і споживачем банківських продуктів.

Варто зазначити, що нові кредитні продукти, особливості їхнього функціонування потребують своєчасного моніторингу і встановлення рівня доцільності їх впровадження. Тому банки повинні проводити моніторинг задоволення клієнтів якістю банківських продуктів з урахуванням специфіки функціонування комерційних банків на ринку України. Перевагою такого методу моніторингу для банку є оперативне отримання інформації про якісний склад власних продуктів, їхні основні переваги і недоліки для виробничого сектору.

Крім нових продуктів банкам варто підвищувати якісний рівень вже існуючих продуктів і технологій.

Таким чином, для підвищення кредитного впливу та стимулювання розвитку реального сектору економіки банкам необхідно не тільки розширити спектр нових кредитних продуктів для суб'єктів господарювання через адаптацію

зарубіжних кредитних технологій і продуктів до вітчизняної практики, а й удосконалювати діючу практику кредитування.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2

Аналіз практичних аспектів організації кредитних операцій вітчизняних банків дозволяє зробити наступні висновки.

1. Процес банківського кредитування можна охарактеризувати як комплекс дій, пов'язаних з оформленням, видачею, обслуговуванням та погашенням кредиту. Його умовно доцільно поділити на кілька етапів, кожний з яких забезпечує розв'язання конкретних завдань, а всі вони в сукупності спрямовані на досягнення мети банківського кредитування - отримання прибутку

2. За умови прийняття позитивного рішення щодо видачі кредиту укладається кредитна угода між банком і позичальником, яка є базовим документом на підставі якого здійснюється видача, супровід та погашення кредиту. З нашої точки зору, у процесі укладання кредитної угоди можна виокремити чотири основних принципи, на яких має базуватися кожен кредитний договір: міцна правова основа; добровільність вступу в угоду; взаємна зацікавленість кожної із сторін один в одному та узгодженість умов угоди.

3. В умовах нестабільності фінансових ринків, інфляційних очікувань та високої ймовірності виникнення кредитних ризиків, комерційні банки особливо ретельно повинні підходити до оцінки здатності позичальника ефективно використати отриманий кредит та своєчасно і в повному обсязі погасити його. За таких обставин, основним завданням банківського аналізу кредитоспроможності клієнтів є визначення факторів, які можуть спричинити неповернення позики або навпаки, забезпечують її своєчасне погашення. До основних показників, які покладені в основу методики діагностики кредитоспроможності підприємства, відносяться індикатори ліквідності, платоспроможності і оборотності.

4. Основу доходних активів банківської системи України складає кредитний портфель. Серед кредитів, наданих нефінансовим корпораціям (74.3% в структурі кредитного портфеля банків України за станом на 01.01.2013 р.) найвищі темпи

приросту в річному обчисленні залишалися за короткостроковими кредитами – 18.0%. У розрізі видів економічної діяльності значну кредитну підтримку, як і раніше, отримували корпорації промисловості – 27.0% від залишків кредитної заборгованості нефінансових корпорацій. Залишки за кредитами, наданими сектору домашніх господарств, зменшилися за 2012 рік на 6.8%, і за станом на 01.01.2013 становили 187.6 млрд. грн. Низхідну динаміку кредитів сектору домашніх господарств формувало триваюче скорочення залишків за кредитами в іноземній валюті, переважно довгострокових.

5. Враховуючи нинішню ситуацію на кредитному ринку і в реальному секторі, для підвищення ефективності кредитного впливу на виробництво банкам варто зосередити увагу на розробці спеціальних цільових кредитних продуктів. Слід врахувати досвід зарубіжних банків в цьому плані. Для ефективної діяльності комерційних банків і суб'єктів господарювання перші повинні змінити свої традиційні підходи до кредитування і застосовувати індивідуальний підхід до кожного позичальника, врахувавши потреби кожного сектору економіки. В цьому плані банкам варто звернути увагу на зарубіжні кредитні технології, які розробляють для кожного позичальника індивідуально, залежно від оцінки його кредитоспроможності, доходів, потреб в кредитних ресурсах та особливостей сфери діяльності.

РОЗДІЛ 3

ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ КРЕДИТНИХ ОПЕРАЦІЙ УКРАЇНСЬКИХ БАНКІВ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

3.1. Перспективи розвитку іпотечного кредитування в Україні

Іпотечна криза в Сполучених Штатах Америки, яка спровокувала останню світову фінансову кризу, виявила основні недоліки іпотечних ринків у різних країнах. Парадоксально, але факт: через слабкий розвиток фондового ринку Україна не зазнала значних втрат на іпотечному ринку, оскільки його обсяги порівняно з ринками економічно розвинутих країн малі.

Нині перед українськими фахівцями банківської справи постало актуальне завдання: врахувавши уроки кризи, розробити стратегію діяльності банківських установ на іпотечному ринку країни.

Іпотечне кредитування перебуває в безпосередньому зв'язку і залежності від ресурсного потенціалу економіки. Іпотечний ринок в Україні формується на основі дворівневої, так званої американської, іпотечної моделі, в основі якої спеціально організований вторинний ринок іпотечних цінних паперів, забезпечених заставою на нерухомість. Вторинний ринок іпотечних цінних паперів в Україні нині в зародковому стані. До речі, нерозвинутість цього ринку мала як негативні, так і позитивні наслідки, оскільки вплив на Україну світової іпотечної кризи виявився меншим. До того ж з'явилася можливість урахувати уроки кризи, яка висвітлила переваги і недоліки поширених нині іпотечних моделей. Ресурсним забезпеченням іпотечного ринку за дворівневої моделі є: власний капітал депозитних корпорацій (банків), залучені ними від клієнтів кошти, що знаходяться на строкових рахунках у депозитних корпораціях, позикові кошти у формі міжбанківських та міжнародних кредитів. Основою для формування джерел ресурсів іпотечного ринку є інвестиційні кошти, які мають довгострокову природу. Тобто кошти, які їх власник може вивільнити на термін, не менший, ніж три роки. Такий підхід стимулює населення до заощаджень.

На жаль, усі ці джерела на вітчизняному банківському ринку досить обмежені. Так, за станом на 01.12.2012 р. кредитні вкладення банків України

становлять 828.9 млрд. грн., власний капітал банків – 167.9 млрд. грн., кошти на рахунках юридичних осіб – 181.7 млрд. грн., кошти фізичних осіб – 356.9 млрд. грн. У сумі ці ресурси (706.5 млрд. грн.) становлять лише 85.2% від обсягу кредитного портфеля. Таким чином, майже без врахування вкладень у цінні папери та інші активи банків доходимо висновку, що внутрішні ресурси на банківському ринку порівняно зі сформованим кредитним портфелем обмежені [6, с. 40].

Стосовно позикових коштів на міжнародному ринку слід зауважити, що це джерело для вітчизняної банківської системи в останні роки стало доволі суттєвим і становить у зобов'язаннях банків близько 25 % [59]. Однак в умовах світового банківського ринку і це джерело стало дуже обмеженим. Не маючи змоги реструктуризувати чи пролонгувати більшість залучених коштів, банки змушені їх повертати.

Підходи до розвитку кредитного ринку держави на найближчі роки слід будувати на засадах залучення коштів інвесторів передусім на внутрішньому ринку в межах наявних механізмів як вторинного іпотечного ринку, так і заощаджувальних програм депозитних корпорацій та інших фінансових інституцій. З огляду на це можна прогнозувати, що в країні використовуватиметься не лише американська, а й інші моделі іпотечного кредитування. Проте майже всі вони припускають залучення ресурсів інвесторів через різноманітні інвестиційні та заощаджувальні фонди. Першочергова проблема, яку треба вирішувати, це підвищення рівня гарантування таких інвестицій. Адже засвоївши уроки останньої іпотечної кризи інвестори нині без стовідсоткової впевненості у своєчасному поверненні коштів інвестувати не будуть.

Наукові розробки вчених у напрямі забезпечення іпотечного ринку ресурсами свідчать, що ця проблема для України є дуже актуальною. Зупинимося на методі трансформації банківських ресурсів. На думку вчених, що пропонують метод трансформації [6, с. 41], він дає змогу поповнювати стабільні джерела ресурсів банків постійною частиною поточних пасивів і "основними" строковими

депозитами, а також прогнозувати їх динаміку. Однак на практиці дана методика не забезпечує фактичного підвищення рівня ліквідності і надійності банків. Це зумовлено низкою причин:

- "основні" строкові депозити згідно із чинним законодавством є депозитами до запитання, а отже, вкладник у будь-який момент може їх відкликати;
- в умовах гострої банківської конкуренції та за відсутності законодавчих і нормативних обмежень рівня відсоткових ставок на грошовому ринку можлива елементарна "перекупка" клієнтів одного банку іншим за рахунок цінового чинника;
- прогнозування постійної частини поточних пасивів має спиратися на макроекономічні прогнози та визначеність напрямів економічного розвитку, які не завжди є. Принаймні в Україні ці категорії проблематичні.

Нині назріла потреба розробити концепцію насичення іпотечного ринку ресурсами. У ній треба визначити механізми стимулювання інвесторів щодо подовження строків, на які вони вкладають кошти на грошовому ринку, та передбачити прозорі й зрозумілі гарантії. До того ж доцільно, щоб Національний банк України давав експертну оцінку джерелам ресурсів банків, передбачених їхніми стратегіями щодо виходу на іпотечний ринок. Якщо до таких стратегій у регулятора є зауваження, слід встановлювати граничний рівень нарощування цим банком іпотечного кредитного портфеля. Такий підхід дасть змогу підвищити стабільність банківської системи та знизити рівень ризику ліквідності банків.

Безумовно, варто погодитися з міркуваннями О. Л. Гринько [19, с. 87] щодо актуальних проблем діяльності Державної іпотечної установи, рефінансування іпотечних портфелів банків Національним банком України. Потрібно стимулювати населення до інвестицій. Для цього склалися необхідні умови: частка строкових депозитів у депозитних зобов'язаннях банків перед населенням за останні роки складала стабільно високий відсоток. Так, за станом на 01.01.2010р. вона становила 73.8%. на 01.01.2011 р. – 76.3 %, на 01.01.2012 р. – 77.5%. За станом на 01.12.2012 р. довгострокові депозити фізичних осіб

дорівнювали 283 млрд. грн. (79.3%) [59]. Така динаміка зростання довгострокових депозитів населення в банківській системі свідчить про наявність внутрішніх ресурсів, які можна трансформувати в довгострокові інвестиції шляхом створення пайових інвестиційних фондів. Але вони повинні адмініструватися не інвестиційними компаніями, а банками, за діяльністю яких здійснюється більш ретельний нагляд, що важливо для підтримки довіри з боку населення. На жаль, на законодавчому рівні в Україні ще не створено умов для розвитку цієї послуги на банківському ринку. Однак банки, які в перспективі не хочуть втратити частину своїх інвесторів – населення, мають докласти максимум зусиль для просування на ринку цієї послуги.

Акцентуємо увагу й на такому аспекті дворівневої моделі іпотечного ринку, як визначення рейтингу цінних паперів та цін на них. У цьому контексті слід виділити такі аспекти:

- відокремлення іпотечного покриття від інших активів емітента (цього можна досягти шляхом запровадження окремого їх обліку);
- підвищення рівня контролю за роботою емітентів (до цього контролю має долучатися Національний банк України, принаймні в частині іпотечного покриття облігацій, що емітуються. Участь НБУ в зазначеному контролі слід було б регламентувати законодавчо, передбачивши, наприклад, проведення експертизи іпотечного пулу, що пропонується до продажу, або незалежного аудиту іпотечного покриття, який призначає Національний банк України, тощо);
- виведення іпотечного покриття з процедури банкрутства емітента (це дасть змогу послабити негативні очікування інвесторів щодо дострокового погашення облігацій).

Іпотечний ринок завдяки великій кількості учасників є своєрідним дзеркалом, що відображає стан економіки. Прорахунки в організації іпотечного ринку набувають масштабних наслідків, і це підтвердила фінансова криза у США, яка перетворилася на світову. Розробляючи напрями розвитку іпотечного ринку в державі, слід враховувати як стан економіки та бюджету країни, так і причини світової кризи.

Іпотечне кредитування є системою, тож нехтування окремими чинниками та ризиками в одному її секторі справляють негативний вплив на всю систему. Всі учасники іпотечного ринку перебувають у безпосередньому зв'язку і залежності один від одного. Недооцінка навіть другорядного, на перший погляд, чинника може викликати масштабні проблеми. У цьому сенсі в Україні треба налагоджувати управління ризиками іпотечного ринку так, щоб доходи всіх його учасників були прогнозованими, залежали від рівня ризиків, які бере на себе кожен учасник, закладалися у ціну ресурсу для первинного ринку та обмежувалися певною маржею.

Схема цього процесу може бути такою: банк надає позичальнику кредит з оплатою 15 %; інвестиційний фонд купує у банку іпотечний кредит з оплатою 10% й емітує іпотечні облігації з оплатою доходу 5 %. Тобто всі учасники ринку мають дохід 5 %, цей відсоток може бути знижено до 3-х чи 2-х залежно від пропозиції та попиту на сегментах іпотечного ринку або диференційовано між учасниками, однак він має бути визначеним на певний час і регульованим на рівні держави. Такий підхід дасть змогу уникати масштабних спекуляцій на ринку в умовах високої конкуренції: сприятиме збільшенню обсягів операцій не за рахунок цінового фактору, а за рахунок зниження учасниками ринку витрат і збільшення частки своєї маржі; допоможе вдосконалити ціноутворення на іпотечному ринку та сприятиме зниженню його ризиків, зокрема кредитного.

Стосовно ризиків, то передусім слід звернути увагу на валютний ризик – особливо актуальний нині для вітчизняного іпотечного ринку. Зокрема, має бути заборонено виражати ціни на нерухомість в іноземній валюті [25, с. 53].

Банк як за своєю природою, так і через високий рівень конкуренції на ринку є динамічним інститутом, що має постійно розвиватися і підвищувати ефективність роботи. Конкурентна позиція банку на ринку підтримується на основі своєчасного вдосконалення фінансових інструментів, які є в його розпорядженні. Тому доцільно розглянути напрями та чинники, які банк повинен враховувати під час роботи на іпотечному сегменті кредитного ринку.

В Україні в умовах відсутності єдиної концепції розвитку іпотечного ринку та формування інвестиційних ресурсів банки просували свої інструменти на ринок на власний розсуд. Формувалися портфелі нестандартних іпотечних кредитів, що не мали під собою необхідного ресурсного забезпечення. Траплялися непоодинокі випадки, коли квартира, взята в заставу, не давала змоги банку реалізувати право заставаотримача через те, що в ній, скажімо, мешкали неповнолітні діти. Така та інші подібні ситуації посилювали загрозу ліквідності і стабільності банку.

Назріла потреба розробки стратегії роботи кожного банку на іпотечному ринку. В цьому плані важливого значення набуває стандартизація іпотечних кредитів та структуризація ринку загалом. З одного боку, це впевнений крок до подальшого зміцнення стабільності банківської системи, а з іншого – крок до підвищення конкурентоспроможності банків

При розробці стратегії банку на іпотечному ринку слід розглядати такі напрями:

- стан забезпечення ринку довгостроковими ресурсами;
- визначення рівня ризиків у розрізі суб'єктів ринку;
- забезпечення широкого доступу потенційних клієнтів до іпотечних кредитів.

Кожен із цих напрямів є складним механізмом взаємодії різних інститутів та потребує створення відповідної законодавчо-нормативної бази.

Ресурсний потенціал для іпотечного ринку потребує так званих довгих ресурсів – строком на 25-30 років. Депозити у вітчизняних банках на такі терміни не розміщуються. Реалії такі, що український банківський ринок є співтовариством універсальних банків, які не володіють довгими ресурсами в істотних для іпотечного ринку обсягах. Тому нині про іпотечні або інвестиційні банки мова не йде, оскільки на внутрішньому ринку країни немає капіталів для створення таких банків, а обсяги іпотечного ринку незначні. Зрозуміло, що для забезпечення просування на ринку іпотечних кредитів, зміцнення конкурентних позицій банки мають створювати механізми формування стабільних ресурсів,

достатніх для планованого обсягу іпотечного кредитного портфеля і сек'юритизації іпотечних активів.

Механізми рефінансування іпотечних кредитів ґрунтуються на формуванні портфелів стандартних іпотечних кредитів. Таким чином, вихід банку на іпотечний ринок кредитування повинен зумовлювати вибір моделі рефінансування іпотечних кредитів для поповнення власної ліквідності й застосування іпотечних стандартів.

Ще один важливий напрям при розробці стратегії – визначення рівня ризиків в іпотечному кредитуванні та заходів з їх мінімізації. На макроекономічному рівні банківські ризики на іпотечному ринку регулюються шляхом створення відповідної законодавчо-нормативної бази [70, с. 58]. Цю думку поділяє й О. Т. Євтух. Стосовно сучасного стану регулювання ризиків, то необхідно вдосконалювати законодавчу базу у сфері захисту прав кредиторів. Цього можна досягти шляхом спрощення процедур реалізації майна, взятого в заставу за кредитом.

Оскільки іпотечний ринок будується на основі нерухомості, то теоретично саме вона є ознакою іпотечного кредиту. Цей чинник концентрує увагу учасників ринку на аналізі існуючих інститутів, які працюють із нерухомістю, методик її оцінювання та реєстрації. Зауважимо, що критерій здатності або можливості клієнта гарантувати майбутні потоки грошових коштів за одержаним іпотечним кредитом винесено за рамки теоретичного визначення іпотечного кредиту. Проте на практиці недооцінка саме цього чинника призводить до системних криз світового масштабу. Зниження рівня добробуту населення, яке може бути зумовлене макроекономічними причинами, призводить до збоїв у процесі обслуговування клієнтами одержаних іпотечних кредитів. Як наслідок, знижуються попит і ціни на нерухомість, що призводить до фактичної втрати баками вартості забезпечення за наданими кредитами, що стали проблемними. У зв'язку з цим справедливо постає питання: чи не час змінити теоретичні підходи до визначення іпотечного ринку? На нашу думку, в теорії іпотечного кредитування доцільно виокремити житловий іпотечний кредит.

Житловий іпотечний кредит – це кредит, який надається банком під заставу нерухомості на умовах участі позичальника у придбанні цієї нерухомості власними коштами та визначеності механізмів його подальшого рефінансування. Такий підхід дасть змогу зробити іпотечні стандарти особливою умовою іпотечного кредитування

Зниження рівня ризиків іпотечного кредитування завдяки гарантуванню іпотечних кредитів дає змогу певною мірою зменшити банківські ризики загалом. У контексті роботи конкретної банківської установи необхідно акцентувати увагу на стані її власного ризик-менеджменту. На цьому наголошує й О. Л. Гринько [19, с. 155], яка доводить, що "забезпечення ефективності формування і вкладення ресурсів в іпотечне кредитування, збільшення прибуткових іпотечних операцій визначається рівнем банківського менеджменту і якістю маркетингових досліджень". Розвиваючи цю думку, вважаємо, що основи управління ризиками при іпотечному кредитуванні мають закладатися на стадії формування інструментарію для роботи на ринку. Інструментарій ринку слід формувати в розрізі груп позичальників. Основні з них:

- позичальники зі стабільними джерелами доходів, які мають постійну роботу на підприємствах різних форм власності і видів економічної діяльності;
- позичальники – фізичні особи підприємці;
- позичальники, які мають в особистій власності нерухомість та які скуповують нерухомість для спекулятивних операцій.

Для розробки інструментарію іпотечного ринку в банку варто створити групу експертів із числа фахівців кількох департаментів: організації продажу на роздрібному ринку, ризик-менеджменту та маркетингу. Як свідчить практика, формування інструментарію в департаменті організації роздрібного бізнесу, просування його на ринку силами фахівців департаменту продажу і моніторинг працюючого кредиту фахівцями ризик-менеджменту не дає змогу створити єдину систему відповідальності й цільових орієнтирів для забезпечення своєчасною повернення наданого кредиту. Причина недосягнення єдності цілей криється в мотивації фахівців: перед одними стоїть завдання наростити обсяг іпотечного

портфеля, перед іншими – забезпечити своєчасне отримання доходів за вже наданими кредитами і зменшити можливі збитки від операцій.

Банкам необхідно вирішити проблему взаємозв'язку розроблених ними інструментів зі стандартами іпотечного кредитування. Нині в Україні діють у форматі рекомендацій Стандарти Національної іпотечної асоціації і Стандарти Державної іпотечної організації, які поширюються на кредити, що надаються за рахунок її ресурсів. Ці стандарти базуються на загальних принципах. Серед них:

- обсяг первинного внеску. Він розраховується як співвідношення вартості нерухомості, що купується за рахунок кредиту, і суми внеску позичальника та варіює в межах 20-50 %;
- відношення суми кредиту до вартості забезпечення – 50 - 80%;
- коефіцієнт кредитоспроможності позичальника. Розраховується як відношення щомісячних обов'язкових платежів за кредитом до щомісячного доходу позичальника та варіює в межах 30 - 60 %;
- коефіцієнт житлових витрат це співвідношення щомісячних витрат на утримання нерухомості і щомісячного доходу – до 25 %;
- коефіцієнт платоспроможності позичальника – відношення його сумарних витрат до його сумарних доходів за певний період, варіює в межах 50 - 65 %;
- коефіцієнт доступності кредиту. Розраховується як співвідношення вартості нерухомості, що купується, та річного доходу позичальника і перебуває в межах 2 - 4 % [79].

Для повнішого врахування всіх ринкових чинників і розширення кола потенційних клієнтів банки покликані забезпечити диференціацію стандартів у розрізі клієнтських груп.

Ще одна важлива проблема забезпечення широкого доступу клієнтів до іпотечних кредитів. Вагомим чинником конкурентної позиції банку є ціна кредиту. Зниження її для позичальника дає змогу банку зміцнити свою позицію на ринку шляхом розширення пропозиції та забезпечення умов для ретельнішого добору клієнтів. Цього можна досягти завдяки зниженню маржі банку за іпотечними кредитами за рахунок здешевлення собівартості ресурсів.

Оскільки іноземний банківський ринок зорієнтований на максимальне коло учасників та залежить від соціальних і макроекономічних чинників, а рівень платоспроможності і кредитоспроможності позичальників визначається станом економіки країни, то слід зауважити, що яким би різноманітним не був банківський інструментарій первинного іпотечного кредитування, без формування класу позичальників на основі підвищення рівня доходів населення, розширення доступності кредитів іпотечне кредитування ні в конкретному банку, ні в Україні не матиме належного розвитку.

Банкам як інститутам, зорієнтованим на отримання максимального прибутку від своєї діяльності, слід працювати над удосконаленням інструментарію іпотечного кредитування шляхом упровадження власних методик адаптації пропонованих кредитів до потреб різних соціальних груп населення. У зв'язку з цим поглиблення сегментації клієнтів, наприклад, усередині групи тих, хто працює, за розмірами річного доходу, складом сім'ї, наявністю непрацевдатних членів сім'ї, наявністю приватної власності; всередині такої соціальної групи, як студенти за наявністю постійного доходу, періодичних трансфертів, поручителя, забезпечення дасть змогу підвищити ефективність пропонованого інструментарію, наблизити його до споживача, сформувавши адекватний попит на іпотечні кредити і на цій основі наростити іпотечні активи.

Узагальнюючи викладене вище, зазначимо, що стратегія вдосконалення іпотечного кредитування в банку з метою підвищення його конкурентоспроможності на цьому сегменті ринку має передбачати такі напрями:

- визначення механізму рефінансування іпотечних кредитів на основі вивчення моделі розвитку іпотечного ринку в країні;
- формування інструментів іпотечного кредитування відповідно до вибраного механізму рефінансування кредитів у розрізі груп позичальників. З метою повнішого врахування всіх ринкових чинників і розширення кола потенційних клієнтів необхідно передбачити диференціацію стандартів іпотечного кредитування за категоріями позичальників. Ці заходи дадуть змогу на початковому етапі сформувавши досить високий рівень управління ризиками;

- розробка процедур роботи з нерухомістю, взятою в заставу, на випадок виникнення необхідності реалізації свого права як заставодержателя;
- розробка макетів кредитних договорів, що враховують усі можливі ризики банку та передбачають їх мінімізацію;
- зниження вартості кредиту для позичальника. Це дає змогу банку зміцнити свою позицію на ринку шляхом розширення пропозиції й отримання підстав для ретельнішого добору клієнтів.

3.2. Управління проблемними кредитами як необхідна умова підвищення якості активів банку

Характерною рисою кризових явищ у банківському секторі у 2008 – 2009 роках стало стрімке поширення негативного соціального ефекту внаслідок непередбачуваних коливань курсу національної грошової одиниці, ризику неповернення заощаджень із проблемних банків, неплатоспроможності окремих позичальників – фізичних осіб (переважно за іпотечними кредитами в іноземній валюті). З іншого боку, загроза недостатності кредитно-інвестиційних ресурсів та невиконання банком функцій забезпечення здійснення платежів зумовило деформацію системи функціонування господарського комплексу держави.

Тому вирішення проблеми ефективного функціонування такої складової антикризового менеджменту, як управління проблемними активами перебуває у сфері наукових інтересів багатьох учених та практиків банківської справи. Вважаємо, що заслуговують на увагу визначення та класифікація проблемних кредитів, запропоновані російськими вченими С. Андрюшиним та В. Кузнецовою [1, с. 3]. Також деталізація понять, пов'язаних з ідентифікацією проблемної заборгованості банку, наведена у чинній нормативній базі Національного банку України. Зокрема, визначення "проблемний кредит" наведено у робочих документах Міжнародного валютного фонду та Базельського комітету з банківського нагляду [114].

Водночас деякі науковці, зокрема З. Васильченко та І. Васильченко, серед основних причин виникнення банківських криз у вітчизняних реаліях

виокремлюють насамперед недостатній рівень моніторингу та управління власною ліквідністю українськими банками. При цьому дослідники акцентують увагу на обмежених можливостях вітчизняних банків щодо управління власними активами та пасивами внаслідок недостатнього рівня розвитку української фінансової системи [11, с. 73].

На погляд автора, фундаментальною причиною виникнення та розгортання кризових явищ у комерційному банку є погіршення якості активів (насамперед кредитного портфеля). Це спричиняє зниження рівня грошових надходжень до банку від обслуговування кредитів та додаткову потребу у грошових коштах, необхідних для формування резервів під активні операції. Саме обмеження обсягу грошових надходжень від обслуговування кредитів знижує розмір високоліквідних активів, які можуть бути використані банком для виконання поточних зобов'язань перед кредиторами. Також доформування резервів під проблемні активи стає причиною зниження рівня регулятивного капіталу банку, що може призвести до порушення встановлених значень економічних нормативів. Виникнення розривів між активами і пасивами банку за строками та обсягами загрожує суттєвим зниженням ліквідності банку та неспроможністю виконувати зобов'язання перед кредиторами. Проте ці проблеми, котрі в деяких випадках зумовлені раптовим відпливом коштів вкладників унаслідок поширення панічних настроїв і не мають реального економічного підґрунтя, менеджмент банку спроможний вирішити шляхом проведення певних коригуючих заходів. Наприклад, збалансування структури активів і пасивів банку, в тому числі шляхом залучення стабілізаційного кредиту регулятора. При цьому вирішення проблеми поганої якості кредитного портфеля в антикризовому менеджменті банку потребуватиме вжиття більш кардинальних, комплексних та системних заходів.

Варто зазначити, що згідно з класифікацією банківських криз, розробленою З.Васильченко, нестабільність у банківському секторі України в 2008 – 2009 роках за всіма ознаками є кредитною кризою. Зазначена ситуація стала результатом невиправданої дерегуляції банківської діяльності в період зростання попиту на

кредити, які стимулювали масове споживання. При цьому, починаючи з жовтня 2008 року, ця криза набула характерних ознак кризи довіри до національної валюти (ліквідності центрального банку). Така ситуація була зумовлена стрімким зростанням попиту на іноземну валюту, конвертуванням гривневих заощаджень у заощадження в іноземній валюті.

Суттєвим фактором стримування процесу втрати довіри до національної валюти та виведення капіталу в іноземні фінансові системи стали регуляторні обмеження (запровадження у жовтні 2008 року мораторію на дострокове повернення коштів) та недостатньо ліберальне вітчизняне валютне законодавство, яке обмежує можливості переказу резидентами коштів в іноземній валюті за кордон. Тенденцію щодо неконтрольованого зростання наданих українськими банками кредитів у передкризовий період 2008 – 2009 років відображено на рис. 3.1.

Рис. 3.1. Динаміка показників кредитної активності банків України у 2007 – 2012 роках [59]

Аналіз наведених даних свідчить про те, що у передкризовий період банки дотримувалися стратегії кредитної експансії, яка супроводжувалася фактичною відсутністю адекватної системи оцінки ризиків. Результатом цього процесу стало зростання обсягу простроченої заборгованості і збільшення обсягів кредитного портфеля банків.

Варто виокремити основні проблемні моменти функціонування систем ризик – менеджменту вітчизняних банків, що стали цілком очевидними під час кризи банківського сектор України у 2008 – 2009 роках. Так, рейтингове агентство Мудіс Інвесторс Сервіс (Moody's Investors Service) наголошує, що саме кредитування пов'язаних сторін є одним із ключових факторів, який зумовив високий рівень поганих активів у банках країн СНД. За станом на кінець 2010 року цей вид кредитування становив 10% від валовою кредитного портфеля, 50% від акціонерною капіталу банків що у п'ять разів перевищує аналогічні показники банків країн Центральної та Східної Європи та майже двічі банків Близького Сходу [117]. Також фундаментальною причиною погіршення якості активів вітчизняних банків стало завищення вартості застави внаслідок непрофесіоналізму (в окремих випадках – усвідомлених дій) банківського менеджменту. Внаслідок цього виникла суттєва різниця між балансовою вартістю кредиту з відсотками та реальною вартістю майна позичальника, що перебуває у заставі за кредитною угодою. Також важливим чинником погіршення якості кредитів стала фактична відсутність ефективної системи супроводження кредитів, насамперед моніторингу. Адже лише завдяки налагодженій, ефективній системі моніторингу фінансового стану позичальника банки можуть оперативно реагувати на появу перших ознак потенційних проблем.

Варто зазначити, що перелічені недоліки функціонування систем ризик – менеджменту вітчизняних банків у комплексі з макроекономічними шоками спричинили швидке погіршення якості кредитного портфеля. Підтвердженням цього є стрімке зростання обсягу сформованих українськими банками під кредитні операції резервів з 20.19 млрд. грн. за станом на 01.01.2008 р. до 146.3 млрд. грн. за станом на 01.12.2012 р. [55]. З другого боку, додаткові витрати

банків на формування резервів під кредитні операції, зменшення грошових надходжень до банків від обслуговування кредитів зумовили зниження показників прибутковості банків. Так, рентабельність активів банків України за станом на 01.01.2008 р. становила + 1.5%, на 01.01.2010 р. – мінус 4.38%, а на 01.12.2012 р. – + 0.44% [55].

На сьогоднішній день Національний банк України здійснює ряд заходів щодо вдосконалення систем ризик-менеджменту комерційних банків, зокрема, в контексті оцінки кредитних ризиків та оптимізації процедур формування та використання спеціальних резервів на відшкодування можливих втрат за кредитними операціями банку. Так, постановою Правління НБУ від 25.01.2012 р. № 23 затверджено Положення "Про порядок формування та використання банками України резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями" [67]. Згідно з його вимогами банки за станом на 01.01.2013 р мали розрахувати та сформувати у повному обсязі резерви для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями. Цей нормативно-правовий акт визначає порядок та методичні підходи до формування банками резервів за всіма активними операціями, зокрема за кредитними операціями. Затвердження нового Положення стало важливим етапом на шляху наближення вітчизняної системи оцінювання кредитних ризиків банками до вимог Базеля II та нормативних документів ЄС. Основна мета нововведень - зменшення частки проблемних активів, які є у портфелях банків.

Закладений у Положенні методичний підхід до оцінки кредитних ризиків у цілому відповідає рекомендаціям Базеля II та Директиви Європарламенту. Так, ключова вимога зазначених нормативних документів щодо оцінки кредитних ризиків полягає у запровадженні диференційованих підходів до оцінки та класифікації ризиків. Виконання цієї вимоги забезпечується переходом банків на рейтингову систему оцінювання позичальників. Причому банки можуть використовувати зовнішнє та внутрішнє рейтингування, а рейтинги мають покривати весь спектр коефіцієнтів ризику. Кредитний рейтинг слід трактувати як

умовний вираз кредитоспроможності об'єкта рейтингування в цілому або його окремого боргового зобов'язання за шкалою кредитних рейтингів.

В умовах вітчизняних реалій, за яких зовнішнє рейтингування для переважної більшості підприємств є недоступним, дорогим та недоцільним, перехід на оцінювання кредитних ризиків за системою внутрішнього рейтингування є цілком виправданим. Згідно з частиною 4 додатка 7 Директиви Європарламенту [24] "Рейтингова система" включає всі методи, процеси, заходи контролю, збір даних та інформаційні технології, які забезпечують оцінювання кредитного ризику, віднесення вимог до класів за ступенем кредитного ризику чи до пулів (рейтингів), а також кількісний аналіз дефолту та показників збитку для певних типів вимог (ризикової уражуваності).

Саме такі механізми побудови внутрішньобанківських рейтингових систем закладено в Положенні. Підкреслимо, що базовий підхід до оцінки кредитоспроможності, який передбачено Базелем II та Директивою Європарламенту, ґрунтується на внутрішніх кредитних рейтингах (internal ratings-based approach, IRB) [114]. Щоправда, для застосування IRB-підходу банки мають отримати від наглядових органів відповідний дозвіл. Він надається лише за умови, що компетентний наглядовий орган зробив висновок про те, що системи кредитної установи для управління та створення рейтингу уражуваностей по кредитному ризику є надійними та впровадженими комплексно.

Окрім відповідних дій регулятора, банки України на рівні кожної окремої установи змушені спрямувати свої зусилля у вельми специфічну сферу банківської діяльності – роботу з проблемними активами. Найпоширенішим способом урегулювання проблеми наявності поганих активів банку у вітчизняній банківській практиці стала реструктуризація заборгованості. Також українські банки досить часто використовують стягнення проблемної заборгованості у судовому порядку, передачу поганих активів колекторським агентствам, списання безнадійної заборгованості за рахунок сформованого резерву.

Для мінімізації обсягів проблемних кредитів у більшості випадків використовують два методи. Перший полягає у рекапіталізації банків, які мають

суттєву частку проблемних кредитів у структурі загальних активів. Достовірна та повна ідентифікація обсягу проблемної заборгованості необхідна для адекватної оцінки потреби банку в додатковій капіталізації. Другим методом є "розчищення" балансу банку шляхом передачі проблемних кредитів спеціалізованим відокремленим інститутам. Це дає змогу зменшити витрати на формування резервів та вивільнити капітал для виконання нормативних вимог регулятора. Таким чином, знижуються адміністративні витрати банку на непрофільну діяльність, тобто управління проблемною заборгованістю. В результаті підвищується ліквідність банку завдяки надходженню грошових коштів у випадку продажу проблемних кредитів. Основними негативними чинниками продажу проблемних кредитів є фактичне припинення ділових відносин з клієнтом у майбутньому та втрата можливості вигідно продати майно, отримане банком у заставу.

На наш погляд, оптимальним варіантом є поєднання двох методів: проведення рекапіталізації банку після попередньої мінімізації обсягів проблемних кредитів на балансі фінансової установи. Такий захід зменшує потребу в коштах, необхідних для проведення рекапіталізації, адже відпадає необхідність формувати резерви під проблемні активи, які передаються спеціалізованій фінансовій установі. Яскравою ілюстрацією доцільності застосування вітчизняними банками такої схеми роботи з проблемними активами є результати проведення рекапіталізації українських банків у 2008 – 2012 роках (табл. 3.1).

За результатами аналізу наведеної інформації варто підкреслити, що перевищення статутним капіталом зазначених банків розміру власного капіталу свідчить про спрямування коштів від рекапіталізації на формування резервів під проблемну заборгованість. Також у цей період відбувався процес проведення повторної рекапіталізації внаслідок недостатності розміру власного капіталу для формування у повному обсязі резервів під проблемну заборгованість. Нагальна необхідність збільшення обсягу сформованих резервів стала похідною проблемою через значний термін перебування "поганих" або "токсичних" активів

Таблиця 3.1

Динаміка розміру власного і статусного капіталів банків, рекапіталізованих за рахунок державних коштів у 2008 – 2009 роках, за період 01.01.2009 р. – 01.07.2012 р. [59]

Банки / Показники	За станом на 01.01.2009 р.			За станом на 01.01.2010 р.			За станом на 01.01.2011 р.			За станом 01.01.2012 р.			За станом на 01.07.2012 р.		
	Статутний капітал	Власний капітал	Відхилення власного капіталу від статутного (+/-)	Статутний капітал	Власний капітал	Відхилення власного капіталу від статутного (+/-)	Статутний капітал	Власний капітал	Відхилення власного капіталу від статутного (+/-)	Статутний капітал	Власний капітал	Відхилення власного капіталу від статутного (+/-)	Статутний капітал	Власний капітал	Відхилення власного капіталу від статутного (+/-)
Укргазбанк	700	1453	753	3800	95	-3705	5836	1991	-3845	10135	2804	-7331	10135	2921	-7214
Родовід-банк	917	1341	370	8945	4336	-4609	8945	1154	-7791	12895	3648	-9247	12895	3623	-9272
Банк «Кіїв»	226	590	364	3568	907	-2661	3568	687	-2881	3568	782	-2786	3568	793	-2775

на балансі цих банків. Саме потреба у формуванні резервів, розмір яких був фактично еквівалентний балансовій вартості проблемних кредитів з відсотками, зумовила суттєві втрати капіталів банків. Отже, пріоритетним під час проведення рекапіталізації проблемних банків є завдання оперативного усунення "поганих" активів з балансу з метою обмеження потреби у розмірі збільшення капіталу.

Для формування комплексу заходів, котрі вживаються банком для відновлення позитивного грошового потоку від кредитних вкладень шляхом корекції умов погашення кредиту або реалізації заставного майна, пропонуємо

використовувати термін " санація кредиту". З метою ефективного проведення зазначених заходів доцільно забезпечити передачу проблемних кредитів спеціалізованій відокремленій установі, яка здійснюватиме непрофільну для банку діяльність зі стягнення проблемної заборгованості. У своїй діяльності ця установа повинна дотримуватися таких принципів роботи з проблемними кредитами:

- оперативність (з урахуванням стрімкої втрати вартості проблемних активів за умови пролонгації термінів роботи зі стягнення заборгованості);
- дотримання співвідношення "витрати – ефективність" (максимізація економічного ефекту від роботи з проблемною заборгованістю за мінімального рівня витрат).
- послідовність і комплексність (дотримання внутрішньої логіки процесу стягнення проблемної заборгованості з урахуванням інших аспектів діяльності банку, що можуть обмежувати його потенціал);
- конкурентність і прозорість (забезпечення наявності й дотримання чітких критеріїв відбору можливих покупців проблемних кредитів, встановлення ціни таких кредитів на рівні, максимально наближеному до справедливої ринкової вартості).

Слід наголосити, що Законом України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей проведення заходів з фінансового оздоровлення банків" від 24.07.2009 р. № 1617 Кабінету Міністрів України надано право створювати за поданням Національного банку України санаційний банк, який не є учасником Фонду гарантування вкладів фізичних осіб. Його основним завданням є захист інтересів вкладників (кредиторів) банків. При цьому не наведено деталізований механізм функціонування санаційного банку [76].

Спеціалізована установа для роботи з проблемними кредитами може бути створена у вигляді "перехідного банку". Під цим терміном необхідно розуміти спеціальний банк, який здійснює тимчасове утримання застрахованих депозитів та працюючих активів до моменту передачі приймаючому банку (продажу інвестору), що переведені до нього з неплатоспроможного банку, який підлягає

ліквідації. Альтернативним механізмом санації неліквідних активів є госпітальний банк. Цей термін використовується для визначення фінансового інституту, створеного виключно для придбання та управління активами. Метою його діяльності є вилучення поганих активів з балансів банків, щоб зменшити їхню потребу у формуванні резервів. Схема роботи госпітального банку полягає у попередньому розподілі активів проблемного банку на працюючі та проблемні. Потім відбувається переведення останніх до госпітального банку, котрий має забезпечити максимальний рівень повернення коштів.

Вітчизняний досвід подолання кризових явищ у банківській системі також свідчить про актуальність для банків відокремлення саме активів. Тому ми вважаємо за доцільне використовувати термін "санаційний банк" для позначення фінансової установи, яка за своїм економічним змістом виконує функції госпітального, а не перехідного банку. Подібна логіка відображена у чинній нормативній базі. Зокрема, Положенням "Про порядок реєстрації, видачі ліцензії, регулювання діяльності санаційного банку та нагляду за ним", затвердженим постановою Правління Національного банку України від 23.12.2011 р. № 471, визначено, що завданням санаційного банку, створеного на базі Родовід-банку, є проведення роботи з активами державних банків та банків, у капіталізації яких взяла участь держава, спрямованої на максимізацію надходжень від повернення цих активів [66]. Отже, регулятор акцентує на необхідності використання механізму госпітального банку для роботи із проблемними активами.

Розглянемо можливі варіанти функціонування такого механізму в українській банківській сфері. Для цього логічним є проведення аналізу використання механізму госпітального банку у світовій практиці (табл. 3.2).

На нашу думку, найадаптованішою до реалій розвитку вітчизняного банківського сектору є схема функціонування санаційного банку, що була реалізована в Німеччині у 2009 – 2010 роках. Основні переваги цієї моделі зумовлені подібністю, на наш погляд, фундаментальних принципів побудови німецького та українського банківських секторів. Насамперед маємо на увазі переважну орієнтацію фінансової системи на банківський сектор з незначним

Таблиця 3.2

Порівняльна характеристика різних моделей функціонування санаційного банку [90, с. 52]

Країна / модель функціонування санаційного банку (рік запровадження)	Обов'язковість зворотного викупу проблемних активів	Особливості механізму передачі проблемних активів	Формування ринку проблемних активів	Характерні риси моделі
Чилі (1981р.)	Так	Передача проблемних активів шляхом обміну на боргові зобов'язання санаційного банку. Функція стягнення проблемної заборгованості покладається на банк, що передає активи	Ні	Монетизація боргових цінних паперів регулятором у розмірі, що не перевищує власний капітал банку
Швеція (1991 р.)	Ні	Купівля проблемних активів з дисконтом спеціалізованою установою, яка забезпечує стягнення такої заборгованості	Ні	Попередня націоналізація системних банків. Висока ефективність роботи з повернення проблемної заборгованості
Південна Корея (1997 р.)	Ні	Пропорційний розподіл обов'язків зі стягнення проблемної заборгованості: половина портфеля поганих активів передавалась санаційному банку, друга частина підлягала самостійному стягненню банками	Так	Пропорційний розподіл витрат між державою, банками та потенційними інвесторами. Акцент на встановленні справедливої вартості проблемних активів
Англо-саксонська модель (Великобританія, США 2007-2009 рр.)	Ні	Передача проблемних активів в обмін на боргові цінні папери	Ні	Застосування механізму надання державних гарантій. Розподіл збитків між державою, банками та покупцями проблемних активів
Німеччина (2009 р.)	Так	Передача проблемних активів санаційному банку шляхом обміну на дисконтні облігації, що гарантовані спеціалізованим державним фондом Соффін (SoFFin)	Так	Можливість коригування початкового дисконту шляхом сплати банками коштів за надання гарантій у випадку відхилення справедливої ринкової вартості від ціни викупу активу державним фондом Соффін (SoFFin)

впливом фінансових посередників небанківського типу (банкоцентрична фінансова система). Обов'язковість зворотного викупу проблемної заборгованості в санаційного банку стимулює комерційні банки до зваженішої позиції щодо ідентифікації проблемних кредитів та мінімізує так званий "моральний ризик". Встановлення порівняно справедливої ціни продажу активів санаційному банку (шляхом коригування розміру дисконту боргових цінних паперів) зумовлює компромісний варіант між обсягом державних видатків та забезпеченням необхідного рівня зростання капіталізації з метою поліпшення фінансового стану банку. Серед основних перепон варто виокремити потенційно низьку ефективність використання державних коштів, спрямованих на вирішення проблеми "поганих" активів, та незначний рівень стягнення проблемної заборгованості внаслідок недосконалості системи захисту кредиторів.

На сучасному етапі розвитку банківської системи України ефективним інструментом санації кредитів має стати робота з проблемною заборгованістю, що проводиться санаційним (госпітальним) банком, одним із джерел функціонування якого можуть стати державні кошти (при цьому можлива як державна, так і приватна або змішана форми власності цієї спеціалізованої установи). У вітчизняній банківській практиці такий антикризовий захід реалізується шляхом передачі проблемних активів державних банків та банків, у капіталізації яких брала участь держава, санаційному банку створеному на базі Родовід-банку. Основними перевагами використання зазначеною механізму роботи з проблемними активами є можливість розформування резервів шляхом усунення проблемних кредитів із балансу банку, відсутність витрат на непрофільну діяльність зі стягнення проблемної заборгованості, підвищення рівня ліквідності банку за умови надходження коштів від продажу активів.

Основними принципами роботи з проблемними кредитами є оперативність, співвідношення "витрати – ефективність", послідовність, комплексність, конкурентність і прозорість.

Принциповою умовою управління проблемними активами банку є комплексність і послідовність реалізації заходів з антикризового управління.

Зокрема, недостатньо зважений підхід до вирішення питання наявності в банку проблемних кредитів може знизити ефективність заходів щодо рекапіталізації банків.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3

Визначення перспективних напрямів розвитку кредитних операцій вітчизняних банків в сучасних умовах дає підстави зробити такі висновки.

1. Іпотечний ринок в Україні формується на основі дворівневої, так званої американської, іпотечної моделі, в основі якої спеціально організований вторинний ринок іпотечних цінних паперів, забезпечених заставою на нерухомість. Вторинний ринок іпотечних цінних паперів в Україні нині в зародковому стані, що мало і позитивні наслідки, оскільки вплив на Україну світової іпотечної кризи виявився меншим. Ресурсним забезпеченням іпотечного ринку за дворівневої моделі є власний капітал депозитних корпорацій, залучені ними від клієнтів кошти, що знаходяться на строкових рахунках, позикові кошти у формі міжбанківських та міжнародних кредитів.

2. В Україні в умовах відсутності єдиної концепції розвитку іпотечного ринку та формування інвестиційних ресурсів банки просували свої інструменти на ринок на власний розсуд. Формувалися портфелі нестандартних іпотечних кредитів, що не мали під собою необхідного ресурсного забезпечення. Назріла потреба розробки стратегії роботи кожного банку на іпотечному ринку, стандартизації іпотечних кредитів та структуризації ринку загалом. При розробці стратегії банку на іпотечному ринку слід розглядати такі напрями: стан забезпечення ринку довгостроковими ресурсами; визначення рівня ризиків у розрізі суб'єктів ринку та забезпечення широкого доступу потенційних клієнтів до іпотечних кредитів.

3. Фундаментальною причиною виникнення та розгортання кризових явищ у комерційному банку є погіршення якості активів, насамперед кредитного портфеля. Саме обмеження обсягу грошових надходжень від обслуговування кредитів знижує розмір високоліквідних активів, які можуть бути використані

банком для виконання поточних зобов'язань перед кредиторами. Також доформування резервів під проблемні активи стає причиною зниження рівня регулятивного капіталу банку, що може призвести до порушення встановлених значень економічних нормативів. Виникнення розривів між активами і пасивами банку за строками та обсягами загрожує суттєвим зниженням ліквідності банку та неспроможністю виконувати зобов'язання перед кредиторами.

4. Вирішення проблеми поганої якості кредитного портфеля в антикризовому менеджменті банку потребуватиме вжиття більш кардинальних, комплексних та системних заходів. Для формування комплексу заходів, котрі вживаються банком для відновлення позитивного грошового потоку від кредитних вкладень шляхом корекції умов погашення кредиту або реалізації заставного майна, пропонується використовувати термін "санация кредиту". З метою ефективного проведення зазначених заходів доцільно забезпечити передачу проблемних кредитів спеціалізованій відокремленій установі, яка здійснюватиме непрофільну для банку діяльність зі стягнення проблемної заборгованості – санаційному або госпітальному банку. У своїй діяльності ця установа повинна дотримуватися таких принципів роботи з проблемними кредитами як оперативність, дотримання співвідношення "витрати – ефективність", послідовність, комплексність, конкурентність та прозорість.

ВИСНОВКИ

Дослідження ролі та місця кредитних операцій в структурі активів банків України, практичних аспектів їх здійснення та перспективних напрямів розвитку в умовах фінансової кризи та в посткризовий період дозволило зробити ряд висновків науково-теоретичного та прикладного характеру:

1. На основі вивчення різних підходів до визначення суті банківських операцій та їх класифікації дані категорії отримали в роботі свій подальший розвиток, що виявилось в уточненні економічної сутності банківських операцій та виділенні їх класифікаційних груп за рядом критеріїв. Так, за економічним змістом та призначенням усі банківські операції є доцільним розділити на три основні групи: активні, пасивні та комісійно-посередницькі

2. Активні операції це дії банку з приводу розміщення наявних у них власних, залучених та позичених ресурсів у різні види активів з метою отримання прибутку і забезпечення необхідного рівня ліквідності. Усі види цінностей чи об'єкти, в які вкладаються банківські ресурси, називають активами банку. Загалом, усі активи можна поділити на чотири основні групи: каса і прирівняні до неї кошти; кредитний портфель; фінансові інвестиції та інші види активів (основні засоби, нематеріальні активи тощо).

3. У вітчизняній банківській практиці кредитний портфель зазвичай складає найбільшу питому вагу в структурі активів комерційного банку. Кредити становлять більше 50 % усіх активів банку і забезпечують 2/3 усіх доходів. Вони є найбільш прибутковою, але й найбільш ризиковою частиною банківських активів. Кредитна операція – це активна банківська операція пов'язана з наданням позики або наданням зобов'язання (гарантії, поручительства, авалю), яке у разі його виконання, призведе до фактичної передачі коштів на кредитній основі. Відображенням суті кредиту в системі економічних відносин між банком і позичальником є принципи кредитування. У відповідності до принципів кредитування здійснюється сам процес кредитування

4. Розглядаючи проблему організації кредитних операцій вітчизняних банків, вважаємо за доцільне розкрити роль та значення кредитної політики банку

у контексті цієї проблеми. Узагальнюючи численні теоретичні підходи до визначення суті кредитної політики доходимо висновку, що кредитна політика банку є комплексним поняттям, яке включає як стратегію і тактику, так і порядок організації і технологію кредитної діяльності установи. При формуванні практичної кредитної політики таке розуміння є найбільш прийнятним, оскільки в цьому випадку буде забезпечено відповідність кредитних технологій, які використовуються банком, його кредитній політиці.

5. На базі узагальнення досвіду практичної роботи банків України з розробки кредитної політики, пропонуються такі етапи її формування: аналіз попиту на ринку кредитування; аналіз пропозиції і конкуренції на ринку кредитування; аналіз власних кредитних можливостей банку; оцінка чинників кредитного ризику; визначення вимог акціонерів щодо сфери діяльності і прибутковості банку; оцінка результатів реалізації кредитної політики в минулому; визначення мети і ринку кредитування; визначення лімітів кредитування; вироблення кредитних технологій і процедур.

6. Аналіз практичних аспектів реалізації кредитного процесу у вітчизняних банках дозволяє зробити такі висновки: основні засади, на яких ґрунтується існуюча система кредитування, загалом, відповідають ринковим принципам підприємницької діяльності; діюча практика організації кредитних відносин вітчизняних банків з позичальниками немає єдиної методологічної бази організації кредитних операцій, проте вона містить спільні елементи, які визначають загальний порядок дій банку в процесі надання кредитних послуг; організація кредитних відносин вітчизняних банків в умовах нестабільності фінансових ринків характеризуються цілим рядом проблем. До таких проблем належать: недосконалість технологічної схеми організації кредитного процесу і насамперед оцінки кредитоспроможності клієнта; відсутність ґрунтовних розрахунків економічної ефективності здійснюваних кредитних операцій; недостатньо широкий асортимент кредитних послуг; відсутність належно обґрунтованої процентної політики. Зазначені проблеми, з нашої точки зору, в

значній мірі можна вирішити за допомогою чітко розписаного та деталізованого алгоритму кредитування.

7. У 2012 році чисті активи вітчизняних банківських установ збільшились на 6,9% до 1 137,3 млрд. грн. Близько 40% активів банків було номіновано в іноземній валюті. Основу доходних активів банківської системи України складав кредитний портфель. Серед кредитів, наданих нефінансовим корпораціям (74.3% в структурі кредитного портфеля банків) за 2012 рік найвищими були темпи приросту короткострокових кредитів – 18.0%. Загалом, за 2012 рік портфель корпоративних кредитів банківської системи зріс на 5,2%. Близько 35% корпоративного кредитного портфеля складала короткострокова заборгованість в національній валюті.

8. Заборгованість населення за банківськими кредитами скоротилась протягом 2012 року на 6,8%, та станом на 01.01.2013 року формувала менше 20% загального кредитного портфеля банківської системи. При цьому валютні кредити все ще формують майже половину роздрібного кредитного портфеля, хоча їх питома вага поступово скорочується. За станом на 01.01.2013 вона становила – 45.3%, тоді як на кінець 2011 року – 56.9%, 2010 року – 69.1%, 2009 року – 72.4%. У 2012 році банки надавали переважно короткострокові споживчі кредити та автокредити. Завдяки активній роботі банків з проблемною заборгованістю, рівень простроченої заборгованості дещо знизився, і на початок 2013 року склав 8,9% (проти 9,61% станом на 01.01.2012).

9. Загалом, слід зауважити, що платоспроможний попит на банківське кредитування з боку реального сектору економіки поки що низький. Однією з тенденцій 2012 року було зростання активності установ в сегменті споживчих кредитів. На вітчизняному ринку зберігаються обережні підходи при оцінці якості позичальників, тому на думку Українського кредитно-рейтингового агентства, в подальшому чутливість банків до кредитного ризику знижуватиметься по мірі погашення старих боргів. В той же час, враховуючи поточну валютну структуру активів та зобов'язань банківської системи України, суттєва девальвація гривні може спричинити втрати банківських установ через погіршення

платоспроможності значної частини позичальників та зниження показників адекватності капіталу.

10. Важливим аспектом діяльності банків в умовах швидких змін зовнішнього ринкового середовища є розробка та впровадження нових кредитних продуктів та технологій, які б задовольняли потреби усіх груп потенційних позичальників. В цьому контексті є доцільним, на нашу думку, запозичення передового зарубіжного досвіду щодо розробки та впровадження нових кредитних продуктів, зокрема, таких як консорціумне кредитування. Банкам варто звернути увагу на зарубіжні кредитні технології, які розробляють для кожного позичальника індивідуально, залежно від його кредитоспроможності, потреб в кредитних ресурсах та особливостей діяльності.

11. Крім розширення асортименту кредитних продуктів для суб'єктів ринку, банки повинні прагнути інтегрувати окремі банківські операції і пропонувати комплексні рішення своїм клієнтам, що дозволить враховувати весь спектр їхніх індивідуальних потреб. Разом з тим, надмірна кількість кредитних програм може негативно позначитися на ефективності кредитної пропозиції і роботи кредитних відділів банків. Тому кредитні продукти доцільно об'єднувати у великі блоки за цілями кредитування і кредитними інструментами. Впровадження нових кредитних продуктів українськими банками часто носить хаотичний характер, тим часом у світі давно існують і використовуються стандарти моделювання бізнес-процесів, які допомагають систематизувати цей процес, зробити його ефективнішим. Окрім впровадження нових продуктів банкам потрібно також підвищувати якісний рівень вже існуючих продуктів і технологій, удосконалювати діючу практику кредитування.

12. В контексті визначення перспективних напрямів розвитку кредитних операцій банків України є доцільним розробити стратегію діяльності банківських установ на іпотечному ринку країни. Іпотечне кредитування перебуває в безпосередньому зв'язку і залежності від ресурсного потенціалу економіки. Іпотечний ринок в Україні формується на основі дворівневої, американської

іпотечної моделі, в основі якої – спеціально організований вторинний ринок іпотечних цінних паперів, забезпечених заставою нерухомості.

13. Основою для формування джерел ресурсів іпотечного ринку є інвестиційні кошти, які мають довгострокову природу. Ці джерела на вітчизняному банківському ринку досить обмежені. Так, за станом на 01.12.2012р. кредитні вкладення банків України становили 828.9 млрд. грн., а власний капітал банків, кошти на рахунках юридичних та фізичних осіб у сумі були рівними 706.5 млрд. грн., що становило лише 85.2% від обсягу кредитного портфеля. Таким чином, без врахування вкладень у цінні папери, основні засоби та інші активи, внутрішні ресурси банків порівняно зі сформованим кредитним портфелем є обмеженими. З огляду на це, з метою формування портфеля іпотечних кредитів вітчизняним банкам необхідно розробити механізм їх рефінансування на основі вивчення моделі розвитку іпотечного ринку в країні та сформувані інструменти іпотечного кредитування відповідно до вибраного механізму рефінансування кредитів у розрізі груп позичальників.

14. На основі проведеного аналізу доходимо висновку, що розвиток іпотечного кредитування в країні слід розглядати у двох аспектах: державної підтримки розвитку іпотечного ринку та розробки банком власної стратегії роботи на цьому ринку, покликаної визначити джерела ресурсного забезпечення, привабливість іпотечних кредитів та поєднати управління ризиками, притаманними іпотечному кредитуванню, на всіх етапах технологічного процесу.

15. Фундаментальною причиною виникнення та розгортання кризових явищ у вітчизняних банках стало погіршення якості активів, насамперед кредитного портфеля. Це спричинило зниження рівня грошових надходжень до банку від обслуговування кредитів та додаткову потребу у грошових коштах, необхідних для формування резервів під активні операції. Доформування резервів під проблемні активи також стало причиною зниження рівня регулятивного капіталу банків. Проведений аналіз засвідчив, що у передкризовий період банки дотримувалися стратегії кредитної експансії, яка супроводжувалася фактичною відсутністю адекватної системи оцінки ризиків. Результатом цього процесу стало

зростання обсягу простроченої заборгованості і збільшення обсягів кредитного портфеля банків.

16. Варто виокремити основні проблемні моменти функціонування систем ризик-менеджменту вітчизняних банків, що стали цілком очевидними під час кризи 2008 – 2009 років. До них зокрема належать: неефективна система оцінки кредитних ризиків на етапі прийняття рішення про видачу кредиту, кредитування пов'язаних сторін, завищення вартості застави внаслідок непрофесіоналізму банківського менеджменту, неузгодженість між активами та зобов'язаннями банку за термінами, обсягами та відсотковими ставками, фактична відсутність ефективної системи супроводження кредитів.

17. Перелічені недоліки функціонування систем ризик-менеджменту вітчизняних банків у комплексі з макроекономічними шоками спричинили швидке погіршення якості кредитного портфеля. Підтвердженням цього стало стрімке зростання обсягів сформованих українськими банками резервів під кредитні операції з 20.19 млрд. грн. за станом на 01.01.2008 р. до 146.3 млрд. грн. за станом на 01.12.2012 р. Додаткові витрати на формування резервів, зменшення грошових надходжень до банків від обслуговування кредитів зумовили зниження показників прибутковості банків. Зокрема, рентабельність активів банків України за станом на 01.01.2008 р. становила + 1.5%, на 01.01.2010 р. – мінус 4.38%, а на 01.12.2012 р. – + 0.44%.

18. На сьогоднішній день Національний банк України здійснює ряд заходів щодо вдосконалення систем ризик-менеджменту комерційних банків, зокрема, в контексті оцінки кредитних ризиків та оптимізації процедур формування та використання спеціальних резервів на відшкодування можливих втрат за кредитними операціями банку. Так, постановою Правління НБУ від 25.01.2012 р. № 23 затверджено Положення "Про порядок формування та використання банками України резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями". Закладений у Положенні методичний підхід до оцінки кредитних ризиків у цілому відповідає рекомендаціям Базеля II та Директиви Європарламенту. Він полягає у запровадженні диференційованих підходів до

оцінки та класифікації ризиків на основі рейтингової системи оцінювання позичальників. Причому банки можуть використовувати зовнішнє та внутрішнє рейтингування, а рейтинги мають покривати весь спектр коефіцієнтів ризику.

19. На сучасному етапі розвитку банківської системи України ефективним інструментом санації кредитів має стати робота з проблемною заборгованістю, що проводиться санаційним або госпітальним банком, одним із джерел функціонування якого можуть стати державні кошти. У вітчизняній банківській практиці такий антикризовий захід реалізується шляхом передачі проблемних активів державних банків та банків, у капіталізації яких брала участь держава, санаційному банку створеному на базі Родовід-банку. Фундаментальними засадами функціонування санаційного банку є обов'язковість зворотного викупу банком проблемних кредитів, переданих спеціалізованій установі, та забезпечення створення ринку проблемних кредитів з метою визначення справедливої ринкової ціни такої заборгованості. Аналіз іноземного досвіду функціонування санаційного банку дає підстави зробити висновок про найбільшу адаптованість до вітчизняних реалій німецької моделі діяльності санаційного банку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрюшин С., Кузнецова В. Проблема плохих долгов и способы ее решения в России / С. Андрюшин, В. Кузнецова // Бизнес и банки. – 2011. – № 3. – С. 1–4.
2. Антонюк Г. Управління кредитним ризиком в банківській діяльності [Текст] / Г.Антонюк // Наукові записки. - 2006. – В. 15. - С. 155-158.
3. Банківська система України: становлення і розвиток в умовах глобалізації економічних процесів [Текст] : монографія / О. В. Дзюблюк, Б. П. Адамик, Г. Р. Балянт та ін.; за ред. д. е. н., проф. О. В. Дзюблюка. – Тернопіль: Астон, 2012. – 358 с.
4. Банківські операції [Текст] : підручник / За заг. ред. А. М. Мороза. – К.: КНЕУ, 2008. – 608 с.
5. Банківський менеджмент [Текст] : навч. посіб. / О. Кириченко, І. Гіленко, А. Ятченко. - К.: Основи, 1999. – 672 с.
6. Берегуля О. Можливості вирішення проблем розвитку іпотечного кредитування в Україні [Текст] / О. Берегуля // Вісник Національного банку України. – 2011. - № 11. – С. 40-43.
7. Бубенко І. Управління ризиками кредитно-фінансової організації на прикладі КБ “Приватбанк” [Текст] / І. Бубенко // Банківська справа. - 2002. - № 2. - С. 15-16.
8. Бушуєва І., Дем’яненко В. Алгоритм диверсифікації кредитів комерційного банку [Текст] / І. Бушуєва, А. Демяненко // Банківська справа. - 2002. - № 2. - С. 42-47.
9. Бюлетень Національного банку України / Щомісячне аналітично-статистичне видання Національного банку України - 2013. - № 1. – 188 с.
10. Бюлетень Національного банку України / Щомісячне аналітично-статистичне видання Національного банку України - 2013. - № 2. – 197 с.
11. Васильченко З., Васильченко І. Деякі аспекти методологічної основи розробки антикризових заходів у банку / З. Васильченко, І. Васильченко // Банківська справа. – 2012. – № 2. – С. 70–79.

12. Вітлінський В., Великоіваненко Г., Наконечний Я., Пернарівський О. Концепція стратегії економічного ризику / В. Вітлінський, Г. Великоіваненко, Я. Наконечний, О. Пернарівський // Банківська справа. - 2000. - № 1. - С. 13-16.

13. Воцилко І. Основи управління ризиками в банківській справі [Текст] / І. Воцилко // Вісник Національного банку України. - 2001. - № 12. - С. 52-55.

14. Галіцин В. К. Система управління кредитними ризиками комерційного банку [Текст] : монографія / Галіцин В. К., Бушуєва І. В. - К.: Науковий світ, 2000. – 251с.

15. Гармидаров П. Ризик-менеджмент [Текст] / П. Гармидаров // Регіональна економіка. - 2003. - № 4. - С. 140-145.

16. Гиниятов Р. Риск и контроль. Модель COSO [Текст] / Р. Гиниятов // Банковский менеджмент. - 2006. - № 1. - С. 22-31.

17. Гідулян А. Актуальні питання поліпшення методики оцінки кредитоспроможності позичальників банками України [Текст] / А. Гідулян // Вісник Національного банку України. – 2012. - № 1. – С. 50-53.

18. Горынина Г. Комплексная оценка финансовых рисков [Текст] / Г. Горынина // Банковский менеджмент. - 2006. - № 5. - С. 9-14.

19. Гринько Е. Л. Ресурсное обеспечение банковского ипотечного жилищного кредитования [Текст] : монография / Е. Л. Гринько. – Севастополь: СевНТУ, 2006. – 194 с.

20. Гуцал І.С. Банківське кредитування суб'єктів ринку в трансформаційній економіці України (питання теорії, методики, практики) [Текст] : монографія / І. С. Гуцал. - Львів: ВАТ “БІБЛЬОС”, 2001. – 244 с.

21. Данилишин В., Стефанів О. Проблеми управління простроченими кредитами та шляхи їх розв'язання / В. Данилишин, О. Стефанів // Банківська справа. - 2012. - № 3. - С. 66-72.

22. Дзюблюк О.В. Організація грошово-кредитних відносин суспільства в умовах ринкового реформування економіки [Текст] : монографія / О. В. Дзюблюк. - К.: Поліграфкнига, 2000. – 512 с.

23. Дзюблюк О. В. Банки і підприємства: кредитні аспекти взаємодії в умовах ринкової трансформації економіки [Текст] : монографія / О. В. Дзюблюк, О. Л. Малахова. – Тернопіль: Вектор, 2008. – 324 с.

24. Директива Європейського Парламенту та Ради Європейського Союзу 2006/48/ЄС від 14 червня 2006 року “Про започаткування та здійснення діяльності кредитних установ”. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_862

25. Довгань Ж. Управління кредитами ризиками банків в умовах економічної кризи [Текст] / Ж. Довгань // Вісник Національного банку України. – 2010. - № 8. – С. 51-55.

26. Долан Эдвин Дж. Деньги, банковское дело и денежно-кредитная политика / Э. Дж. Долан, К. Д. Кэмпбелл, Дж. Р. Кэмпбелл; [пер. с англ. В. В. Лукашевича и др.; под общ. ред. В. В. Лукашевича]. - М. : АНК и др., 1996. – 446 с.

27. Друкер Питер Ф. Рынок: как выйти в лидеры. Практика и принципы [Текст] : монография / Ф. Питер Друкер. - М.: ОАО “Изд-во “Экономика”, 1992. – 85 с.

28. Едророва В. Н., Хасянова С. Ю. Модели анализа кредитоспособности заемщиков / В. Н. Едророва, С. Ю. Хасянова // Финансы й кредит. - 2002. - № 6 (96). - С. 9-15.

29. Едророва В. Н., Хасянова С. Ю. Пути совершенствования кредитной политики / В. Н. Едророва, С. Ю. Хасянова // Финансы й кредит. - 2002. - № 4 (94). - С. 2-8.

30. Економічна енциклопедія [Текст] : у трьох томах. Т.2 / ред. кол.: С. В. Мочерний (відп.ред.) та ін. - К.: Видавничий центр “Академія”, 2001. – 848 с.

31. Енциклопедія банківської справи України [Текст] : редкол.: В. С. Стельмах (голова) та ін. – К.: Молодь, Ін Юре, 2001. – 680 с.

32. Энциклопедия финансового риск-менеджмента [Текст] : под ред. А. А. Лобанова и А. В. Чугунова. - 2-е изд., перераб. и доп. - М.: Альпина Бизнес Букс, 2005. – 878с.

33. Заруба О. Вдосконалення кредитної політики комерційних банків [Текст] / О. Заруба // Банківська справа. - 1996. - № 1. - С. 15-23.
34. Івасів Б.С. Гроші та кредит [Текст] : підручник / Б. С. Івасів. [Вид. 3-тє, змін. і доп.]. – Тернопіль : Карт-бланш, 2008. – 528 с.
35. Інструкція про порядок регулювання діяльності банків в Україні: постанова Правління НБУ : затверджена 28.08.2001 р. № 368 / Національний банк України. – Офіційний текст. – Режим доступу до постанови : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0841-01>
36. Камінський А. Аналіз систем ризик-менеджменту в банках України [Текст] / А. Камінський // Банківська справа. - 2005. - № 6 (66). - С. 10-20.
37. Карманов Є. Бюро кредитних історій: ремонт відносин чи повна реконструкція? [Текст] / Є. Карманов // Вісник Національного банку України. - 2006. - № 11. - С. 32-35.
38. Карчева Г. Становлення та перспективи розвитку єдиної інформаційної системи “Реєстр позичальників” [Текст] / Г. Карчева // Вісник Національного банку України. - 2004. - № 2. - С.7-10.
39. Ковалев А. П. Банковское дело без опасности [Текст] / А. П. Ковалев // Банковская практика за рубежом. - 2006. - № 8. - С. 28-43.
40. Ковалев А. П. Кредитные деривативы: купля-продажа кредитных рисков в Украине [Текст] / А. П. Ковалев // Банковская практика за рубежом. - 2006. - № 4 (88). - С. 58-64.
41. Ковалев А.П. Оценка кредитных рисков в Базельском соглашении - 2 [Текст] / А. П. Ковалев // Банковская практика за рубежом. - 2006. - № 3 (87). - С. 62-67.
42. Коваленко В. В. Антикризове управління в забезпеченні фінансової стійкості банківської системи [Текст] : монографія / В. В. Коваленко, О. В. Крохмаль. – Суми: УАБС НБУ, 2007. – 198 с.
43. Коноваленко Н. Базельские заботы [Текст] / Коноваленко Н. // Банковская практика за рубежом. - 2003. - № 10 (58). - С. 84-91.

44. Корнієнко Т. Методика визначення класу позичальника для розрахунку розміру резерву відшкодування втрат за кредитними операціями [Текст] / Т. Корнієнко // Вісник Національного банку України. - 2000. - № 3. - С. 35-37.

45. Корнієнко Т. Управління ризиками як складова управління активами і пасивами [Текст] / Т. Корнієнко // Вісник Національного банку України. - 2003. - № 6. - С. 28-31.

46. Корнеєв В. Бюро кредитних історій: послуги, функції та організація діяльності [Текст] / В. Корнеєв // Фінансовий ринок України. - 2006. - № 10 (36). - С. 3-9.

47. Коршикова Т. Контроль та управління ризиками в кредитній діяльності банків [Текст] / Т. Коршикова // Вісник Національного банку України. - 2003. - № 1. - С. 24-25.

48. Кредитний ризик комерційного банку [Текст] : навч. посібник / В. В. Вітлінський, О. В. Пернарівський, Я. С. Наконечний, Г. І. Великоіваненко; за ред. В. В. Вітлінського. - К. : Т-во "Знання", КОО, 2000. – 251 с.

49. Лаврушин О. И. Банковское дело: современная система кредитования [Текст] : монографія / О. И. Лаврушин. - М.: КНОРУС, 2009. – 139 с.

50. Ли В. О. Об оценке кредитоспособности заемщика (российский и зарубежный опыт) [Текст] / В. О. Ли // Деньги и кредит. – 2005. – № 2. – С. 50-54.

51. Любунь О.С. Фінансовий менеджмент у банку [Текст] : навч. посібник / О. С. Любунь, В. І. Грушко - К.: Видавничий дім "Слова", 2004. – 296 с.

52. Лютий І. О. Іпотека: сучасні концепції, тенденції та суперечності розвитку [Текст] : монографія. / І. О. Лютий, В. І. Савич, О. М. Калівшко – К.: ЦУЛ, 2009. – 548 с.

53. Мельничук М. Проблеми впровадження нових рекомендацій Базельського комітету щодо управління ризиками в банках України [Текст] / М. Мельничук // Банківська справа. - 2005. - № 5. - С. 76-83.

54. Недилько А. Автоматизация управления рисками [Текст] / А. Недилько // Банковская практика за рубежом. - 2003. - №9 (57). - С. 81-85.

55. Основні показники діяльності банків України на 1 грудня 2012 року // Вісник Національного банку України, 2013. - № 1. – С. 15.

56. Офіційний веб-сайт ПАТ “Акціонерний комерційний банк “Київ” [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.bank.kiev.ua/about/fnansovazvtnst>.

57. Офіційний веб-сайт ПАТ “Родовід-банк” [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.rodovidbank.com/ukr/finreports>.

58. Офіційний веб-сайт ПАТ “Укргазбанк” [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.ukrgasbank.com/rus/about/annual_report.

59. Офіційний сайт Незалежної асоціації банків України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.nabu.com.ua>.

60. Павлюк С.М. Кредитні ризики та управління ними [Текст] / С. М. Павлюк // Фінанси України. - 2003. - № 11. - С. 105-111.

61. Панова Г. С. Кредитная политика коммерческого банка [Текст] / Г. С. Панова. - М.: ИКЦ “ДИС”, 1997. – 464 с.

62. Пернарівський О. Аналіз, оцінка та способи зниження банківських ризиків [Текст] / О. Пернарівський // Вісник Національного банку України. - 2004. - № 4. - С. 44-48.

63. Пернарівський О. Аналіз та оцінка ризику ліквідності банку [Текст] / О. Пернарівський // Вісник Національного банку України. - 2006. - № 10. - С. 26-30.

64. Печонкіна О. О. Удосконалення системи показників оцінки кредитоспроможності корпоративних клієнтів комерційного банку [Електронний ресурс] / О. О. Печонкіна. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com:80/11_EISN_2008/Economics/3057.doc.htm

65. Положение о проведении мониторинга предприятий Банком России от 19 марта 2002 г. № 186-П [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://law7.ru/legal2/se10/pravo10610/index.htm>.

66. Положення про порядок реєстрації, видачі ліцензії, регулювання діяльності санаційного банку та нагляду за ним : постанова Правління НБУ :

прийнята 23.12.2011 року № 471 / Національний банк України. – Офіційний текст.
–Режим доступу до постанови : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0059-12>

67. Положення про порядок формування та використання банками України резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями : постанова Правління НБУ прийнята 25.01.2012 року № 23 / Національний банк України. – Офіційний текст. - Режим доступу до постанови : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0175-03>

68. Попов А. Управление внутренним кредитным риском в российских банках [Текст] / А. Попов // Финансы и кредит. - 2003. - № 9 (123). - С. 12-17.

69. Потійко Ю. А. Аналіз кредитоспроможності підприємств в умовах ринкової економіки [Текст] / Ю. А. Потійко // Фінанси України. - 2001. - № 1. - С. 118-123.

70. Потійко Ю. Теорія і практика управління різними видами ризиків у комерційних банках [Текст] / Ю. Потійко // Вісник Національного банку України. - 2004. - № 4. - С. 58-60.

71. Предтеченский А. Н. Коэффициентный анализ в системе кредитных рейтингов заемщиков банка [Текст] / А. Н. Предтеченский // Банковское дело. - 2005. - № 4. - С. 28-33.

72. Примостка Л. О. Банківський менеджмент. Хеджування фінансових ризиків [Текст] : навч. посібник / Л. О. Примостка. - К.: КНЕУ, 1998. – 108 с.

73. Примостка Л. О. Кредитний ризик банку: проблеми оцінювання та управління [Текст] / Л. О. Примостка // Фінанси України. - 2004. - № 8. - С. 118-125.

74. Примостка Л. Методичні аспекти аналізу ефективності управління портфелями комерційних банків [Текст] / Л. Примостка // Банківська справа. - 2000. - № 1. - С. 27-30.

75. Про банки і банківську діяльність : закон України : прийнятий 07.12.2000 р. № 2121-III / Верховна Рада України. – Офіц. вид. // Відомості Верховної Ради України. – 2001. - № 5-6. – С. 30.

76. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей проведення заходів з фінансового оздоровлення банків : закон України : прийнятий 24.07.2009 р. № 1617 / Верховна Рада України. – Офіційний текст. – Режим доступу до закону : <http://zakonl.rada.gov.ua/show/1617-17>

77. Про заставу : закон України : прийнятий 02.10.1992 р. № 2654-XII / Верховна Рада України. – Офіц. вид. // Відомості Верховної Ради України. – 1992. - № 47. – С. 642.

78. Про іпотеку : закон України : прийнятий 05.06.2003 р. № 898-IV / Верховна Рада України. – Офіц. вид. // Відомості Верховної Ради України. – 2003. - № 38. – С. 313.

79. Про іпотечне кредитування, операції з консолідованим іпотечним боргом та іпотечні сертифікати : закон України : прийнятий від 19.06.2003 р. № 979-IV / Верховна Рада України. – Офіц. вид. // Відомості Верховної Ради України. – 2004. - № 1. – С. 1.

80. Про Національний банк України : закон України : прийнятий 20.05.1999 р. № 679-XIV / Верховна Рада України. – Офіц. вид. // Відомості Верховної Ради України. – 1999. - № 29. – С. 238.

81. Про організацію формування та обігу кредитних історій : закон України : прийнятий 23.05.2005 р. № 2704-IV / Верховна Рада України. – Офіц. вид. // Відомості Верховної Ради України. – 2005. - № 32. – С. 421.

82. Про страхування : закон України : прийнятий 07.03.1996 р. № 85/96.-ВР / Верховна Рада України. – Офіц. вид. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. - № 18. – С. 78.

83. Пуховкіна М., Клименко В. Основні напрями регулювання кредитного ризику / М. Пуховкіна, В. Клименко // Вісник Національного банку України. - 1999. - № 5. - С. 37-39.

84. Романенко Л. Ф., Коротеєва А. В. Ризики у банківській діяльності / Л. Ф. Романенко, А. В. Коротеєва // Фінанси України. - 2003. - № 5. - С. 122-124.

85. Роуз Питер С. Банковский менеджмент [Текст] / П. С. Роуз пер.с англ. М. В. Белова. – [2-го изд.]. - М. : Дело Лтд, 1995. – 768 с.

86. Савіна Л. О. Фінансовий аналіз у комерційному банку [Текст] : навч. посібник / Л. О. Савіна. – К.: Кондор, 2009. – 190 с.

87. Санталова М.С. Мировой опыт управления рисками кредитных продаж [Текст] : монографія / М. С. Санталова. – М.: “Истоки”, 2009. – 158 с.

88. Савчук С. Система управління кредитними ризиками у багатофілійному банку [Текст] / С. Савчук // Вісник Національного банку України. - 2001. - № 2. - С. 44-46.

89. Синки Дж. Финансовый менеджмент в коммерческом банке и в индустрии финансовых услуг [Текст] / Джозеф Синки-мл. ; пер. с англ. А. Левинзон. - М.: Альпина Бизнес Букс, 2007. – 1018 с.

90. Сирота В. Управління проблемними кредитами як основа антикризових заходів банку [Текст] / В. Сирота // Вісник Національного банку України. – 2012. - № 11. – С. 51-55.

91. Слобода Л., Салюта Ю. Вдосконалення методів регулювання рівня кредитних ризиків у банківському менеджменті / Л. Слобода, Ю. Салюта // Регіональна економіка. - 2003. - № 4. - С. 134-139.

92. Слобода Л. Зарубіжний досвід регулювання кредитних ризиків та перспективи його застосування у вітчизняних банках [Текст] / Л. Слобода // Регіональна економіка. - 2004. - № 3. - С. 209-218.

93. Слобода Л., Дунас Н. Напрями вдосконалення роботи банків України з проблемними активами в посткризовий період / Л. Слобода, Н. Дунас // Вісник Національного банку України. - 2011. – № 4. – С. 46-51.

94. Супрунович Е. Управление кредитным риском [Текст] / Е. Супрунович // Банковский менеджмент. - 2006. - № 10. - С. 33-42.

95. Сусіденко В.Т. Стратегія управління кредитною діяльністю комерційних банків [Текст] / В. Т. Сусіденко. - К.: КДТЕУ, 1998. – 348 с.

96. Тен В. В. Проблемы анализа кредитоспособности заемщиков [Текст] / В. В. Тен // Банковское дело. - 2006. - № 3. - С. 49-51.

97. Терещенко О. Нові підходи до оцінки кредитоспроможності позичальників – юридичних осіб [Текст] / О. Терещенко // Вісник Національного банку України. – 2012. - № 1 – С. 26-30.

98. Терещенко О. Оцінка кредитних ризиків: відповідність новацій НБУ міжнародній практиці [Текст] / О. Терещенко // Вісник Національного банку України. – 2012. - № 9. – С. 4-8.

99. Фабер С., Пожарська І., Куценко О. Нагляд на основі оцінки ризиків: українська перспектива / С. Фабер, І. Пожарська, О. Куценко // Вісник Національного банку України. - 2004. - № 6. - С. 24-26.

100. Фурсова В. Теоретичні аспекти класифікації сек'юрітизації активів [Текст] / В. Фурсова // Вісник Національного банку України. – 2009. - № 11. - С. 56-59.

101. Хейнсворт Р. Як Базель II може змінити банківську систему [Текст] / Р. Хейнсворт // Фінансовий ринок України. - 2006. - №9 (36). - С. 3.

102. Ходжаева И., Ларин С. Оценка кредитоспособности физических лиц с использованием деревьев решений / И. Ходжаева, С. Ларин // Банковское дело. - 2004. - № 3. - С. 30-33.

103. Хохлов М. Риск-менеджмент: национальные особенности [Текст] / М. Хохлов // Банковский менеджмент. - 2006. - № 1. - С. 22-31.

104. Цивільний кодекс України: закон України : прийнятий 16.01.2003 р. № 435-ІУ / Верховна Рада України. – Офіц. вид. // Відомості Верховної Ради. – 2003. - №№ 40-44. – С. 356

105. Чайковський Я. І. Напрямки регулювання кредитного ризику комерційних банків в умовах переходу до ринкових відносин [Текст] / Я. І. Чайковський // Вісник Тернопільської академії народного господарства. - 2001. - № 15. - С. 62-64.

106. Шимкович В. Методы минимизации кредитного риска [Текст] / В. Шимкович // Банковская практика за рубежом. - 2003. - № 6 (54). - С. 40-45.

107. Шимкович В. Рискованное предприятие [Текст] / В. Шимкович // Банковская практика за рубежом. - 2003. - № 9 (57). - С. 86-91.

108. Щетинін А. І. Гроші та кредит [Текст] : підручник / А. І. Щетинін. - Київ: Центр навчальної літератури, 2006. – 432 с.

109. Ямпольский М. М. Ликвидность банков й кредитная политика [Текст] / М. М. Ямпольский // Деньги и кредит. - 1992. - № 11.- С. 29-31.

110. Babel Devid F. “Insuring Banks Against Sistematik Credit Risk”. The Gornal of Markets (Desember), pp/487-505.

111. Basel Committee on Banking Supervision. Basel III: A global regulatory framework for more resilient banks and banking system. - Bank for International Settlements, December 2010 (rev. June 2011). - Mode of Access: <http://www.bis.org/publ/bcbs189.pdf>

112. Basel Committee on Banking Supervision. Basel III: International framework for liguidity risk measurement, standards and mointaring. - Bank for International Settlements, December 2010. - Mode of Access: <http://www.bis.org/publ/bcbs188.pdf>.

113. Core principles for effective banking supervision. Basle Committee on Banking Supervision, 1997, April.

114. Basel II: International Convergence of Capital Measurement and Capital Standards: A Revised Framework, 2004 // [http:// bis.org/publ/bcbs107.htm](http://bis.org/publ/bcbs107.htm).

115. Cossin D., Pirotte H. Advanced credit risk analysis. – Chichester: John Wiley & Sons, Ltd., 2001.

116. CreditMetrics - technical document. – N.Y.: J.P. Morgan & Co., Inc., 1997.

117. CreditRisk+ - A credit risk management framework. Technical document. – L./N.yY.: Credit Suisse Financial Products, 1997, April.

118. Deutsche Bundesbank. Validierungsans?tze f?r interne Rating-Systeme // Monatsbericht, № 9, 2003. – S.61 – 74.

119. English W. Bank risk rating of business loans / Federal reserve board, 1998. P.4.

